T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANA SANAT DALI

16. - 17. YÜZYIL UŞAK HALILARINDA SARI RENGİN ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Ömer DEMİROĞLU

İstanbul - 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANA SANAT DALI

16. - 17. YÜZYIL UŞAK HALILARINDA SARI RENGİN ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Ömer DEMİROĞLU

Danışman:
Doç. Hakan ÇİLOĞLU

İstanbul - 2023

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Ömer DEMİROĞLU

Ana Sanat Dalı: Geleneksel Türk Sanatları

Programı: Halı - Kilim

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hakan ÇİLOĞLU

Tez Türü ve Yılı: Yüksek Lisans - 2023

Anahtar Kelimeler: Renk, Sarı, Uşak Halısı, Halı, Doğal Boya, Muhabbet Çiçeği.

ÖZET

16. - 17. YÜZYIL UŞAK HALILARINDA SARI RENGİN ÖNEMİ

Bu çalışmada Uşak halılarının tarihsel süreci ile birlikte, 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında sarı renk kullanımının nedenlerine tarihsel, kültürel ve kavramsal özelliklerle vurgu yapılmaya çalışılmıştır. 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında kullanılan sarı rengin Türk kültüründeki önemi ve bu rengin 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında kullanımı, kompozisyonlardaki etkisi anlatılmıştır. Sarı rengin elde edildiği bitkiler, sarı rengin çeşitleri, kullanım alanlarıyla ilgili bilgi verilmiştir. Tezde; Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesinden yararlanılan 16. ve 17. yüzyıl Uşak halıları görselleri kullanılmıştır.

Çalışmanın 1. bölümünde çalışmanın önemi, amacı vb. unsurları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın 2. bölümünde rengin oluşumu, fiziksel, ruhsal ve simgesel tanımları, Türk kültürü ve mitolojisindeki önemi açıklanmaktadır. Çalışmanın 3. bölümünde sarı rengin elde edildiği bitkiler ve sarı boyar maddelerin neler olduğu anlatılmaktadır. 4. bölümde 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında kullanılan sarı rengin önemi, görsellerle birlikte etüt edilmiştir. 5. bölümde tezin konusu ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. 6. bölümde ise sonuç ve öneriler kısmı bulunmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Ömer DEMİROĞLU

Field: Traditional Turkish Arts

Programme: Carpet - Rug

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Hakan ÇİLOĞLU

Degree Awarded and Date: Degree - 2023

Keywords: Color, Yellow, Uşak carpet, Carpet, Natural Dye, Love Flower

SUMMARY

THE IMPORTANCE OF THE COLOR YELLOW IN 16th - 17th CENTURY UŞAK CARPET

In this study, along with the historical process of Uşak carpets, the reasons for the use of yellow color in 16th and 17th century Uşak carpets have been tried to be emphasized with historical, cultural and conceptual features. The importance of the yellow color used in the 16th and 17th century Uşak carpets in Turkish culture and the use of this color in the 16th and 17th century Uşak carpets and its effect on the compositions are explained. Information about the plants from which the yellow color is obtained, the types of yellow color and its usage areas are given. In the thesis; Images of 16th and 17th century Uşak carpets, which were used in the Library of the Turkish and Islamic Arts Museum, were used.

In the first part of the study, the importance of the study, its purpose, etc. elements are emphasized. In the second part of the study, the formation of color, its physical, spiritual and symbolic definitions, its importance in Turkish culture and mythology are explained. In the section of the study, the plants from which the yellow color is obtained and the yellow dyestuffs are explained. In the fourth chapter, the importance of the yellow color used in the 16th and 17th century Uşak carpets has been studied together with the

visuals. In the 5th chapter, a general evaluation about the subject of the thesis has been made. In the 6th chapter, there is the conclusion and recommendations part.

ÖNSÖZ

"*16. ve 17. Yüzyıl Uşak Halılarında Sarı Rengin Önemi*" başlıklı tez çalışmasına başlamadan önce, yapılan ön araştırmada çok az bilgiye rastlanmıştır. Bu konu hakkındaki araştırmalar sınırlı sayıdadır.

Bu çalışmada sarı rengin Türk kültüründe kullanımıyla birlikte, 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarındaki öneminin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu tezin konuyu araştıracak kişilere ve yeni çalışmalar geliştirilmesine ve katkılar sağlamasını dilerim.

Bu düşüncelerle başlanan tez çalışmasının hazırlanmasında, konunun belirlenmesinde ve araştırılmasında bana yol gösteren, görüş ve tecrübelerinden yararlandığım, yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Hakan Çiloğlu hocama sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bilimsel ve akademik çalışmalara her zaman destek veren başta Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü'ne, Uşak Dokur Evi Dokuma Atölyesi görevlisi Sayın Ayşe Ceren Uçar'a teşekkür ederim. Son olarak çalışma süresince birçok kaynağa erişmemi sağlayan Sayın Öğr. Gör. İhsan Karakiprik'e teşekkürlerimi sunarım. Eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen aileme de ayrıca teşekkür ederim.

Ömer DEMİROĞLU İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET …… i

SUMMARY …… ii

ÖNSÖZ …… iv

İÇİNDEKİLER …… v

KISALTMALAR …… viii

RESİM LİSTESİ …… ix

1. GİRİŞ …… 1

2. RENK NEDİR …… 2

2. 1. Renk Nasıl Oluşur…… 4

2. 2. Rengin Anlamı…… 5

2. 3. Sarı Renk …… 7

2. 3. 1. Sarı Rengin Simgesel Anlamı …… 15

2. 3. 1. 1. Türk Mitolojisinde Sarı Renk …… 22

2. 3. 1. 2. Türk Kültüründe Sarı Renk …… 25

3. TÜRKİYE' DE DOĞAL BOYAMACILIK VE SARI RENK …… 31

3. 1. Türkiye'de Yetişen Boya Bitkileri …… 34

3. 2. Sarı Rengin Elde Edildiği Bitkiler ve Boyamada Kullanılan Bölümleri 35

3. 3. Bitkisel Kaynaklı Sarı Boyar maddeler …… 38

3. 3. 1. Muhabbet Çiçeği …… 39

3. 3. 1. 1. İçerdiği Boyar madde …… 41

3. 3. 1. 1. 1. Luteolin ……...……..…..…….…… 41

3. 3. 2. Sarı Papatya ……..……..…..…….. 42

3. 3. 2. 1. İçerdiği Boyar maddeler ……..…….…….. 43

3. 3. 2. 1. 1. Quercetin, Myricetin, Isorhamnetin ……..…… 43

3. 3. 3. Beyaz Papatya ……..……..…….. 44

3. 3. 3. 1. İçerdiği Boyar madde ……..……. 45

3. 4. Madensel Kaynaklı Sarı Boyar Maddeler ….....…..……..……..……. 45

3. 4. 1. Sarı Okra ……..……..……..……..... 45

3. 4. 2. Krom Sarısı ……..……..……..... 46

3. 4. 3. Kadmiyum Sarısı ……....…..……..……....…..…. 46

3. 4. 4. Napoli Sarısı ……....……..... 46

3. 4. 5. Sarı Lak ……....…..……..……..……..... 47

4. UŞAK HALILARI ……..……....…..... 47

4. 1. Uşak Halıları ….....……..……..……..…... 47

4. 2. Uşak Halılarında Kullanılan Renkler ……...……...……..…... 63

5. 16. - 17. YÜZYIL UŞAK HALILARINDA SARI RENK ……...…… 65

5. 1. Madalyonlu Uşak Halılarında Sarı Renk ….....……..……... 66

5. 2. Yıldızlı Uşak Halılarında Sarı Renk ...…..……...……...……...…... 71

5. 3. Kuşlu (Beyaz Zeminli) Uşak Halılarında Sarı Renk ……...……...….. 75

6. DEĞERLENDİRME ……..……..…… 78

7. SONUÇ ve ÖNERİLER …...……...……....……... 79

EKLER ……..…….. 82

EK 1: MUHABBET ÇİÇEĞİ İLE BOYAMA REÇETESİ ……..…..… **82**

EK 2: PAPATYA İLE BOYAMA REÇETESİ ……..……..… 84

EK 3: ALTIN OTU İLE BOYAMA ……..……. 86

KAYNAKÇA ……...……..……..…… **87**

SÖZLÜK ……..……..… **98**

KISALTMALAR

DÖSİM. : Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü

H. : Hicri

İHİB. : İstanbul Halı İhracatçıları Birliği

M. : Miladi

MÖ : Milattan Önce

Nm. : Nanometre

S. : Sayfa

THz. : Terahertz radyasyonu

TİEM. : Türk ve İslam Eserleri Müzesi

RESİM LİSTESİ

Sayfa No:

Resim 1: Tamamlayıcı renkler……..…….…… 3

Resim 2: Renk Sıcaklıkları …….…… 5

Resim 3: Renklerin Anlamları ……. 6

Resim 4: Fransa, Lascaux Mağarasında Bulunan Sarı Renkte Çizilen At Resmi .....…. 8

Resim 5: Doğada Sarı Renk …….....… 8

Resim 6: Gün Işığı……...…….. 10

Resim 7: Doğada Parlak Sarı Tonları …….……...……...……...… 11

Resim 8: Sarı'nın Tamamlayıcı Rengi Mor …….……..…… 12

Resim 9: Van Gogh, Sarı Ev, 1888, Van Gogh Müzesi ……..…..……..…….….. 12

Resim 10: Kıyafetlerde Sarı Renk …….……..…….. 14

Resim 11: Huang Di (Sarı İmparator) ……...…...…. 17

Resim 12: Krişna ……...…. 18

Resim 13: Konfüçyüs Sarı Kıyafetiyle …….……. 19

Resim 14: Hz. İsa …….…….. 20

Resim 15: Kur'an – ı Kerim ……...……...… 21

Resim 16: Türk Devletlerinde Bayrak Renkleri …….…...…….…….. 27

Resim 17: Boyacı Sumağı ……...……..…… 37

Resim 18: Adaçayı ……..……...…….…….. 37

Resim 19: Safran ……..……...……....…….. 37

Resim 20: Beyaz Papatya …..…….....……...…..…… 37

Resim 21: Gence …..……..…..…..……..…….. 37

Resim 22: Sütleğen ……..……..…….….. 37

Resim 23: Sarı Piren ……..……..……..…… 38

Resim 24: Sakız veya Mine…….……..…….....……..…… 38

Resim 25: Debbağ Sumağı ……..……...…...……...…. 38

Resim 26: Cehri ……..…….…. 38

Resim 27: Sarı Papatya ……..…….….. 38

Resim 28: Nar Ağacı ……..…….…..…….. 38

Resim 29: Muhabbet Çiçeği ……..…… 40

Resim 30: Türkiye'de Muhabbet Çiçeğinin Yetiştiği Yerler ……...…..…… 41

Resim 31: Muhabbet Çiçeği……...……. 41

Resim 32: Sarı Papatya ……...…..……. 42

Resim 33: Beyaz Papatya ……..…… 44

Resim 34: Türkiye'de Papatya Bitkisinin Yetiştiği Yerler …….……..……. 45

Resim 35: Kadmiyum Limon Sarısı ……... 46

Resim 36: Uşak Halısı ……...……....……..... 51

Resim 37: 16. yüzyıl Uşak Çintemani'li Halı (TİEM.) ……..... 55

Resim 38: Çintemani Desenli Uşak Halısı ……...……..... 57

Resim 39: Halı, Uşak, 17. yüzyıl, 291 x 153 cm. TİEM …….. 58

Resim 40: Halı (Lotto Tipi) Batı Anadolu - Uşak, 16. yüzyıl 540 x 290 cm. Antalya Murat Paşa Camii'nden …….…..……..... 65

Resim 41: Halı Seccade (Lotto Tipi) Batı Anadolu - Uşak, 17. yüzyıl 195 x 136 cm Konya Alaeddin Keykubat Türbesi'nden ……..……...… 66

Resim 42: Halı (Merkezi Madalyonlu), Orta Anadolu - 17. yüzyıl, 217 x 150 cm TİEM ……..……..……..……..…… 70

Resim 43: Halı (Yıldız Madalyonlu), Orta Anadolu - 17. yüzyıl, 229 x 152 cm TİEM ……...……...……. 71

Resim 44: Halı Seccade (Yıldız Madalyonlu) Orta veya Batı Anadolu, 17. yüzyıl 200 x 128 cm Konya Alaeddin Keykubat Türbesi'nden……..……..…..…..……. 74

Resim 45: Halı (Kuş ve Yaprak Desenli), Batı Anadolu - Uşak, 16. – 17. yüzyıl, 524 x 263 cm TİEM ……..……...……...……. 77

Resim 46: Muhabbet Çiçeği ile Boyama Örneği …….……..……...…… 83

Resim 47: Papatya ile Boyama Örneği ……..…….. 85

Resim 48: Altınotu ile Boyama Örneği ……..……..……..…. 86

1. GİRİŞ

16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında kullanılan renklerden biri olan sarı rengin Türk kültüründe değerlerini açıklamak önemlidir. İncelemeler sonucunda elde edilen bilgiler, ileride yapılacak olan araştırmalara katkı sağlayabilir.

Araştırmada literatür oluşturulurken yazılı kaynaklar taranmıştır. Araştırmada kullanılan verilerin önemli bir kısmı kütüphanelerdeki kaynaklardan elde edilmiştir. Ayrıca; Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Alıntı olarak değerlendirilen tüm kaynaklar, araştırma metinleri kaynakça listesinde gösterilmiştir. Tezin 2'nci bölümünden itibaren sarı renk, sarı rengin simgesel anlamı, doğal boyamacılık, 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında sarı rengin önemi ile ilgili bilgi verilmiştir. Son bölümde değerlendirme, sonuç ve öneriler, sarı rengin elde edilmesi ile ilgili ek bilgilere yer verilmiştir.

Bu araştırmada, 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında sarı rengin öneminin incelenmesinde toplanan bilgiler:

1. Sarı renk ile ilgili bilgiler.
2. Uşak halılarıyla ilgili bilgiler.
3. 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında kullanılan sarı renk ile ilgili bilgilerdir.

2. RENK NEDİR?

Renk; ışığın cisimler üzerinde yayılarak göz üzerinde yaptığı etkiye denilmektedir. Işık, cisimlere çarptığında görsel algımızda büyük bir etki bırakmaktadır. Bu etkiyi sağlayan göz, ışık, yüzey ve beynimizdir. Işık; içinde bütün renkleri tutmaktadır. Işığın dalga boyunun değişmesiyle birlikte, farklı renk tonları ortaya çıkmaktadır.[1]

Çevremizde sürekli ışığa maruz kalırız. Bu ışıklar, nesnelere çarptıktan sonra gözümüze yansıma yapması ile birlikte renkler oluşmaktadır. Gözümüzde beliren bu yansımaya renk denilmektedir. Her renk, bir ışığa verilen tepki ile başlamaktadır. Göz ışığı algılar, buradan retinaya iletilip sinir hücrelerinin bölümlerinden geçer ve beynimize sinyaller göndererek renklerin çözümlenmesi sağlanmaktadır. Renk; gözle görünüp beyinde algılanır. Işığın yüzeye çarptıktan sonra göze ulaşıp beyinde algılanması, psikolojik bir olaydır. Beynin çözümlemeleri, psikolojik ve duygusal tepkiler oluşturmaktadır. Renkler; canlı ve cansız tüm varlıkların ayırt edici bir özelliği ve tabiatın doğal bir parçasıdır.[2]

Renkler güneş ışığından meydana gelmektedir. Güneşli günlerde renkleri daha parlak ve canlı görürüz. Bir nesne bize sarı görünüyorsa bu, o nesnenin gün ışığında sadece sarı rengi yansıtıp, diğer renkleri tutmasıyla alakalıdır. Tabiattaki nesnelerin koyu veya açık görünmesi üzerlerinde tutmuş oldukları ışığın çokluğu, ya da azlığı ile ilgilidir. Renklerin sadece doğayla, dış dünyayla ilgili olmadığı aynı zamanda insanların iç dünyasıyla da ilgili olduğu bilinmektedir.[3]

Doğada birbirinden farklı renkler bulunmaktadır. Ana renklerle birlikte ara renkler oluşmaktadır. Bütün renkler diğer renkler bu renklerin karışması ile ortaya çıkmaktadır. Rengin oluşması için gerekli olan ilk koşul ışığın varlığıdır.[4]

---

[1] Tolstoy, **Sanat Nedir?** , Şule Yayınları, 2. Baskı, Ocak, 2004. , s. 161.

[2] Efsun Yılmaz Uğur, **Klasik Türk Şiirinde Renkler**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2009, s. 4.

[3] Uğur, s. 4.

[4] Nigar Karakulak, **Renklerde Adlandırma**, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos, 2015, s. 9.

Resim 1: Tamamlayıcı Renkler.

Kaynak: https://burcinisitetik.wordpress.com/2017/04/01/renk-cemberi-sunum/, 07.08.2021, 19.50.

Tabiatta her cismin kendisine has bir rengi vardır. Her cisim, kendisine gelen ışıkta mevcut olan renklerden bir kısmını emerek bir kısmını yansıtmakta, bu hassasiyetine göre açık veya koyu renkte görünmektedir. Rengin kaynağı olan ışık, bir prizmadan geçirilince altı renge ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla sarı, kırmızı, mavi, turuncu, yeşil ve mordur. Bu altı renk, dikkatle incelendiği zaman, aslının üç renkten ibaret bulunduğu görülür. Asıl olan bu üç renk kırmızı, sarı ve mavidir. Bunlara esas renkler veya ana renkler adı verilir. Diğer üç renk, bu renklerin birbirleriyle karışmasından meydana gelmiştir. Bunlar kırmızı ile sarının karışımından meydana gelen turuncu, sarı ile mavinin karışımından meydana gelen yeşil, mavi ile kırmızının karışımından meydana gelen mordur. Bu renklere, tamamlayıcı renkler ismi verilir. Bütün renkler, bu renklerin karışımından meydana gelmiştir.[5]

[5] Mesut Erdem, **Resim Tekniği**, Hamle Matbaası, İstanbul, 1961, s. 47 - 48.

2. 1. Renk Nasıl Oluşur?

Renklerin oluşabilmesi için Güneş'ten yeryüzüne gelen ışığın, renkleri meydana getirebilecek şekilde, belirli bir dalga boyuna sahip olması gerekir. Güneş'in yaydığı bütün ışınların, içinden sadece görünür ışık olarak adlandırılan bu ışığın yeryüzüne gelme ihtimali, 10^{25}te 1 (sıfıra yakın) ihtimaldir. Bu inanılması güç ihtimal gerçekleşir ve renklerin oluşması için gerekli olan ışınlar, Güneş'ten Dünya'ya ulaşır.[6]

Işığın gücü ne kadar fazla ise rengin kuvveti de o kadar parlak ve sağlam olmaktadır. Güneşten gelen ışınlar ayrı hızlarla titreşerek, değişik dalgalar meydana getirmektedirler. Rengin zihinde uyandırdığı hisler, esasında ışığın değişik dalga boylarının tesiridir. Rengin bir gerçeklik gibi algılanması insan zihninde olur. Nitekim Goethe, görmenin sadece bir optik olay olmadığını, aynı zamanda psikolojik olay olduğunu ifade etmiştir.[7]

Renk olgusu tasarımın en önde gelen unsuru olarak görülmektedir. Renk unsurunu açıklamanın çeşitli yolları vardır. Renk aynı zamanda bir tasarım ögesidir. Sembolik anlamının yanında, mesaj verebilmekte, insan davranışlarını etkileyebilmektedir. Renkler çevremizdeki cisimleri fark etmemizi, ayırt etmemizi sağlamaktadır. Renkleri algılama bireyden bireye değişebilen ve bireyin psikolojik süreçlerini de içine alabilen bir olgudur. Renklerin sadece fiziksel etkisinin değil, bireyin ruhunda bıraktığı derin ve yoğun duygular dikkate alındığında, ruhsal etkilerinin de olduğu bir gerçektir.[8]

Gözlerimiz sarı, kırmızı, mavi ve yeşil rengi algılar. Gözlerimiz, bu renklerden dalga ve ışın almaktadır. Bu ışınlar daha kısa veya daha uzun olmaktadır. Atmosferin mavi ışınları kısadır gökyüzü bu yüzden mavidir. Kütleye düşen güneş ışığı saçılır ve birleşim olarak gözün sarı olarak algıladığı dalgalar verir. Tüm bu durum gözlerimizin yapısı algılarımızla ilgilidir. Işığı oluşturan bütün renklerin renk sıcaklıkları üç ana grupta toplanır. Rengin sıcaklığı kelvin ile ölçülür. Kelvin, renk sıcaklığının birimidir. Sıcak beyaz 3300 K ve altı doğal beyaz 3300 – 5000 K, gün ışığı beyazı 5000 K ve üzeridir. Rakam azaldıkça renk kırmızıya, arttıkça maviye yaklaşır. Öğlen vakti Güneş yaklaşık

[6] Karakulak, s. 9.

[7] Uğur, s. 6.

[8] Uğur, s. 9.

5000 kelvin ise, sabah ve akşam saatlerinde 4000 kelvindir. Sarı renk fiziksel olarak elektromanyetik dalga spektrumunda ~595-590 nm dalga boyunda ve ~530-510 THz frekansta görünen ışığın nesneye yansımasıdır. Sarının dalga boyu yeşil ile turuncunun arasında bulunur. Kırmızı renk ise elektromanyetik dalga spektrumunda ~625-740 nm ve ~480-405 THz frekansta görünen ışığın yansımasıdır. Kırmızının dalga boyu turuncudan sonra gelip elektromanyetik dalga spektrumunun ucunda bulunan renktir.[9]

Resim 2: Renk Sıcaklıkları.

Kaynak: https://diyot.net/renk-sicakligi-cesitliligi/, 14.02.2022, 14.40.

2. 2. Rengin Anlamı

Renkler ışığın ürettiği bir enerjidir. Bu enerji, duygularımız ile bağlantılıdır. İçinde yaşadığımız ortamın renkleri, bizi her zaman etkilemektedir. Farklı renklerin duyguları etkileyebilme şekli, renklerin parlaklığına, sıcak veya soğuk olmasına bağlı olarak değişim göstermektedir. Sıcak renkler arasında sarı renk bize iyimserlik, mutluluk vermektedir. Örneğin ara renkler arasında yer alan turuncu; sarı ve kırmızının birleşimi ile ortaya çıkmıştır. İnsanlar renklere çeşitli anlamlar yüklemiş, renkleri isteklerini, mutluluklarını ve üzüntülerini yansıtmada bir araç olarak kullanmışlardır.[10]

[9] Zhazira Otyzbay, **Türk Kavram Sisteminde Renkler**, Doktora Tezi, Ankara, 2016, s. 38 - 39.

[10] Uğur, s. 11.

Renklerin psikolojik etkileri vardır. Renkler, ruhsal durumları ifade etmede önemli bir araçtır. Sarı; renk çemberinin en aydınlık rengidir. Türk kültüründe sevinç, neşe hissi ve ışığın simgesidir. Canlılık ve sıcaklığı ifade eder, heyecanlandırıcı bir renktir.[11]

Renkler, bireyi iki biçimde etkilemektedir. Bunlardan biri fiziksel, diğeri psikolojik etkidir. Bireyin, renkleri görsel olarak algılamasıyla fiziksel renklerin birey ruhunda bıraktığı duyguyla psikolojik etki oluşmaktadır.[12] Sıcak renklerin uyarıcı etkisinin fazla olması sebebiyle, fiziksel gücü ve enerjiyi artırıcı etkisi vardır. Soğuk renklerin ise dinlendirici, huzur ve güven verici etkisi vardır.[13]

Siyah	Beyaz	Gri	Kırmızı	Mavi	Lacivert	Yeşil	Sarı	Mor	Pembe
Ağırlık, Güç, Tutku, Hırs, Hüzün, Matem, Ölüm	Yenilik, Güvenilirlik, Umut, Saflık, Masumiyet, Asalet, Yalınlık, İlgisizlik	Denge, Tarafsızlık, Hareketsizlik, Sakinlik, Güvenlik, Karakter, Otorite, Olgunluk	Hareketlilik, Canlılık, Cinsellik, Hırs, Kararlılık, Tehlike, Talepkâr, Cesur, Aciliyet	Kurtarıcı, Sakinleştirici, Modernlik, Sadakât, Belirleyici, Huzur, Profesyonellik, Barış, Hijyen, İletişim, Verimlilik	Bağlılık, Güven, Otorite, Kendine Güven, Kontrol, Sorumluluk, Başarı, Düzen	Sakinlik, Huzur, Güvence, Barış, Sağlık, Büyüme, Hayat, İyileşme, Para, Doğallık (Çevrecilik), Kibarlık, Farkındalık, İnanç, Denge, Eşitlik, Refah,	Anlık, Dikkat Bolluk, Teşvik, Açıklık, Samimiyet, İyimserlik, Arkadaşça, Neşeli	Yaratıcı, Nevrotik, Alışılmadık, Varlık, Fantazi, Saygınlık, bilgelik, İtibar,	Aşk, Sakinlik, Şehvet, Saygı, Feminen, İddialı, Özen, Duyarlılık

Resim 3: Renklerin Anlamları.

Kaynak: https://www.arkhesanat.com/dosyalar/2015/03/renklerin-anlamlari.png, 16.02.2022, 13.35.

Rengin algılanışı tek başına tamamlanmamış bir olaydır. Algının ortaya çıkışının hemen ardından, bu durumu kavrayış takip etmektedir. Kavrayış, insan ile çevre arasındaki yaşamsal bir bağlantı olarak düşünülmektedir. Algılanan bir olayın farkına varılması ve anlaşılmasıdır. Kavrayış hem neyin algılandığına karar verilmesi, hem de algılananın tanımlanmasıdır. Bir ışık etkisi ile karşılaşan beyin, öncelikle algılanan bir şekli geçmiş bilgilere göre açıklamaktadır. Kişilerin renkleri algılayışı bireysel bir algıdır. Bireyler, renkleri algılama yeteneklerini geliştirerek, farklı ve kişisel yöntemlerle neyi algıladıklarını analiz ederler.[14]

[11] Karakulak, s. 6.

[12] Uğur, s. 11 - 12.

[13] Uğur, s. 13.

[14] Emel Uzuner, **Renklerin Ürün Kimliğine Etkisi ve Çözümleri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s.27.

2. 3. Sarı Renk

Türkçede temel renk adlarının birçoğu eski Türk dilinde de aynı olmakla beraber, bazı eski renk isimleri şimdi kullanılmamaktadır. Eski Türkçede kullanılan renk adlarını şu şekilde sıralayabiliriz: Ak, örün, kara, boz, kızıl, yaşıl, yagız, al, ala, kök, sarıg, kızkıl. Bu renk adlarından yaşıl, ses değişmesine uğrayarak yeşil şekline dönüşmüştür. "Sarıg" sözcüğü ise son sesteki /-g/ sesinin yitimiyle "sarı" şeklini almıştır.[15] Eski Türkçede "asfer" sarı rengin karşılığı olarak kullanılmıştır.[16] Türkçe kökenli renk adları ak, al, boz, çakır, çal (beyaz, gri), çil (boz), gök, kır, kızıl, mor, sarı ve yeşildir.[17] Anadolu ağızlarında kullanılan sarı renk adları şöyledir: diken "sarı" , geyik "sarı inek" , sakız rengi, gece girmez "sarı".[18]

Renk adları oluşturulurken doğanın ne kadar önemli olduğu belirgindir. Eski Türkçeden itibaren kullanılan renk adlarının kökleri, yukarıda da değinildiği üzere, doğaya dayanmaktadır. Doğadaki nesnelere dayanarak renklerin tonları oluşturulmuştur. Türkçede yer alan belli başlı renk adları ve tonları şunlardır: Ak, kara, sarı, yeşil, mor, gök, al, kızıl, boz, ala, kırmızı, petrol mavisi, su yeşili, vişne, kavuniçi, sütlü kahve, devetüyü, dudu yeşili, haki, fildişi, bej, gülkurusu, narçiçeği, yavruağzı, limonküfü, ördekbaşı, kanarya sarısı, çingene pembesi, pas rengi, zeytuni, kan kırmızı, vapur dumanı, leylak rengi, soğan kabuğu, keklik ayağı, tavşankanı, menekşe rengi, kiremit rengi, saman rengi, kül rengi, küf rengi, bal rengidir.[19]

Sarı rengin sanat tarihinde çok önemli bir renk olduğu görülmektedir. Bunun kanıtı; Fransa'da bulunan Lascaux Mağarası'nda yapılan çalışmalarda 17 bin yıl öncesine ait olan resimlerde sarı rengin kullanılmasıdır.[20]

---

[15] Emine Gürsoy Naskali, **Renk Kitabı**, Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 204.

[16] Mustafa Nihat Özen, **Osmanlıca - Türkçe Sözlük**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 44.

[17] Naskali, s. 233.

[18] Naskali, s. 205.

[19] Naskali, s. 205.

[20] Lascaux Mağarası Resimleri, *https://fahrenheitmagazine.com/life-style/la-historia-del-color-de-la-felicidad-el-amarillo*, 16.02.2022, 11.30.

Resim 4: Fransa, Lascaux Mağarasında Bulunan Sarı Renkte Çizilen At Resmi.

Kaynak: https://fahrenheitmagazine.com/life-style/la-historia-del-color-de-la-felicidad-el-amarillo, 16.02.2022, 13.30.

Sarı renk gün ışığının rengidir. Güneş ışığının harareti ve bahar çiçeklerinden sonbahar yapraklarının altın renk özlerine kadar bir dizi görüntüyü çağrıştırır.[21] Sarı renk güneşle özdeşleştirilmektedir. Güneş gibi ısı ve ışık veren sarı renk; aynı zamanda mutluluğun rengidir.[22] Kullanıldığı her yere müthiş bir aydınlık etkisi vermektedir. Sarı renk içinden, ya da arkasından ışıklandırılmış etkisini uyandıran çok parlak bir renktir. Bu renk; limon sarısı gibi hafifçe yeşile kayınca rahatlatıcı, ferahlatıcıdır. [23]

Resim 5: Doğada Sarı Renk.

Kaynak: https://www.iienstitu.com/blog/sari-renk-ve-anlami, 03.02.2022, 14.20.

[21] Gavin Ambrose, Paul Harris, **Grafik Tasarımında Renk 07**, Literatür Yayınları, İstanbul, Haziran 2013, s. 113.

[22] **Hometextile Dergisi**, 2Film Reklam Basın ve Halkla İlişkiler, İstanbul, Mayıs 2012, Sayı 71, s. 132

[23] Nurullah Berk, **Resim Bilgisi**, İstasyon Sanat Akademisi, İstanbul, 2010, s. 98.

Sarı renk yaşamı, hayatı simgelemektedir. Bu renk zihin açıp iyimser etkiler yaratır ve dikkati artırır.[24] Sarı rengin kozmik gücü en fazla olan renk olduğu görülmektedir. Günışığı ve enerji zekayı uyarır. Sarı renk ilham verici bir renktir.[25] Mutluluğu, neşeyi, umudu temsil eden sıcak bir renktir.[26] Sarı renk parlak, neşeli ve sevecen etki verir. Bilgiyi ve bilgeliği simgeler.[27] Sarı renk pozitif bir renktir. Aynı zamanda dikkat artırma ve dikkati üzerine çekme özellikleri de vardır.[28] Sarı renk insan içinde sıcak bir his yaratarak sinir sistemini uyarmaktadır. Sarı renk sıcak renkler içinde enerjik ve aydınlık olan parlak olan renktir. Parlaklığından kaynaklanan enerjisinden dolayı, sinir ve kas sistemine iyi gelmektedir.[29] Sarı renk beynin sol yarım küresini göstermek amacıyla da kullanılmaktadır. Sarı renk mutlu çocukların kullandıkları renklerdendir. Çocuklar resimlerinde çok fazla sarı renk kullanıyor ise, oldukça heyecanlı ve coşkulu olduklarını ifade etmektedir.[30] Sarı renk verimliliğin, üretimin simgesi olduğundan, dikkat çekici bir renktir. Bu sebeple okullarda ve çocuk parklarında sarı renk sıklıkla kullanılmaktadır.[31]

Sarı renk insanlara mutluluk, neşe, canlılık, umut gibi benzer duygular hissettirmiştir. Ayrıca sarı rengin karar vermeyi kolaylaştırıcı etkisi olduğu bilinmektedir. İletişim yeteneğini güçlendirdiğinden dolayı, önemli bir toplantıda ya da konuşmacı olarak katılacağımız bir yerde sarı rengi kullanırız.[32] Sarı renk dışa dönük, yenilikçi, alternatifler üretebilen, ilgi çekmekten hoşlanan, neşeli, espritüel, canlı, hareketli, sıcak insanların rengidir. Mutluluğun rengi olup, sarı renkten hoşlanan kişiler, bulunduğu ortama neşe katar.[33] Sarı dikkat çekici bir renktir. Parlaklığı, neşeyi, canlılığı ve sıcaklığı

[24] Nisan Gül Tekinarslan, **Tüketici Davranışlarında Renklerin Rolü: Bir Uygulama**, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2018, s. 36.

[25] Ayten İşler, **Giyim Ürünlerinin Satın Alınmasında Kişilik Renklerinin Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2016, s. 50.

[26] **Hometextile Dergisi**, Tetsiad, İstanbul, Kasım 2016, Sayı 93, s. 74.

[27] Eda Ustaoğlu, **Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Nisan – 2007, s. 45.

[28] Ülkü Ahmetoğlu, **Soyut Dışavurumculukta Anlam ve Renk Zenginliği**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2011, s. 65.

[29] Nedim Alıcı, **İç Mekanda Renk ve Renklerin İnsan Psikolojisine Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 147.

[30] Raziye Tutumlu**, Okul Öncesi Çocuklarda Renklerin Kullanımı ve Uygulanması Üzerine Bir Çalışma**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019, s. 6.

[31] Fırat Şahin Yılmaz, **Pazarlama İletişiminde Renklerin Kullanımı: Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 31.

[32] Ustaoğlu, s. 53.

[33] İşler, s. 33.

temsil eden sarı renk güneşin ve altının rengidir. Sarı renk görünürlüğü yüksek olduğundan dolayı, dikkat çekmek için kullanılmaktadır.[34] Kandinsky sarı için; "sıcacık, arsız ve heyecan verici, insanlar için rahatsızlık verici, tipik dünyevi renk, bir insanın ruh haliyle karşılaştırarak söyleyecek olursak sarı; rengin deliliğini gösteren bir etkiye sahiptir. Coşkunun saldırısı, kör delilik, yüksek heyecan" demektedir.[35]

Resim 6: Gün Işığı.

Kaynak: https://www.egedesonsoz.com/haber_resim/gun-isigi-neden-cok-onemli-977759.jpg, 03.02.2022, 14.30.

Sarı rengin birçok farklı tonu bulunmaktadır. Sarının açık tonları daha vurgulayıcıdır. Sarı renk güneşin rengi ve sembolü olarak görüldüğünden, tarih boyunca sarı renk; kral ve prensler tarafından taçlarının temel rengi olarak kullanılmıştır. Sarı renk altınla da bağdaştırıldığından kutsal bir anlam da yüklenir.[36] Sarı renk doğanın canlanışı ve uyanışını temsil ettiği için, sarı tonları dikkat çekici, neşe ve enerji verir.[37]

[34] Yılmaz, s. 42 - 43.

[35] Elif Yazıcı, Renk Etkileri, **Tekstilde Görsellik ve Kültürlerle İlişkileri Üzerine Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 102.

[36] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana hatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 186.

[37] Ustaoğlu, s. 70 - 71.

Resim 7: Doğada Parlak Sarı Tonları.

Kaynak: https://www.herkesebilimteknoloji.com/wp-content/uploads/2020/01/gunisigi-800x500.jpg, 03.02.2022, 14.35.

Sarı rengin farklı tonlarından altın sarısı, kanarya sarısı, kibriti, saman sarısı, safran sarısı, mumya sarısı, kadmiyum sarısı, limon sarısı, kehribar sarısı gibi isimlendirilmiş tonları vardır.[38] Kültürlerde altın sarısı, iyilik ifadesidir ve yükseliş anlamında kullanılmıştır. İlk uygarlıklarda sonsuza dek yaşamı simgelemiştir. Çinlilere göre ise sarı renk asaleti simgelemektedir. Tibet'te ise kutsal renk kabul edilmiştir, altın parlaklığını asla yitirmez, her zaman temiz ve katıksızdır.[39] Yine; Renklerin çağrıştırdığı anlamlar bazı ülkelere ve onların kültürlerine göre farklılık gösterebilmektedir.[40] Bunlardan bazılarına örnek olarak sarı renk Fransa'da hastalık; Avusturya'da kıskançlık, Danimarka'da sahtekarlık, tehlike ve imrenme, İtalya'da öfke, Portekiz'de felaket ve umutsuzluk, Brezilya'da şans, sevinç, hastalık, imrenme anlamlarına gelmektedir.[41]

Sarı renk sembolizmde zihnin rengidir. Açık sarı renk özellikle altın sarısı aura (canlıların bedenlerinden yayıldığı varsayılan enerji) renklerinde sezgi ve yüksek fikirlerin rengidir. İkonalarda kutsal figürlerin başları çevresindeki haleler genellikle sarı renktir. Kültlerde tapınma, tapma, yıldız, ilahlar da genellikle sarısıyla temsil edilir.[42]

---

[38] Celal Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt IV, İstanbul, 1952, s. 1767.

[39] Zülfü Erbaş, **Ülkemizde Çok Satan Kitapların Kapak Tasarımlarında Kullanılan Renklerin Grafik Tasarım Açısından Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 67 - 68.

[40] Tekinarslan, s. 33 – 34.

[41] Alpaslan Salt, **Semboller**, Ruh ve Madde Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri A.Ş. , İstanbul, 2010, s. 286.

[42] Tekinarslan, s. 33 – 34.

Resim 8: Sarının Tamamlayıcı Rengi Mor.

Kaynak: https://www.kadinlarduysun.com/2-renkli-renk-fali/sari-mor/, 03.02.2022, 14.50.

Sarı renk verdiği pozitif enerjinin ruhsal duruma etkisiyle, kendine güvenen morali yüksek kişilerin aurasıdır.[43] Sarı renk umutsuzluğu kaldırarak yerine neşe, eğlence ve keyif kattığı etkisine karşılık, sürekli bakıldığında ise rahatsız edici etkisi olduğu düşünülmektedir.[44] Sarı renk; eğlenceli, enerjik insanlar tarafından çokça tercih edilmektedir. Genel olarak özgürlüğüne düşkün kişiler, sarı rengi tercih etmektedir. Bu kişiler değişime açık ve enerjiktir. Sarı renk kafe ve restoranlar tarafından iştah açıcı olması ve taksiler tarafından davet edici olması dolayısıyla tercih edilmektedir. Dünyanın her yerinde taksiler dikkat çekmesi dolayısıyla sarı renktir. İyileştirici gücü yüksek olan sarı renk, sinir sistemini harekete geçirerek enerjiyi kaslara taşır. Sarı renk aynı zamanda geçiciliğin ifadesi ve kısa zamanda tükenecek bir süreci göstermektedir. Eğlenceyi, neşeyi ve keyfi de çağrıştıran sarının koyu tonları ise korkaklığı olduğu kadar hastalığı, ihaneti ve aldatmayı da çağrıştırır. İlginçtir ki altın sarısı da onur ve sadakati temsil eder.[45]

Sarının olumsuz yönü ise sorumsuzluk ve dengesizliği ifade etmesidir. Kötü ruhlar, hastalıklar, bomboş çöller, uzun kış günleri, yokluklar sarı renkle sembolleştirilmiştir. Bunun yanında kişi adlarında; tabiat, bahar ve çiçeklerin tasvirlerinde sarı renk eski ve yeni Türk edebiyatında çokça kullanılmıştır. Sarının aşırı kullanımı, rahatsız edici bir etki bırakıp gözü de yorabilmektedir. Sarı renk bankacılık sektöründe fazla kullanılmaz. Çünkü geçiciliği ifade etmektedir. Bankalar, daha çok mavi

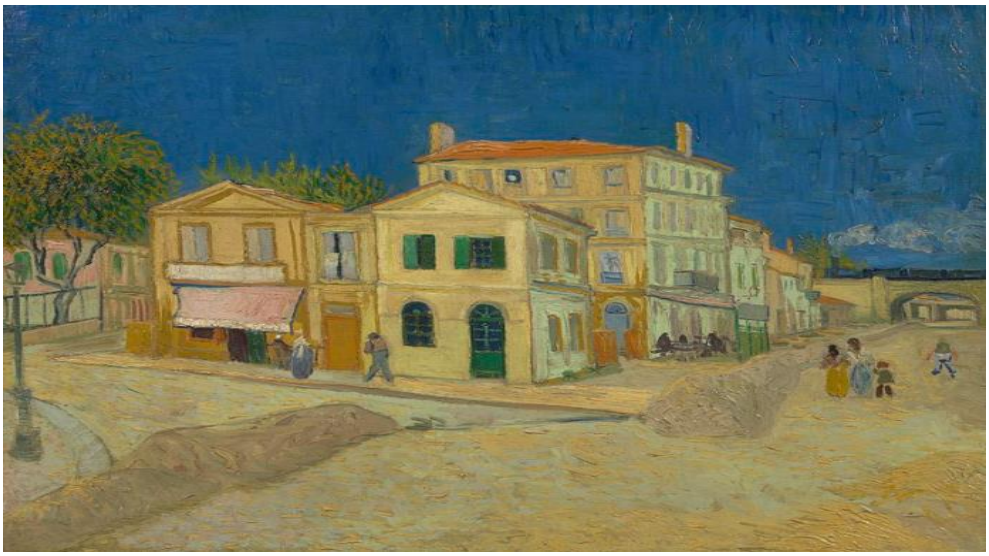
[43] Betül İpek, **Çocuklardaki Yalnızlık Duygusunun Resimlerinde Kullandıkları Renklere Yansıması**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 70.

[44] Yazıcı, s. 99 – 101.

[45] Akın Yıldız, "Renklerden Nasıl Etkileniriz?", **İç Mimar, İç mimari, Tasarım ve Yaşam Kültürü Dergisi**, Yıl 3, Sayı 11, Kış 2009, s. 88 – 90.

ve yeşil gibi renkleri tercih etmektedir.[46] Olumsuz etkisi aşırı rahatlama sonucu yorgunluk ve umursamazlık hissine neden olmaktadır. Sarı renk güney yönünün rengi, aynı zamanda umudun, ilginin, iyimserliğin ve evrensel aşkın rengidir. Sarıyı seven bireyler genellikle herkesle konuşan, geniş bir kültür hazinesine sahip, sosyal kişilerdir. Elbiselerinde sarı rengi tercih eden kişiler iyimser ve neşelidir.[47]

Büyük ressamlar resimlerinde sarıyı çokça kullanmıştır. Onlar için renklerin anlamları bizim renklere verdiğimiz anlamlardan çok daha farklıdır. Renkler; onların hayatlarının büyük parçasıdır. Buna örnek olarak Van Gogh'u verebiliriz. Van Gogh bilhassa sarı delisiydi, "Sarı ne güzeldir!" dediği zaman içi titrerdi.[48]

Resim 9: Van Gogh, Sarı Ev, 1888, Van Gogh Müzesi.

Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/Sar%C4%B1_Ev#/media/Dosya:Vincent_van_Gogh_-_The_yellow_house ('The street').jpg, 03.02.2022, 14.40.

Sarı rengin tekstilde kullanıma ait sembolik anlamı farklı dönemlerde kültürel faktörler sayesinde değişime uğramış, ışığı anımsatan bir renk olarak algılanmış ve bu sayede yaz ve bahar mevsimleri ile ilişki kurulmuştur. Kazandığı pozitif pastoral ifade ve moda olgusunun etkisi ile, birçok giysi unsurunda kullanıldığı görülmektedir.[49] İnsanlar giydikleri elbisenin rengiyle bile duygularını ifade edebilmektedir. Enerjisi yüksek ve mutlu olan kişiler daha açık renkler tercih ederken, morali bozuk kişiler daha koyu renkler

[46] Tekinarslan, s. 35.

[47] Ustaoğlu, , s. 59.

[48] Suut Kemal Yetkin, **Büyük Ressamlar**, Varlık Yayınları, Sayı: 338, İstanbul, Şubat, 1955, s. 62.

[49] Duygu Tong Bankoğlu, **Kumaş ve Giyimin Gizli Dili**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 112.

tercih etmektedir. Renklerin duygu yönetiminde etkin bir role sahip oldukları bilinmekte; parlak ve canlı renkler insanda heyecan ve coşku uyandırırken, mat renklerin ağırbaşlı ve durağan bir duygu durumu oluşturduğu gözlenmektedir. İnsanın ruhsal durumu ve renklerin ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda renklerin beyinde bazı merkezleri uyararak, bazı salgıların fazla salınmasına etki ettiği öğrenilmiştir.[50] Sarı; sıcak renk olması sebebiyle, giyilen kıyafetlerde dikkat çekmekte ve yakınlık hissi uyandırmaktadır.[51]

Resim 10: Kıyafetlerde Sarı Renk.

Kaynak: https://www.yasemin.com/moda/haber/2856702-sarı-renk-kombinlemenin tuyolari, 03.02.2022, 14.45.

İnsanlar bulunduğu ortamın renklerinden etkilenebilmektedir. Sevdiği rengin çalıştığı ortamda bulunması kişinin çalışma performansını etkilemektedir. Bu nedenle bireylerin çalıştıkları yerlerde daha çok iç acıcı renkler tercih edilmelidir. Vurgulanması ve göze çarpması istenilen her noktada sarı, birçok renkten daha fazla kullanılır. Dolayısıyla sarı renk az ışıklı, geniş ve kapalı ortamlar için idealdir. Ofiste ise insanların yüksek verimli çalışmaları içi sarı renk tercih edilmektedir. [52]

[50] Yılmaz, s. 26.

[51] Prof. Dr. Hasan İbicioğlu, **Giyimde Renklerin Uyumu**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 88.
[52] Yıldız, s. 90.

2. 3. 1. Sarı Rengin Simgesel Anlamı

Sıcak renklerden olan sarı; renklerin en parlağı olduğu için, aydınlık etkisi oluşturmaktadır. Çocukların yaptıkları resimlerde ışık çoğunlukla sarı renkte gösterilmektedir. Sarı renk güneş ışığının rengi olduğundan dolayı melatonin salgılamasına yol açmaktadır. İnsanlar melatonin hormonu sayesinde kendini daha iyi ve mutlu hissetmektedir. Parlak sarı ışık ise; kan dolaşımına olumlu etkide bulunmaktadır. Sarı renk sinirsel rahatsızlıklara iyi gelen bir renk olmasından ötürü, insanlara canlılık hissi vermektedir.[53]

Bir ana renk olan sarı, Eski Türkçede "sarig" şeklinde geçmektedir. Bazı düşünürler bu rengi parlaklık ve aydınlık rengi gibi değerlendirmişler ve onu ilim, marifet, zeka, akıl timsali olarak görmüşlerdir. Sarı; güneşin ve ışığın sıcaklığın rengi olduğu kadar, lüksün ve zenginliğin de rengidir. Tarihsel süreç içerisinde sarı renk ile ilgili deyimler de ortaya çıkmıştır. Sarı renk hasadın, altının, bolluğun ve ışığın rengidir ve zekayı ve zenginliği, gücü temsil etmektedir. "Sarı ışık yakmak" deyimi genel olarak daha olumlu bir fikre doğru ilerlendiğini ifade etmektedir.[54] "Sordum sarı çiçeğe, annen baban var mıdır?" ilahisinde geçen sarı çiçekle geçicilik ve hüzün ifade edilmektedir.[55] Mazhar Alanson'un, "Sarı Laleler" adlı şarkısında geçen sarı laleler geçmişte ayrılığı, günümüzde sevgi ve hoşgörüyü çağrıştırmaktadır.[56] Renkler; bir anlam, çağrışım sembolize etmek, dikkat çekmek, etkilemek, bir algı veya duygu yaratmak, etkilemek, fark edilmek, yönlendirmek, heyecanlandırmak amacıyla kullanılmıştır. Bu duygular ve deneyimlerle çeşitli atasözleri de vardır.[57]

Sarı renk ile ilgili bazı atasözleri şunlardır:

- Alma sarı, satma sarı, kapındaysa tutma sarı (istenmeyeni karşılama).
- İneğin sarısı, toprağın karası (kıymet).
- Kara ile sarıdan hürü, sarı ile sarıdan peri, iki karadan elinin körü doğar (kıymet).
- Sabır acıdır ama sonu sarı altın (kıymet).
- Samanın sarısını, odunun kurusunu martta alıkoy (niteleme ve değer yargısı).

[53] Tekinarslan, s. 37.

[54] Yılmaz, s. 35.

[55] Sordum Sarı Çiçeğe İlahisi, https://edebistan.com/deneme/sordu-dervis-dedi-cicek, 14.01.2023, 20.22.

[56] Sarı Laleler, https://www.kalitecicek.com/blog/sari-lale-anlami-nedir, 14.01.2023, 20.24.

[57] Naskali, s. 41.

- Sarı altının olacağına, sarı samanın olsun (kıymet, niteleme ve değer yargısı).
- Sarı saman vaktinde altın olur (kıymet).
- Zenginin tavuğu iki sarılı yumurtlar (niteleme ve değer yargısı).[58]

Öğrenme, öğretme gibi aktivitelerde şekiller, semboller ve renklerden yararlanılmaktadır. Renklerin, bu gibi pozisyonlarda kullanılması dikkati ve öğrenme sürecini kolaylaştırmaktadır. Güneşin rengi, neşeli sarı, kahkaha, mutluluk ve iyi zamanlarla ilişkilendirilmektedir. Çevremizde bu renk olduğunda beynin içinde iyi hissetmeyi sağlayan serotonin salgılanmasından dolayı, kişi iyi duygular hissetmektedir.[59]

Renkler tarihsel gelişim süreci içerisinde dini törenlerde, kutlama, doğum-ölüm, kutsanma, yas töreni gibi durumlarda kullanılmıştır. Sarı renk insanlık tarihi boyunca farklı simgesel anlamlarıyla yorumlanmıştır. İlkel toplumlarda sarı renk sonsuza dek yaşamı simgeliyordu. Sarı renkte olan ışınların göğün mavisini delip geçerek öbür dünyanın tanrısal güçlerini açığa vurduğuna inanıldığından, Aztek İmparatorluğu tüm tanrıların onuruna yapılmış olan tapınaklarında güneş tanrısı mavi - sarıya boyanmıştı. Öte yandan sarının hemen her toplumda uyrukları altındaki insanlara güçlerinin tanrısal kaynaklı olduğunu hatırlatmak isteyip, prensler, krallar, imparatorlar için seçilmiş bir renk olduğu da görülmektedir.[60]

Sarı rengin diğer medeniyetlerde sembolik anlamları ise şu şekildedir: Güneş ışınlarının Tanrı Ra'nın (Mısır mitolojisinde güneş tanrısı) gibi algılandığı Mısır'da sarı; tanrıların kendi vücutlarının rengidir. Bu renk "Güneşin ve tanrıların bedenini" sembolize eder ve mezar odaları ruhun canlı kalmasını sağlamak için sarıya boyanır. Bu güneş sembolizmi, Yunanistan'da sarının simgesi olduğu Apollon'a, Pers'te Zerdüştlük (Zerdüşt dinine inanan) adı altında "Altın rengi olan" anlamına gelerek Mithra'ya bağlanır. Hristiyanlıkta ise; İsa'nın başı altın renkli bir haleyle çevrelenmiştir. Goethe "Renkler Kitabı" adlı eserinde şöyle der: En büyük saflığı içerisinde, her zaman doğanın aydınlığı üzerinde taşır ve yumuşakça bir tahrikin ve sakin bir neşenin karakterini barındırır. Nitekim tüm bu özellikleri Van Gogh' un "Buğday Tarlası" ve "Ayçiçekleri"

[58] Naskali, s. 40 - 41.

[59] İşler, s. 32.

[60] Necmettin Ersoy, **Semboller ve Yorumları**, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 3. Baskı, İstanbul, 2007, s. 448 – 449.

tablolarında görmekteyiz.[61] Sarı rengin Mısır ve Çin kültürlerindeki sembolik anlamı ise şu şekildedir: Eski Mısır kültüründe, kıskançlık, gözden düşme ve utancı simgeleyen sarı renk; Çin kültüründe ise sarayı ve saltanatı simgelemektedir. Genel olarak bakıldığında Batı toplumlarında mutluluk ve eğlenceyi sembolize eden sarı renk, Doğu toplumlarında ise kutsal bir renk olarak anılmaktadır. Türk kültüründe ise Dünya merkezinin sembolü olarak kullanılmaktadır.[62]

Sarı rengin itibar gördüğü Çin, Hindistan, Avustralya gibi bölgelerde safran, aşı boyası veya Hint sarısı, doğal yollarla elde edilip, kutsal renk olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Asya'nın birçok yöresinde özellikle keşişler buna fazla itibar ettikleri anlaşılmaktadır. Tarih boyunca, Çin hükümdarlarının yanı sıra birçok ülke kralları, prensler, imparatorlar güçlerinin kaynağı olarak tanrısal ışığın simgesi saydıkları sarı renkli kıyafetleri tercih etmişlerdir. İhtişamlı görünme duygusu büyük İskender'de, Çin imparatorlarında, Rus çarlarında ve daha birçok hükümdarda görülmektedir. Sarı renkli, altın görünümlü elbiselerle egemen bir güç olduklarını göstermek istemişlerdir.[63]

Resim 11: Huang Di. (Sarı İmparator)

Kaynak: http://earlyworldhistory.blogspot.com/2012/01/yellow-emperor-huangdi-or-huang-ti.html, 14.02.2022, 19.30.

[61] Nanon Gardin & Robert Olorenshaw, **Larousse Semboller Sözlüğü**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014, s. 527 - 529.

[62] Yılmaz, s. 33.

[63] Ceyda Güler, **Işığın Simgesi Olarak Sarı Rengin Kavramsal Etkinliği ve Sanat Eğitimindeki Yeri**, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 30.

Resim 12: Krişna.

Kaynak: https://ekstrembilgi.com/din/krisna-savas-meydaninda/, 03.03.2022, 12.15.

Sarının ilahi özü kendisini prenslerin ve kralların simgesi haline getirmiştir. Bu renk onların gücünün kutsal kökenlerini sembolize ederken, değerli bir metal olan altının, dayanıklılık ve uzun ömürlülüğü ile bağdaştırılmaktadır. Çin'de imparatorun, göklerin oğlunun ve kozmik düzenin garantörünün yüce rengidir. Sarı renk aynı zamanda spor alanında başarılı olan takımın da sembolüdür. Fransa Bisiklet Turnuvası'nda sarı mayo giymek, geleneksel olarak (1919 yılından beri) genel klasmanda 1'nci olduğunu işaret eder. Bu reklam uygulaması, sayfaları sarımsı bir gazete olan L'Auto tarafından başlatılmıştır.[64]

Doğu toplumları için kutsal bir renk olan sarı, Batı toplumlarında eğlence ve mutluluğu sembolize etmektedir. Sarı renk Çin ve Asya'da kraliyet rengi olarak görüldüğü ve ilahi anlamlar yüklendiği için, insanlığın en önemli sembolik değere sahip olan renklerinden biri olmuştur. Batı'da sarı renk diğer renkler gibi iyimserlik ve yaşamın olumlu yönleriyle ilişkili olmayan farklı anlamlar da kazanmıştır. Sarı renk aynı zamanda kıskançlık ve ikiyüzlülük gibi anlamlar da üstlenmiştir. Böylece, sarı kıyafetler genellikle Batı'da negatif olarak görülmeye başlanmıştır.[65] Çin imparatoru ve manevi olarak saygı duyulan kişilerin sarı elbise giydikleri görülmektedir. Buna örnek olarak Konfüçyüs verilebilir. İmparatorun birçok armaları ile amblemleri, hatta ünlü Çin ejderhası bile sarı renktir.[66]

[64] Gardin & Olorenshaw, s. 529.

[65] Bankoğlu, s. 110 - 111.

[66] Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt: VI, Ankara, 2000, s. 479.

Resim 13: Konfüçyüs Sarı Kıyafetiyle.

Kaynak: https://steemit.com/tr/@feryuse/konfuecyues-uen-felsefe-tasi, 18.02.2022, 15.30.

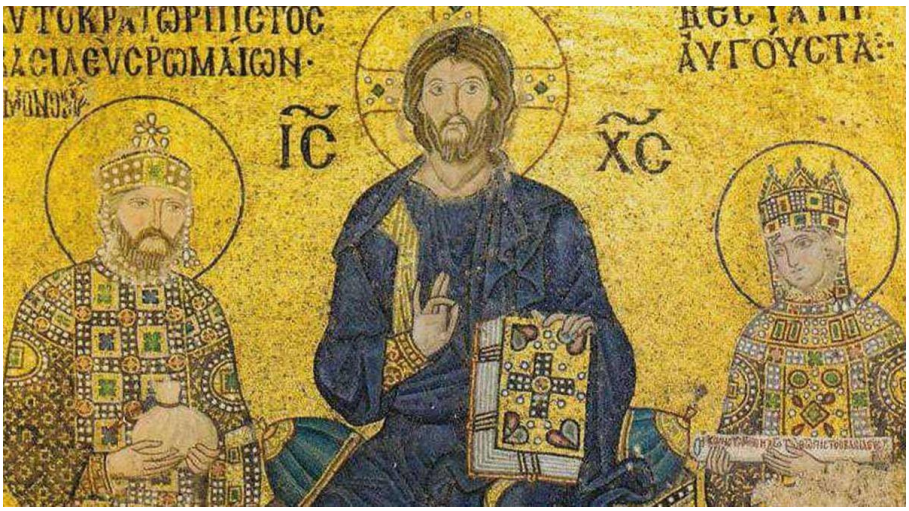
Ünlü ressam Van Gogh, Saint - Remy de "Gün Doğumu" adlı tablosunda geniş fırça darbeleri ile kullanılmış sarılarla görünen doğayı değil de kendi yüreğinin garip hüznünü yansıtmaya çalıştığı görülmektedir.[67] Geçmişten günümüze kadar renklerin anlamları sürekli değişim göstermektedir. Bu anlamda renklerin kullanılma nedenlerini yaşam tarzından bağımsız düşünülmemelidir. Sarı renk tanrısallıktan kaynaklanan fiziki bir gücün simgesi olduğundan dolayı, mitolojik çağlarda tanrı ve tanrıçalar, hatta kahramanlar, çoğunlukla sarışın ve siyah gözlü olarak betimlenmiştir.[68] Hıristiyan ikonografisinde yaygın bir anlamı bulunan ve altın yaldız tonlu ışınlı sarı hare, İsa'nın göğe çıkışından sonra, onun yeryüzündeki boşluğunu dolduran bir amblem olarak kullanılagelmiştir.[69] Aziz kişilerin başlarının, İsa'nın baş kısmındaki haline benzeyen altın sarısı bir hale içinde gösterilmesinin ikinci amacı da budur.[70]

[67] Ülkü Ahmetoğlu, **Soyut Dışavurumculukta Anlam ve Renk Zenginliği**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2011, s. 58.

[68] Ersoy, s. 448 - 449.

[69] Ersoy, s. 449.

[70] Ersoy, s. 449.

Resim 14: Hz. İsa.

Kaynak: https://www.star.com.tr/guncel/ayasofyadaki-mozaikler-ne-zaman-yapildi-ayasofya-zoe-mozaigi-ne-anlama-geliyor-haber-1560475/, 18.02.2022, 15.45.

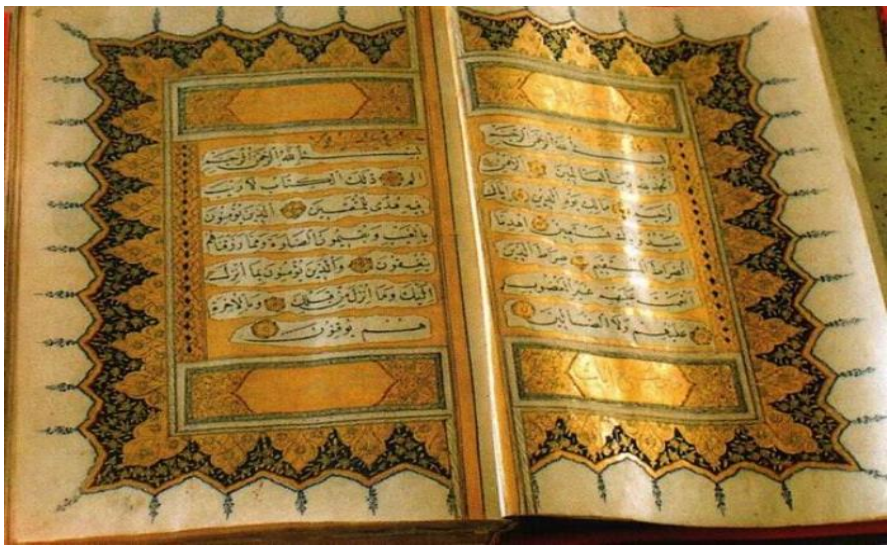
İslamiyet'te ise altın sarısı masumiyet ve iyi huyluluğu, soluk sarı ise ihanet ve düş kırıklığını simgelemektedir.[71] Altın sarısı ilahilik ve zaferle; soluk sarı da ihanet ve ikiyüzlülükle aynı anlama gelmektedir.[72]

Farklı inançlardaki insanların renklere yükledikleri anlamlar, rengi insanın özüyle ilişkilendirmiştir. Renk bireylerin ve toplulukların sosyal statülerine, algılamalarına, inanış biçimlerine, psikolojilerine göre farklılık göstermektedir.[73]

[71] Ersoy, s. 449.

[72] Gardin & Olorenshaw, s. 529.

[73] Şükrü Öztürk, **Türk Kültüründe Renk Kavramı ve Renklerin Maddi Kültür Unsurlarına Yansıması**, Doktora Tezi, Kayseri, 2015, s. 321.

Resim 15: Kur'an - ı Kerim.

Kaynak: https://www.haberler.com/el-yazmasi-altin-islemeli-kur-an-i-kerim-i-camiye-5521565-haberi/, 18.02.2022, 15.40.

Kur'an-ı Kerim'de renkler hem akla ilk gelen anlamlarıyla, hem de çağrışım yapan anlamları ile konu olmuştur.[74] Kur'an-ı Kerim'de sarı renk inek (Bakara suresi, 2/69), deve (Mürselat Suresi, 77/33), bulut veya ekin (Rum Suresi, 30/51), ekin (Zümer 39/2, Hadid Suresi 57/20) ile ilişkili olarak geçmektedir. Kur'an'da sarı renk her defasında yokluk, hüsran, isyan duyguları ile beraber anılmaktadır. "Sarı develer" terkibinde olduğu gibi azaba, bazı ayetler de yağmur yağmamasına, kuraklığa ve ölüme, mahrumiyete delalet ederken fanilik, hayattan ölüme, hazdan azaba insanın serencamını işaret eder.[75]

Kur'an-ı Kerim'in içinde sarı renk geçen ayetler vardır. Bakara suresinde der ki: "Onlar, "Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın" dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır" dedi.[76] Zümer suresi der ki: "Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı. Sonra onunla renkleri çeşit, çeşit ekinler çıkarıyor. Sonra ekinler kuruyor da onları sapsarı kesilmiş görüyorsun. Sonra da Allah onları kurumuş çer çöp haline getirir. Şüphesiz ki bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır."[77] Hadid suresinde der ki: "Bilin ki, dünya hayatı

[74] Öztürk, s. 321.
[75] Öztürk, s. 323.
[76] Bakara Süresi, *https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-69/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1*, 13.03.2023, 20.58.
[77] Zümer Süresi**,** *https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zumer-suresi-39/ayet-21/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1*, 13.03.2023, 21.01.

ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve(ya) Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldanış metaından başka bir şey değildir."[78] Rûm süresi der ki: "Andolsun, eğer (ekinlerine zararlı) bir rüzgar göndersek de o ekini sararmış görseler, ardından mutlaka nankörlük etmeye başlarlar."[79] Hadislerde sarı renk nefse en canlı ve çekici renk gelen renk olarak belirtilmiştir.[80]

Kötü ruhlar, hastalıklar, boş çöller, uzun kış günleri, yokluklar, sarı renkle sembolleştirilmiştir. Bunun yanında kişi adlarında: tabiat, bahar ve çiçeklerin tasvirlerinde sarı renkler eski ve yeni Türk edebiyatında iyi bir renk olarak yerini almıştır.[81]

Sarı rengin, tarihsel süreçteki sembolik anlamlarının yanında, günümüzde de sembolik anlamları vardır. Renkler bir ürünü pazarlama konusunda da en önemli etken olmaktadır. Belirli marka ve ürünleri belirginleştirmek için istenilen renkler kullanılmaktadır. Renkler, algılamaya yardımcı olan sembollerdir. Renklere yüklenen anlamlar, farklı kültürlere göre değişiklik göstermektedir. Sarı rengin dikkat ve uyarının rengi olduğu düşünülmektedir. Trafik ışıklarında sarı renk dikkatli ol ve hazırlan demektir. Futbolda sarı kart bir uyarıdır. Sarı renk aynı zamanda geçiciliğin de ifadesidir. Birçok ülkede taksilerin rengi sarıdır. Bankalar ise sarı rengi pek tercih etmemektedir.

2. 3. 1. 1. Türk Mitolojisinde Sarı Renk

Çeşitli ülkelerin mitolojilerinde sarı renk; Güneş, altın ve ışıkla özdeşleşen bir simge olmuştur. Çeşitli mitolojiler de güneşe ait bir simge olan sarı renk olumlu anlamda akıl, zihin, idrak, sezgi, iman gibi anlamları ifade ederken, olumsuz anlamda kullanılan koyu sarı renk ise; haset, hırs, tamah etmek, vefasızlık, hıyanet, imansızlık, ketumluk ve

[78] Hadid Süresi**,** *https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/hadid-suresi-57/ayet-20/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1,* 13.03.2023, 21.04.
[79] Rûm Süresi**,** *https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/rum-suresi-30/ayet-51/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1,* 13.03.2023, 21.08.
[80] Hüseyin Akyüz, **Hz. Peygamber'in Hadislerinde Renklerin Dili**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 41, Erzurum, 2014, s. 387.
[81] Ögel, s. 479.

vefasızlık gibi anlamları göstermektedir. Alçakgönüllülüğü, bilgiyi ve bilgeliği simgeleyen sarı; parlak, neşeli ve sevecen olup, ilham vericidir.[82]

İlk halıların hayvan postlarından üretildiği düşünülmektedir. İhtiyaçlar arttıkça, bu ihtiyaçlara uygun olarak hayvan postlarının yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zamanla desenler ortaya çıkmaya başlamış ve bu desenlerin kaba şekillerde halılara aktardıkları anlaşılmaktadır. Halının, insanoğlunun tabiata karşı olan mücadelesinde ve tabiata uyum sağlaması ile gün yüzüne çıktığı düşünülmektedir. Halı koyun yetiştiren kavimlere ait bir kültür eşyasıdır. Türk geleneklerine dayalı olan Göktürk gibi büyük devletlerin "tahta çıkma" törenlerinde, "Türk hakanlarını keçe veya halı içine koyup kaldırdıkları" anlaşılmaktadır. Şamanların "göğe çıkma" törenlerinde ise "Baş Şamanın halı içine konduğu, 8 veya 9 çırağı tarafından, 9 defa çevrilerek, göğün 9 katını aşmış gibi, sembolik bir hareket" yapıldığı anlaşılmaktadır.[83]

Çağlar boyunca atlı göçebe bir yaşam süren Türk milleti, doğayla iç içe yaşamıştır. Türkler tabiatı, toprağı, gökyüzünü, havayı renklerle ilişkilendirmiştir. Renk; iletişimin önemli bir aracı olup, mesaj taşımaktadır. Anlaşılması, benimsenmesi kolaydır. Türklerde renklerin bilinçaltı çağrışımlarıyla dolu anlamları vardır.[84] Bu renk kullanımının Hunların atalarının doğaüstü kuvvetlere karşı inançlarından dolayı ortaya çıktığı da göz önüne alınmalıdır. Gün yüzüne çıkartılan tüm bu buluntuların aynı zamanda sancak ve tuğ sopalarının ucunda da takılı olması, Şamanist Türk inancında koruyucu bir anlam taşıdıklarının da göstergesidir.[85]

Türkler rüyalarında Güneş'i görünce iyi şanslı olacaklarını düşünmüşlerdir. Tanrı; Güneşi insanları ısınması ve aydınlanması için verdiği düşünülmüştür. Güneşin oluşu ile ilgili bir Altay efsanesi şöyledir : "Önceleri ne ay ve ne de güneş varmış; insanlar havada uçup durmuşlardır". Uçarken de çevrelerine ışık saçar ve sıcaklık vermişlerdir. Bunun için de güneşin gerekli olmadığı düşünülmüştür. Ancak içlerinden biri hastalanmış ve onu iyileştirememişlerdir. Bunun üzerine Tanrı onlara bir varlık vermek istemiştir. Tanrı'nın gönderdiği şey büyümüş ve iki tane büyük ayna olmuştur. Bu aynalar,

---

[82] Sevilay Karataş, **Türk Kültüründe Renkler ve Karahüseyinli Köyü Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2017, s. 54.

[83] Ögel, s. 167.

[84] Karakulak, s. 27.

[85] Mehmet Özkartal, "Türk Destanlarında Geçen Halı Anlatımları, Halılardaki Hayvan Motifleri ve Renklerin Dili" , **Arış - Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kumaş ve İşleme Sanatları Dergisi**, Atatürk Kültür Merkezi, Sayı 8, Kasım, 2012, s. 94.

gökyüzüne çıkıp, çevreye ışık saçmağa başlamışlardır. Gökler ve yerler ısınmıştır. O günden beri, gökteki bu iki cisim, Güneş ile Ay, dünyayı aydınlatır ve ısıtır durmuşlardır.[86]

Sarı deyince aklımıza ilk olarak Güneş ve altın gelmektedir. Milattan önceki II. yüzyılda Çin tarihçileri tarafından Hunlarda tespit edilen Gök - Tanrı, Güneş - Ay, yer - su, ata törenleri (ölen insanların ruhlarının burada bulunulduğuna ve insanlarla temasa devam ettikleri düşünülen alem) Türk kavimlerinde, muhtelif kültürlerin tesirleri altında kalmalarına rağmen son devirlere kadar devam ettirilen tapınmalardır.[87] Tarihte, Güneş'e ibadet edilmiştir. Güneş'i tanrı sayıp kurbanlar verilip, şarkılar söylenip, efsaneler ve masallar üretilmiştir. Güneş her zaman hayatın kaynağı olarak görülmektedir. Türklerin düşüncesinde, Güneş her zaman ilk sırayı almıştır. Çünkü Türkler her çağda güneşli yerlerde yaşamışlardır. Hunlarda hem Güneş'e, hem de Ay'a ayrı, ayrı saygı gösteriliyor ve kurbanlar da veriliyordu. Güneş doğunun, Ay ise batının sembolü olduğu Güneş'e üç kez diz çökülerek selam verildiği görülmektedir. Ayrıca; çadırın kapısı da özellikle törenlerde doğuya açılmaktadır. Türk düşüncesinde ve destanlarında "Güneş dişi, Ay ise erkek" olarak rol almaktadır.[88]

Türk mitolojisinde renklerin sembolik anlamları Batılı Türkologların dikkati sayesinde önem kazanmaktadır. Türk lehçelerindeki çok sayıda renkler arasında ak, kızıl, yaşıl (yeşil), kara ve sarıg (sarı) ön plana çıkmaktadır. Türk kültüründe renklerin mitolojisiyle ilgisi, mitolojik kavramların zihinde canlandırılması ile ilgilidir. Çeşitli ülkelerin mitolojilerinde ve simgeciliğinde sarı renk genel olarak Güneş'e ait bir simgedir (ışık ve altın sarısı). Bu olumlu unsura bağlı olarak da akıl, zihin, idrak, sezgi gibi çeşitli kavramları ifade eder. Dünya şemasında, Türklerde sarı renk merkezin rengi olarak kabul edilmiştir. Sarı renk dinsel nitelikli kişiler için de dinsel anlamda güçlülüğü ve hakimiyeti ifade etmektedir. Buna en güzel örnek Sarı Saltuk'tur. Sarı Saltuk Osmanlı Devleti'nin Balkanları fethetmeden hemen önce, Balkanlar ve civarı bölgede insanlara İslam dinini anlatan derviştir. Bununla birlikte daha ziyade yer unsurlarına bağlı olarak, sarı renk daha

[86] Ögel, s. 188 – 189.

[87] Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 1.

[88] Ögel, s. 187.

çok ateşin, hastalığın rengi olmuştur. "Betin benzin sarardı." yüzün sararıp solması, korkmak anlamlarında kullanılmıştır.[89]

Türkler için Dünya'nın merkezi; sarı renk ile ifade edilmektedir. Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce Şamanizm inanıcına sahip oldukları görülmektedir. Şamanist Dönem'de; Sarı Albastı veya Sarı Albıs ruhlarının varlığına inanılmaktadır. Türklerin Şamanizm'den kaynaklanan inançlarına göre sarı yön olarak değil, merkez olarak sembolleşmiştir. Gerçekten de Hayır İlahı Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın tahtı Türklerde sarı renk ile ifade edilmiş ve Ülgen'in tahtı nasıl devletin, ülkenin ve dünyanın merkezinde olarak algılanmışsa, tıpkı onun gibi sarı renk de Dünya'nın merkezinin sembol rengi olmuştur.[90] Türklerin eski Şaman törenlerinde, kırmızı, sarı ve beyaz bezlerin Şamana gökyolunu gösterdiğine inanmaları, bu renklerin Türk inanç ve geleneklerinde nasıl yaygın bir biçimde yer tuttuğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.[91]

Ateşe bakıp kehanet etmek, Türklerde çok eski bir görenektir. Türklerin, büyük hükümdarlarının önemli bir günü vardır ki o gün, kendisi için büyük bir ateş yakılmaktadır. Bu ateşe kurbanlar sunulur, dualar okunurdu. Bu ateşin üzerinde büyük alevler yükselir. Bu alev, yeşilimsi renkte olursa bereketli yağmur ve iyi mahsul olacaktır, kırmızı renkte olursa savaş olacaktır, sarı renkte olursa hastalık ve salgın olacaktır, siyah olursa hükümdarın ölümünü ya da uzak yolculuğu göstermektedir.[92]

2. 3. 1. 2. Türk Kültüründe Sarı Renk

Renkler; tüm insanlar, tüm toplumlar için önemli olmakla birlikte milli, manevi ve sembolik olarak her toplum için farklı anlamlar, farklı ifadeler içermektedir. Türkler için renkler her anlamda önemli yer tutmuş, renklerin etkisi hayatlarının her alanında önemli bir unsur olmuştur.[93] Renkleri kullanırken farklı bir çağrışım varsa farklı bir renk kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca renkler, kültürle de paralellik ve sürekli değişkenlik gösterebilen kavramlardır.[94]

---

[89] Çoruhlu, s. 199.

[90] Genç, s. 35.

[91] Karakulak, s. 26 – 27.

[92] İnan, s. 67.

[93] Kürşat Eraslan, **Renklerin Kişi ve Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi**, Yüksek Lisans Tezi, s. 58.

[94] Karakulak, s. 27.

Türklerin yaşadıkları coğrafyanın değişimi, renkleri sınıflandırmada kullanılan unsurlarda da değişikliğe yol açmıştır. Yakut yeşili renk kullanımı, Türklerin Arapça ile tanışmasından sonra olmuştur. Rumca kökenli kiremit sözcüğünün, Türkçeye girmesi, Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra dolayısıyla kiremit rengi, bu tarihten sonra Türkçenin çevrim alanına girmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte güneş sarısı, çimen rengi, gök rengi gibi Türklerin yaşadıkları bütün coğrafyalarda var olan unsurlara dayalı somutlaştırma ve benzetmeler çok daha eskiye tarihlendirilmektedir. Böylece, buğday rengini, yerleşik hayat ve tarımla, somon rengini balıkçılıkla özdeşleştirmek mümkündür. Türkçenin tarihsel dönemlerine ait eserlere bakıldığında renk benzetmeleri ya da renk somutlaştırmaları; gümüş rengi, altın rengi gibi genellikle madenlerden hareketle yapılmaktadır.[95]

Dinsel törenlerin, kutlamaların, günlük hayatın, savaşların, bayramların, bayrakların, renklerle büyük etkileşimleri olduğu görülmektedir. Türklerin örf, adet, gelenek-görenekleri, beslenme, giyim alışkanlıklarına kadar birçok konuda destanlar; renklerle ilgili önemli bilgiler vermektedir.[96]

Cengiz Han, imparatorluğunun genişlemesinden sonra Türk - İslam devletlerinin amblemlerinde sarı rengin çoğalıp ve yaygınlaştığı görülmektedir. Sarı bayraklar, Mısır Memluk Devleti'nde görülmektedir. Çünkü Memluk Devleti'ni idare edenler çoğunlukla Güney Rusya'dan, Altınordu Devleti'nin topraklarından veya bu geleneğin uzantısından geldiği düşünülmektedir. Altın - Ordu hakanı ve kurucusu Batu Han'ın başkentinin adı da Sarı - Ordu'ydu.[97] Memluklerin, sarı renkte sırma ile işlenmiş süslü bayraklar kullandığı anlaşılmaktadır. Bu bayrakların üstünde hükümdarın ismi ve lakabının yazılı olduğu görülmektedir. Memluk Devleti, sarı rengi her zaman kullanmıştır. Sarı bayrak, Osmanlılarda da çokça kullanılmıştır. Özellikle silahtar bölüğün bayrağı bu renkte olup, bu bölüğe de "Sarı Bayrak" adı verilmiştir. Ayrıca Türk-İslam devletlerinin amblemlerinde sarı renk kullanılmıştır. Cengiz Han'ın "Sarı Ordu" düşüncesi vardır. Oğuz Destanı'nda Türk hakanlarının altın otağları bulunduğuna inanılmaktadır. Bu inancın da Hayır İlahı Ülgen'in altın kaplı sarayı ve altın kaplı tahtından ileri gelmektedir. Göktürk Yazıtları'nda altından "Sarıg Altun" diye bahsedilmektedir. Sarı renk Hayır İlahı Ülgen'in altın tahtının renginden, Altın Ordu'nun rengine kadar aynı inanç ile ifade

[95] Naskali, s. 232.

[96] Karataş, s. 58 - 59.

[97] Ögel, s. 479.

edilmektedir. Türk inanç ve milli gelenekleri arasında sarı renk oldukça önemli bir yer tutmuş; bir sembol ve ifade olarak görülmektedir. Bu ortaklıklardan biri Nevruz'dur. Nevruz, Gök - Tanrı (Şamanlık) dini çevresinde, tabiat, Tanrı, insan münasebetlerinin işaretlerini toplayan en eski törenlerdendir.[98]

Resim 16: Türk Devletlerinde Bayrak Renkleri.

Kaynak: https://guneybayrak.net/eski-turk-devlet-bayraklari/, 18.02.2022, 15.20.

Türkler, beş ana renge büyük önem verip bunların her birine bir yön vermişlerdir. Merkezin rengi sarı, batı; ak, güney; kızıl, doğu; yeşil veya mavi, kuzey; kara renkleriyle ifade edilmektedir. Türkler, renklerle yönlerin belirtilmesi konusunu, yapmış oldukları savaşlarda da kullanmışlardır.[99] Türkler, yaşadıkları coğrafyaların çevresindeki denizlere de renklerle ilgili isimler vermiştir. Anadolu'nun batısı; Akdeniz, doğusu; Gökçe Göl, kuzeyi; Karadeniz, güneyine de Kızıldeniz denilmiştir. Gökçe Göl; Dede Korkut Hikayelerinde geçer ve bugünkü İran'ın üstü ile Azerbaycan'ın sağ tarafı

[98] Genç, s. VI.

[99] Ögel, s. 167 - 168.

ile Türkmenistan arasında yer alan denizdir. Bu dört renkle beraber kullanılan diğer bir renk ise "sarı" dır. Sarı bu renklerin, yönlerin tam ortasında yer alan ve merkezi karşılamak için kullanılan renktir. Türkler tarih içinde kurduğu bütün devletlerin sembolik ifadesinde bu renklerden yararlandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ordularında da sancaklar, bayraklar ve tuğlar; yeşil, kırmızı ve sarı renkleri taşıdıkları görülmektedir. Padişaha ve paşalara mahsus sancak, Osmanlı tuğu, dört bölükler sancağı, silahtar bölüğü sancağı yeşil, kırmızı ve sarı renklerdedir.[100]

Devlet yapısı açısından değerlendirilirse sarı renk merkez hakimiyetini ve gücü, kudreti ifade etmektedir. Türk tarihi incelendiği zaman en çok ak, kara, kızıl - al - kırmızı, gök - yeşil - mavi ve sarı renklerin benimsendiğini ve kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu renklerin her biri Türkler tarafından hem yönleri sembolize etmekte, hem de coğrafi yer isimlerinin adlandırılmasında kullanılmıştır.[101]

Türkler; geçmiş tarihten beri hayvancılıkla iç içe yaşayan bir millet olmuştur. Beraber yaşadıkları hayvanları, renklerle betimlemişlerdir. Koyun, kuş bülbül gibi hayvanlar bu duruma örnek verilebilmektedir. Bunlardan "Sarı - Sanduvaç" , "Sarı Bülbül" üzerinde durulacak bir örnektir. Çok yüksek yaylalarda yaşayan, hayvancılıkla uğraşan Kırgız Türkleri ise yırtıcı karakuş türüne "Sarı - Ala" , erkek dağ kuzusuna ise "Sarı - Celke" demişlerdir.[102]

Türkçenin en eski yazılı belgelerinde karşımıza çıkan sarı renk; genellikle "Güneşin, daha sonra altının rengi olarak kullanılmıştır." Türk mitolojisinde hayır ilahı olarak kabul edilen Ülgen ile de özdeşleştirilerek "Dünya'nın merkezini sembolize ettiği" görülmektedir. Türklerin, İslamiyet'i kabul etmeden önce Şamanizm'e inandıkları bilinmektedir. Şamanizm inancında, renklerin simgesel değerleri olduğu anlaşılmaktadır. Türklerde sarı rengin, dünyanın merkezi olarak kabul edilmesinde Şamanizm etkisi görülmektedir. Türklerde sarı renk her zaman altın sarısı olarak ifade edilmektedir. Hayır İlahı Ülgen'in tahtı devletin ve ülkenin dolayısıyla Dünya'nın merkezi sayılmış, sarı renkte Dünya'nın merkezi olarak algılanmıştır. Sarı rengin, Türk mitolojisindeki Ülgen'le doğrudan doğruya bağlantılı olduğu görülmektedir. Tanrılar Tanrısı Ülgen'in, altın kaplı

[100] Görgünay, s. 482.

[101] Öztürk, s. 186.

[102] Ögel, s. 486.

sarayı ve yine altından olan tahtı dünyanın merkezini oluşturmaktadır.[103] Oğuz Türkmenleri, gökleri tutan kızıl bayrağı temsilen başlarına "Kızıl Börk (Şapka)" ve Dünya'nın merkezini temsilen ayaklarına "Sarı Edik (Çizme)" giymişlerdir. Ayrıca, tarih boyunca sarı ve kızıl renkleri bayrak ve sancaklarda birlikte kullanılmıştır. Türk geleneklerinde Sarı Albastı vardır.[104] Sarı Albastı; çocuklara sarılık getiren kötü ruhtur. Küçük çocuklar sarılık geçirince, çocuğa Sarı Albastı'nın musallat olduğu düşünülmüştür. Sarı Albastı'dan korunmak için çocukların yüzlerine sarı örtü örtülür ve çocuğun yıkanma suyuna belirli günlerde altın atılmakta, çocuğun yatak ve kıyafetine altın takılırdı. Bu şekilde çocukların Sarı Albastı'dan korunduğu düşünülmüştür. Büyük hanlar belirli günlerde ateşe bakıp gelecekten haber almak için ateş yakılırdı. Eğer, bu ateşin alevleri sarı olursa salgın olacaktır. Dede Korkut Kitabı'nda, sarı renk ile ilgili olarak "Sarı Elbiseli Selcen Hatun", "Sarı yılan, sarı soğan, sarı giyim, sarı deri, sarı don" gibi renk ifadelerine başvurulur.[105] Çin'deki inanışın tersine kötülüğün ve felaketin habercisi sayılan, sarı renk daha çok ateşin, albastının ve hastalığın rengi olmuştur. "Betin benzin sarardı." sözü buradan gelmektedir. Sarılık sözü, Türklerde bir hastalık adıdır. Kutadgu Bilig'de yüzün sararmasına çok geniş yer verilmektedir. Eski zamanda, bir hizmeti yerine getirmemekle, utanma ve mahcup olma da yüzün sararması için bir sebep gösterilirdi. "Yüzün sararıp solması" bütün ailece yaşanılan bir felaket veya utanç sonucu olduğu düşünülmektedir. "Sararma ve sarı olma", bütün Türk dünyasında, her yerde aynı anlamda söylenirdi.[106]

Dede Korkut Hikayelerinde geçen renkler, ak, kara, kızıl, gök ve sarıdır. Türk kültüründe renk kavramını yeterli bir şekilde ortaya koyabilmek için çeşitli unsurlar, kıyafetler, kullanılan eşyalarda etnolojik, sosyolojik ve kültürel manada bizim için önemlidir. Çünkü Türklerin renklerle ilgili davranışları, eski çağlardan günümüze kadar günlük hayatlarına, ayinlerin, savaşlara, kültürel dokusuna, bayram törenlerine ve merasimlere, kullanmış oldukları çadır, bayrak, elbise vb. araç ve gereçlere, milli bayramlardan, nevruz kutlamalarına kadar yansıdığı görülmektedir.[107]

[103] Öztürk, s. 256.

[104] Naskali, s. 40.
[105] Naskali, s. 40.
[106] Karataş, s. 58.

[107] Karakulak, s. 26.

Türklerde; sosyal ve günlük yaşamda, kıyafetlerde renkler kullanılmıştır. İnsanların günlük hayatta giydikleri ya da kullandıkları kıyafetler, toplumsal kültürlerini yansıtmaktadır. Giyim - kuşam, doğal olarak korunma amaçlı ortaya çıkmıştır. Daha sonra doğa koşullarına göre, iklim şartlarına uyumlu hâle getirilmiştir. İnsanların inanç dünyasında, sosyal yaşamında giyim - kuşamını etkilemektedir. Ayağa giyilen çizme, başa takılan börk (şapka) giysilerde kullanılmıştır. Sarı renk anlamını Türklerin çizmelerinin (edik) rengi olarak da uzun yıllar sürdürmüştür. Türkmenler (Oğuzlar), yüzyıllarca sarı edik ile kızıl keçeden külah giymişlerdir. Halkımız arasında bugün de çok yaygın olarak kullanılan "Sarı Çizmeli Mehmet Ağa" deyiminin de kaynağı işte bu tarih ve kültür geleneğimizdir.[108] Ayrıca Dede Korkut Destanlarında geçen "Sarı Tonlu Selcan Hatun" (Sarı Elbiseli Selcan Hatun) tanımlaması, hatun elbisesinin sarı olduğunu gösterir.[109]

İnsanın varoluşundan beri, birtakım tabiat olayları insanları etkilemiş, doğadaki renklerin insanları etkilediği görülmüştür. İnsanlığın güzellik duygusu artarak, renklere olan ilgiyi çoğaltıp, aynı zamanda inançlarıyla ilişkilendirmişlerdir. Renklere yüklenen anlamlar artmış ve renklere sembolik değerler yüklenmiştir. Derin ve yoğun etkileme gücü olan renklerin, insan ruhunda çok ince duygular yarattığı bilinmektedir. Renklerin, Türk tarihinde kazandığı milli, manevi ve sembolik anlamlar dışında günümüzdeki anlamları da dikkate değerdir.[110]

Türkler, Müslüman olduktan sonra da İslamiyet öncesinde uzun süre yaşamlarında kullanmış oldukları renkleri, milli ve manevi anlamı olarak dini bir simge olarak da kullandıkları görülmektedir. Bazı renklere de dini sembolik anlamlar katıldığı anlaşılmaktadır. İslamiyet'in yeşil renkle bağdaştırılması buna örnektir.[111] Osmanlıda yeşil, kırmızı ve sarı renginin birlikte kullanıldığı sancaklar olduğu görülmektedir. Burada "Yeşil; hayatiyet, kırmızı; güçlülük ve sarı; hakimiyet" demektir. Ayrıca, tarihteki Altın Ordu Devleti'nin adındaki altın kelimesinin de sarı oluşu bu rengin bu şekilde de kullanılışı konusunda kayda değerdir.[112]

[108] Karataş, s. 57.

[109] Karataş, s. 58.

[110] Uğur, s. 23.

[111] Uğur, s. 21.

[112] Uğur, s. 21.

Türklerin inanıcına göre, Şamanist Dönem'de koruyucu bir ruhun olduğuna inanıldığı bilinmektedir. Bu ruh, Sarı Albıs olarak kaynaklarda geçmektedir. Türkler, Şaman dualarında Sarı Albıs'tan yardım istedikleri görülmüştür. Din adamları bu ruhu "Derde derman olan ey sarı kız gel!" diye çağırıyorlardı. Bu ruhu "sarı kız" olarak düşünmüşlerdir. Din adamları bu ruhu "Derde derman olan ey sarı kız gel!" diye çağırıyorlardı. Türk destanlarında "sarı at kurban edilmesi" de sarı rengin Şamanist Dönem'deki anlamlarından biridir. Türklerde sarı renk, hükümranlık rengi olarak kullanılmaktadır. Uygur Türkleri, bayraklarını sarı renkli ''Sarı Gurunggu'' sarı bayrak olarak kullanmışlardır. Bu, ayrıca o dönemde bir burcun da ismidir. Dede Korkut Hikayeleri'nde "Sarı Tonlu Elcan Hatun" (Sarı Elbiseli Selcan Hatun) ifadesi, o dönemde kadın kıyafetinin de sarı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Kudüs'ün Fethi sırasında Selahaddin Eyyubi'nin de sarı renkte bir bayrak ve sancak kullandığı görülmektedir.[113]

Altın; Türk tarihinde sarı renk olarak kabul edilmektedir. Yer adlarında, Türkler için önemi büyük olan yerlerin efsanelerde ve tarihi belgelerde altın ön adıyla adlandırılmalarına örnekler verecek olursak:

Altın Emel Dağı: Batı Sibirya'da Altay Dağları'nın batı uzantılarındandır. Bu dağ silsilesinde Altın Emel Geçidi bulunmaktadır.

Altun Kan: Uygur iline yakın bir dağın adı.

Altun Tag: Nerede olduğu bilinmeyen efsanevi bir dağdır. Burasının Altay olduğu düşünülmektedir.

Altun Yış: Orhun Yazıtlarında geçmektedir. Altay Dağları' dır.

Sarıgşın: Hazarların ak şehridir.[114]

3. TÜRKİYE'DE DOĞAL BOYACILIK VE SARI RENK

Renklerin insanoğlu tarafından kullanılmaya başlanması binlerce yıl önceye dayanmaktadır. İlk insanlar, yaklaşık 40.000 yıl önce ilk boyaları kullanmaya başlamışlardır. Toprak, kömür, hayvansal yağ, kireç gibi materyaller kullanılarak renkler

[113] Karataş, s. 56 - 57.

[114] Elvin Yıldırım, **Türk Kültüründe Renkler ve İfade Ettikleri Anlamlar**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 53 - 54.

elde edilmiştir. Doğal boyamacılığın tarihi, dokuma ile başlamaktadır. Tarihi M.Ö. 3500 yıllarına dayanan doğal boyamacılık bugünkü Pakistan'da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bulunan indigo boyar maddesinin, bulunan en eski ve önemli bulgu olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölge, o dönemde Hindistan'a aittir. Dolayısıyla, boyar maddeyi ilk olarak Hintlilerin keşfettiği anlaşılmaktadır. İndigo, Hindistan'da kullanıldığı zaman Mezopotamya'da M.Ö. 4000 yıllarının sonunda, eğirme ve dokumanın yapıldığı, yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmaktadır. Doğal boyamacılık, doğada bulunan çeşitli bitki ve böceklerin içerdiği boyar maddelerin işlemidir. Bu işlem için bitkilerin kök, gövde, yaprak ve çiçekleriyle, böcekler kurutularak veya taze durumda kullanılır. Çeşitli elyaf türleri (yün, ipek, pamuk vs.) farklı yöntemler kullanmak suretiyle boyayabilen doğal boyar maddeler, çağlar boyunca çok yaygın biçimde Anadolu halıları için gerekli olan yün elyafının boyanmasında kullanılmıştır. [115]

Mısır'da, insanların kıyafetlerinde kırmızı, sarı ve mavi renkleri kullandıkları görülmektedir. M.Ö. 2000 yılına ait bulunan tabletlerde dokuma ve boyamaya ait bilgilere rastlanmaktadır. Bu tabletlerde sarı, kırmızı, yeşil, mavi gibi renklerin boyanmasında, boyama kaynaklarından yararlanıldığı görülmektedir. Bu tabletlerde mordanlı ve küp boyamadan da bahsedilmektedir. Kırmızı için kök boya, mavi için indigo, sarı için zerdeçal, yeşil için sarı ve indigo karışımının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türklerde doğal boyacılığın Selçuklu ve Osmanlı Devleti zamanında önem kazandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti zamanında boyacılık sanatı Anadolu'nun hemen hemen her tarafında bilinir olmakla beraber boyacılıkta en ileri giden yerler Bursa, İstanbul, Edirne, Konya, Kayseri ve Tokat'tır. Boyacılıkta kullanılan bitkilerin, kökünden, kabuğundan, yaprağından ya da çiçeğinden, kök ile yaprağından ya da cevizde olduğu gibi, bütün aksamından istifade edilir.[116]

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kimyasal boyar maddelerin bulunmasıyla birlikte doğal boyar maddelerin kullanımı zamanla azalmaktadır. 20. yüzyılda ise doğal boyamacılık kullanılmamıştır ancak 1980'lerden sonra kimyasal boyar maddelerin sağlığa ve çevreye olan kanserojen zararlarından sonra kullanımları tekrar gündeme gelmiş ve günümüzde doğal boyar maddelerin kullanımını destelemek adına birçok proje

[115] Doç. Dr. Nevin Enez Kızıltuğ, "Dobag Halıları ve Doğal Boyamacılık", **Antik & Dekor Dergisi**, Sayı: 10, İstanbul, 1991, s. 105.

[116] Macide Gönül, "Türk Halı ve Kilimlerinin Teknik Hususiyetleri", **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı II, Maarif Basımevi, Ankara, 1957, s. 80 – 81.

başlatıldığı görülmektedir. Elyafı, doğal boya ile boyamak için bir işlem gerekmektedir. Boyar maddeleri, elyafa bağlama işlemine mordanlama bu amaç için kullanılan malzemelere de mordan denilmektedir. Mordan maddeler, suda çözünen maddelerdir. Mordanlar, ipek ve yünlerin boyanmasında kullanılmıştır. Mordan, yün boyama işleminden önce uygulanır. Mordanlanmış yünün aynı kazan içinde kaynatılıp boya bitkilerinden başka renklerde elde edilmektedir. Mordan maddeler, yünün daha kolay boyanmasını sağlar. Bu yönteme, mordanlama denilmektedir. Doğal boyaların çoğu mordanlı boyama ile yapılmaktadır. Bu tür boyamalarda, boyar madde nadiren elyafı tutmaz ve kalıcılığı zayıf olmaktadır. Kalıcılığı artırmak için mordanlama yöntemi üç farklı şekilde önce mordanlama sonra boyama, birlikte boyama, önce boyama sonra mordanlama, küp boyama, direk boyama gibi yöntemler kullanılarak yapılmaktadır. Renk haslığını (ışık haslığı) sağlamak ve boyar maddelerden değişik renkler elde etmek için kullanılmaktadır. Mordan olarak başta şap, saçı kıbrıs, krom, göztaşı ve kalay klorür gelmektedir. Mordanlama, belli miktardaki mordan ile yünün bir arada kaynatılması ile gerçekleşmektedir. Bu karışıma yardımcı maddeler de eklenebilmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz boya bitkileri ve elde edilen renklerde önemli rol oynayan yardımcı maddeler vardır. Bu maddelere, mordanlar denir. Bir bitkiden değişik renk elde etmede kullanıldığı gibi aynı zamanda tespit maddesi olarak da kullanılabilmektedir. Bazı boya bitkileri mordan gerektirmez. Mordan gerektiren boyalara, mordanlı boyalar denir. Bu durum şu şekilde açıklanabilir, boyanacak maddeyi doğrudan boyayamayan yardımcı maddeler gerektiren boyalardır. Boyanacak eşyayı boya alacak duruma getiren maddelere, mordan denir. Ülkemizde köylerimizde en yaygın olanı şaptır. Şapın dışında birçok mordan vardır. Sözgelimi, demir sülfat, krom şapı, tanen, bakır sülfat, kireçtir. Genellikle, boyanacak maddeleri bunlarla kaynatmaya, şaplamak denir.[117]

Türk halılarının son dönemine kadar, halılarda kimyasal boyar maddelerle boyanan yünlerin kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bundan yaklaşık yüzyıl öncesine kadar çeşitli bölgelerimizde yetişen bitki ve köklerinden doğal boyalar elde edilir ve halı ipleri bu boyalarla boyanırdı. Bu çalışma için Kayseri, Niğde ve Ankara civarında cehri çalıları yetiştirilirdi. Bunlardan, altın sarısı renkler elde edilirdi. Bunun yanında taze ceviz kabuğu, soğan kabuğu, mazı, palamut, sarı ot kökü, eklice otu kökü, somak, nar kabuğu gibi bitkilerden boya elde edilmekteydi. Bu boyalarla boyanan iplerle dokunan halıların,

[117] İsmail Öztürk "Bitki Boyaları Üzerine Birkaç Not ve Yenikent Köyünden Boyama Örnekleri" **Türk Etnografya Dergisi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Sayı: XVII, Ankara, 1982, s. 55 – 56.

yüzlerce yıl solmadığı anlaşılmaktadır. Bu boyalar, yüzyıllar geçtikçe halıya daha güzel görünüm ve parlaklık vermektedir. Ancak, bugün ne bu bitkiler yetiştirilmekte ne de bu tür boyama yapılmaktadır.[118]

3. 1. Türkiye'de Yetişen Boya Bitkileri

Doğal boya, bitkilerin kökünden, dalından, yaprağından, sapından, meyvesinden, çiçeğinden çeşitli yöntemlerle elde edilmektedir. Türkiye'de boya maddelerini içeren eden ve kumaşları halıları boyamada kullanılan çok sayıda boya bitkileri vardır. Bu bitkilerin muhtelif kısımlarında çeşitli boya maddeleri bulunmaktadır. Bazı bitkilerin çiçeklerinde yapraklarında, kabuklarında, odunlarında, köklerinde bulunurlar ve kimya bakımından da oldukça önemlidirler. Bu boya bitkileri, irili ufaklı olmak üzere ot, ağaççık, ağaç, bahçe ve bağ bitkileridir. Bazı yosunlar da boyama yapmak için kullanılmaktadır.[119]

Cisimlere sürüldüğü zaman renk veren maddelere, doğal boya denilmektedir. Boyaların çok eski çağlardan beri kullanıldığı görülmektedir. Doğal boyacılığın Hindistan'da başladığı düşünülmektedir. Aynı yıllarda, sarı, kırmızı, mavi ve yeşil renkte kumaş boyamanın, Mısırlılar tarafından uygulandığı görülmektedir. Bitki kaynaklı olan doğal boyaların 19. yüzyılın ortalarından itibaren daha az kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu bitkiler, tarlalarda, bağlarda, bahçelerde, dağlarda, dere ve yol kenarlarında görülmektedir. Yurdumuzun, her tarafında bu bitkiler yetişmektedir. Bu bitkiler; Eskişehir, Ankara, Edirne, İstanbul, Konya, Yozgat, Niğde, Erzincan, Tokat, Amasya, Çorum, Gaziantep, Afyon gibi birçok yerde yetişmektedir. Boya yapımında bu bitkilerin kök, gövde, yaprak ve dalları kullanılmaktadır. Bu bitkiler, yardımcı maddelerle ve yardımcı mordanlarla, göztaşı, şap, bakır sülfat ve demir sülfat gibi yardımcı maddelerle sarı rengin daha açıktan koyu tonlarına kadar olan değerleri verdiği görülmektedir. Bitkilerin çiçekleri de boyacılıkta kullanılmaktadır. Bu bitkilerden sarı, sarının muhtelif tonları, açık sarıdan mat sarıya, açık ve koyu kahverengi, açık ve koyu yeşile kadar birçok renk elde edilmektedir. Bu bitkiler, saman sarısından, kanarya sarısına kadar en güzel sarı renkleri ve birçok tonda sarı rengi vermiştir. Bu bitkilerin tohumları, kabukları gıda maddesi, makyaj malzemesi yapımında ve kozmetik alanında da

[118] Öztürk, s. 373.
[119] Naşid Baylav, "Türkiye'nin Boya Bitkileri İle Türkiye'de Kullanılmış Olan Yabancı Memleket Boya Bitkileri ve Boyaları", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Berksoy Matbaası, İstanbul, 1963, s. 732 – 733.

kullanılmaktadır. Yurdumuzun muhtelif bölgelerinde yetişen bitkilerinden pek çok değişik renklerde boya elde edilir. Ülkemizde yetişen boya bitkileri kök boya, aspir, soğan, ceviz, sakızlık çalısı, sofora, asma, sütleğen, yabani nane, nar kabuğu, kadıntuzluğu kökü, kekik, madımak, cehri, meşe palamudu, papatya, derici sumağı, labada, kızılçam, adaçayı, şeftali yaprağı, ayva yaprağı, İdris kökü ağacıdır.[120]

3. 2. Sarı Rengin Elde Edildiği Bitkiler ve Boyamada Kullanılan Bölümleri

Sarı rengin elde edildiği bitki sayısı oldukça fazladır. Yalnızca, çeşitli haslıkları yüksek olan boyar maddeler içeren bitki sayısı Türkiye'de 20 civarındadır. Burada, geçmişten günümüze kullanılmış olan sarı rengin, boyamada kullanılan bitkilere değinilmektedir.[121]

Sarı rengin elde edilebildiği bitki sayısı oldukça fazladır. Bunlar arasında muhabbet çiçeği (Eski halılarda gördüğümüz, yüzyıllar sonrasına kalabilmiş parlak sarı renklerin pek çoğu bu bitki ile boyanmıştır.) adaçayı, safran, boyacı sumağı, beyaz papatya, sarı papatya, nar kabuğu, sütleğen ve gence söylenebilir.[122] Anadolu'da, sarı boyar madde üretimi için çok çeşitli bitkiler bulunmuştur. Adaçayının yaprak ve dalları kurutularak çeşitli mordanlar (şap, bakır sülfat, demir sülfat) yardımıyla sarı ve tonları elde edilmektedir. Asma yaprağının yaprakları, çeşitli mordanlar yardımıyla sarı ve yeşil tonları elde edilmektedir. Aspirin çiçek ve dallarından çeşitli mordanlar yardımıyla sarı ve tonları elde edilmektedir. Ayva yapraklarından açık pembe, sarı, yeşil renkler ve tonları elde edilmektedir. Boyacı katır tırnağının sap ve çiçeklerinden çeşitli mordanlar yardımıyla sarı renk elde edilmektedir.

Sarı rengin elde edildiği bitkinin adı cehridir. Boyamada kullanılan bölümleri: Meyvelerinden elde edilen renkler bej, haki, fıstıki yeşil; mordanlar şap, demir sülfat, tanen tarçın rengi sarı.[123] Debbağ sumağının, yaprak ve dallarından, çeşitli mordanlar yardımıyla sarıdan kahverengiye kadar sarının birçok tonu elde edilmektedir. Gence bitkisinin dal ve yapraklarından çeşitli mordanlar yardımıyla sarı renk elde edilmektedir. Hayıt bitkisinin filiz ve yapraklarından çeşitli mordanlar ile sarı renk elde edilmektedir.

---

[120] Rukiye Sümer, "Türkiye de Yetişen Boya Bitkileri" , **Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi**, Matbaa Sanat Enstitüsü, Yıl: 17, Sayı: 198, Ankara, Ağustos, 1969, s. 30 – 31.

[121] Prof. Dr. Sadık Tural, **Arış Üç Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi**, Mayıs & Mayıs A. Ş. Yayıncılık Grubu, Yıl: 1 Sayı: 2 Ağustos - 1997, s. 46.

[122] Kızıltuğ, s. 105.

[123] Öztürk, s. 54.

İdris ağacının kökü ve yapraklarından çeşitli mordanlarla sarı renk elde edilmektedir. Kadın tuzluğunun köklerinden çeşitli mordanlarla sarı ve sarı yeşil renkleri elde edilmektedir. Kızılçamın kabuğundan çeşitli mordanlar ile sarı ve tonlarından haki yeşile kadar birçok renk elde edilmektedir. Kekiğin kendisinden şap, tuz ve karaboya yardımıyla sarı, bej ve koyu bej rengi elde edilmektedir. Labada bitkisinin köklerinden tezek külü ve hamur yardımıyla sarı ve haki tonları, lacivert gibi renkler elde edilmektedir. Madımak bitkisinden göztaşı, şap, karaboya yardımıyla sarı, yeşil ve devetüyü gibi renkler elde edilmektedir. Sakızlık çalısının yapraklarından çeşitli mordanlar yardımıyla sarı ve kahverengi elde edilmektedir. Sarı boya ağacının çeşitli bölümlerinden, sarı renk elde edilmektedir. Sofora bitkisinin meyvelerinden mordan yardımıyla sarı ve tonları, kahverengi elde edilmektedir. Sütleğen bitkisinden mordanlar yardımıyla mat sarıdan koyu yeşile kadar olan tonlar elde edilmektedir. Şeftali'nin yaprağından çeşitli mordanlar yardımıyla sarı renk, fıstıki yeşil ve haki renkler elde edilmektedir. Yabani eriğin kendisi ve kökünden mordanlar yardımıyla, acı sarı bir renk elde edilmektedir. Yabani naneden çeşitli mordanlar yardımıyla, sarı, gri ve siyah renkler elde edilmektedir.[124]

[124] Öztürk, s. 54.

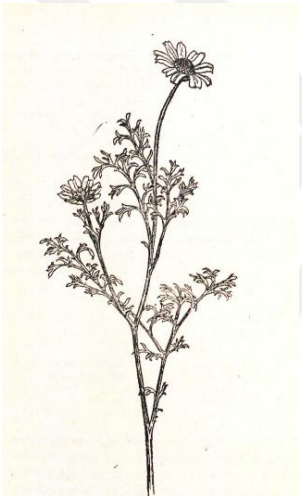
Resim 17: Boyacı Sumağı.

Resim 18: Adaçayı.

Resim 19: Safran.

Resim 20: Beyaz Papatya.

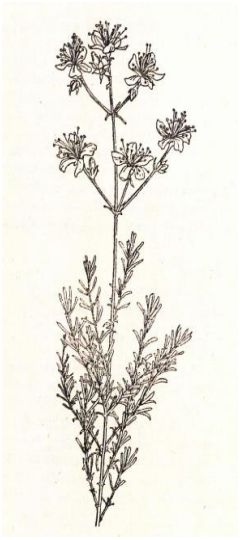

Resim 21: Gence.

Resim 22: Sütleğen.[125]

[125] Resim 19 – 24 arasındaki görseller**:** Nevin Enez, **Doğal Boyamacılık**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1987, s. 37 – 46.

Resim 23: Sarı Piren.

Resim 24: Sakız veya Mine.

Resim 25: Debbağ Sumağı

Resim 26: Cehri.

Resim 27: Sarı Papatya.

Resim 28: Nar Ağacı.[126]

3. 3. Bitkisel Kaynaklı Sarı Boyar Maddeler

Bitkisel kaynaklı sarı boyar maddelerin muhabbet çiçeği, sarı ve beyaz papatya olduğu anlaşılmaktadır.[127]

[126] Resim 25 – 30 arasındaki görseller: Nevin Enez, **Doğal Boyamacılık**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1987, s. 48 – 55.

[127] **Büyük Lügat ve Ansiklopedi**, Meydan Yayınevi, 11. Cilt, İstanbul, 1973, s. 7.

3. 3. 1. Muhabbet Çiçeği

Muhabbet çiçeğinin diğer ismi sarı sevgi çiçeğidir. Muhabbet çiçeği Anadolu'nun birçok bölgesinde yetiştirilmektedir.[128]

Alümina ile parlak sarı renk oluşur. Boyayan bileşikler luteolin, apigenindir. Bu bitki, Batı Anadolu'nun yüksek kesimleri dışında, Anadolu'nun tüm bölgelerinde çok bulunur.[129]

Muhabbet çiçeğinin, tarih öncesi dönemlerde tekstil boyamacılığında ve pigment olarak duvar resimleri, tablolar ve ikonalarda kullanıldığı bilinmektedir. Muhabbet çiçeğinin tohumları İsviçre'de Neolitik Dönem'e ait göl kazısında bulunmuştur. Helenistik Dönem ve Roma Dönemlerinde de yaygın olarak tarımı yapılmış ve boyamada kullanılmıştır. M.Ö. 6. yüzyılda, tekstillerinin boyar madde ve mordan analizlerinde boyar madde olarak muhabbet çiçeği, mordan olarak da demir ve alüminyum şapı kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Romalılarda muhabbet çiçeği, ışık haslığı en iyi bitkilerden birisi olarak bilinmektedir. Muhabbet çiçeğinin rahibe elbiseleri ve bakire kızların düğün elbiselerinin boyanmasında kullanılmış olduğu söylenmektedir. Muhabbet çiçeği ile yalnızca kadın elbiseleri boyandığı görülmektedir. 3. - 10. yüzyıla ait tekstillerin boyar madde analizleri yapıldığında muhabbet çiçeğinin Mısır'da çok yaygın olarak kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu tekstillerde sarı renkte muhabbet çiçeği, turuncu renkte muhabbet çiçeği ile birlikte kök boya ve yeşil renkte muhabbet çiçeği ve çivit otu kullanılmıştır.[130]

Mayıs ve haziran aylarında, muhabbet çiçekleri açmaya başlar. Boyları 1,5 metre yüksekliğine kadar uzayabilmektedir. Türkiye'de yol kenarlarında bu bitkiye rastlanmaktadır. 400 - 1500 metre yüksekliği arasında yetişmektedir. Muhabbet çiçeğinin boyacılıkta toprak üstünde kalan kısmının tamamı kullanılmaktadır. Bu bitki, luteolin ve apigenin denen iki boyar maddeyi içermektedir. Şap yardımıyla mordanlanarak sarı renk elde edilmektedir. Muhabbet çiçeğinin, Romalılar zamanında boya bitkisi olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bitkinin, Avrupa'da 20. yüzyıla kadar tarımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Anadolu halılarında yapılan renk analizlerinde muhabbet çiçeğinin

[128] İsmet Rıza Çebi, **Tekstil ve Mühendis**, Maya Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., Sayı: 26, Yıl: 5, Bursa, Nisan, 1991, s. 90.

[129] Çebi, s. 90.

[130] Recep Karadağ, **Doğal Boyacılık**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dösim, Ankara, 2007, s. 82 – 83.

Anadolu'da kullanımı 16. yüzyıla kadar gitmektedir. Uşak halılarında kullanılan sarı renk muhabbet çiçeğinden elde edilmektedir. Örneğin, Uşak halıları ve bugün İstanbul Vakıflar Halı ve Kilim Müzesi'nde bulunan Divriği Camii'nin Osmanlı bitkisel motifli halıları, parlak sarı renkler içerirler. Bu halılarda kullanılan sarı renkte muhabbet çiçeğinin içindeki luteolin boyar maddesi bulunmaktadır. Muhabbet çiçeğinin ışık haslığı çok yüksektir.[131]

Işık haslığı; bir rengin ya da rengi oluşturan ham maddelerin ışığın ultraviyole etkisi karşısında uğrayacağı zararın derecesidir. Ultraviyole ışın, renk bileşenlerinin yapısını bozabilecek güçtedir. Halk dilinde rengin solması da denilmektedir. Muhabbet çiçeği ile sarı rengin elde edilmesi için gerekli olan tarif ise şu şekildedir: Şapla mordanlanmış yünler, 1 kg taze muhabbet çiçeği ile kaynatılırsa açık limon sarısı; mordanlı yünlerle koyu altın sarısı renk bulunmaktadır. Haslık derecesi yüksektir. 1 kg muhabbet çiçeğiyle şap, mordanlı, Birinci suyunun soğutulup tekrar aynı miktarda şap ilavesiyle elde edilen ikinci suyundan açık limon sarısı renk elde edilir. Haslığı 7 - 8 dir.[132] Işık haslığı değerlendirmesi ışığın ultraviyole etkisi karşısında uğrayacağı zararın derecesine göre yapılmaktadır.

Resim 29: Muhabbet Çiçeği.

Kaynak: http://bitkilerimiz.com/muhabbet-cicegi-nerelerde-yetisir-bakimi-nasil-yapilir/, 03.02.2022, 16.12.

[131] Enez, **Doğal Boyamacılık**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1987, s. 39.

[132] Gürbüz Uğur, **Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988, s. 16 - 17.

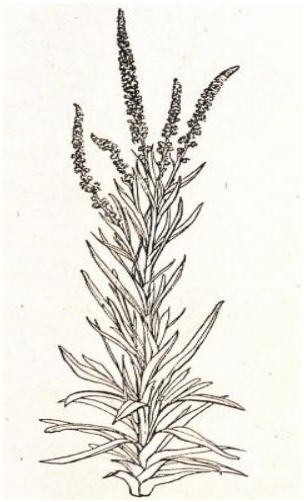
Resim 30: Türkiye'de Muhabbet Çiçeğinin Yetiştiği Yerler.

Kaynak: Recep Karadağ, **Doğal Boyacılık**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dösim, Ankara, 2007, s. 82.

3. 3. 1. 1. İçerdiği Boyar Madde

3. 3. 1. 1. 1. Luteolin

Luteolin, şap mordanlı ışık etkisi altında kısa sürede hafifçe solan ancak geriye kalan renk etkisini uzun süre koruyan şiddetli, aynı zamanda net, saf bir sarı renk verir. Muhabbet çiçeği, bitkinin tamamında luteolin içermekte ve çok eski zamanlardan beri boya bitkisi olarak kullanılmaktadır. Avrupa'da, Doğu'da ve Afrika'da çokça kullanılan bu bitkinin tarımı da yapılmaktaydı. Analizlerde luteolin bulunması o boyamanın mutlaka reseda luteola (muhabbet çiçeği) ile yapıldığı anlamını taşımamaktadır. Yapılan araştırmalara göre, adaçayı da bu bitkinin karakteristik maddelerine ek olarak luteolin de içermektedir. Örneğin, Güneybatı Anadolu'da slavia triloba (adaçayı) şap mordanlı açık sarı renk veren bir boya bitkisi olarak tanınmaktadır.[133]

Resim 31: Muhabbet Çiçeği.[134]

[133] Enez, s. 26.

[134] Enez, s. 38.

3. 3. 2. Sarı Papatya

Hem beyaz hem de sarı papatyadan boyama yapılabilmektedir. Beyaz papatya tek yıllık bitkidir. Boyu 10 ile 30 cm. arasında değişen bitki, Mart ayında Batı ve Güney Anadolu'da çiçeklenmeye başlar. Boyama işlemi için genellikle çiçekler kurutulmak sureti ile öğütülür. Sarı papatya ise iki yıllık bir bitkidir. Boyu 50 santimetreyi geçebilir. Anadolu'nun her yerinde kireçli toprakta yetişir. Papatyaların boyama açısından en verimli zamanları göbeklerinin kavislendiği dönemlerdir.[135]

Sarı papatya; iki yıllık bitki yarım metreden daha fazla yüksekliğe kadar uzar ve uzun saplar üzerinde büyük altın sarısı çiçekler açar. Kireçli topraklarda yetişir. Bütün Anadolu'da, yol kenarlarına ve kuru çayırlara yayılmıştır. Daha kuru alanlarda yetişen bitkiler, daha küçük yapraklara sahiptirler. Boyama işlemi için taze veya kuru yapraklar kullanılır. Yapılan araştırmalara göre, bu papatya, sarı rengin esas bileşeni olarak büyük bir olasılıkla isorhamnetin ve daha küçük bir bileşen olarak myricetin ve quercetin içermektedir. Bu boyar maddeler, şap mordanla birlikte güçlü bir sarı bir renk verir. Sarı papatya hem Doğu'da hem de Avrupa'da boya bitkisi olarak tanınmaktadır. Bütün Anadolu'da bulunabilen bu bitki, yalnızca Doğu Anadolu'da zaman, zaman kullanılmıştır.[136]

Resim 32: Sarı Papatya.

Kaynak: https://pixabay.com/tr/photos/iri-susan-%C3%A7i%C3%A7ek-sar%C4%B1-papatya-yaz-2645253/, 10.08.2021, 14.15.

[135] Mine Taylan, **Bir Geleneğe Dönüş Projesi Olarak Dobag ve Ötesi**, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2018, s. 75.

[136] Enez, s. 53 – 54.

3. 3. 2. 1. İçerdiği Boyar Maddeler

3. 3. 2. 1. 1. Quercetin, Myricetin ve Isorhamnetin

Quercetin, özellikle Orta Anadolu halılarında çok sık rastlanan sarı boyar maddedir. Quercetin, kök boya ile karıştırıldığında sıcak, altın sarısı bir renk verir. Her ne kadar quercetin'in ışık haslığı yüksek olmasa da, Orta Anadolu halılarında baktığımızda ışık haslığının en az 100 yıl dayanabilecek kadar yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, Anadolu'da yetişen 20 tane bitki bu boyar maddeyi içermekte ve bu bitkiler boya bitkisi olarak kullanılmaya da uygun bulunmaktadırlar. Bunlar arasında Orta Anadolu' da çokça rastlanan sütleğenin özel bir önemi vardır. Sütleğenin pek çok çeşidi soğuk ve çıplak kırsal alanlarda yetişmekte ve her mevsimde boyamacılık için kullanılabilmektedir. Anadolu'da yapılan araştırmalar ve kaynak taramalarına göre, boyamacılıkta kullanılan diğer quercetin içeren bitkiler şunlardır: Soğan, asma, sarı piren, sakız ağacı, kuzukulağı, beyaz çiçekli funda, tavşankulağı bitkisi. Boyama, soğan kabuklarının taze veya kuru yapraklarıyla yapılır. Şap ile mordanlanmış yün üzerinde her zaman sarıdan, kahverengi - sarıya kadar giden renkler elde etmek mümkündür. Bitkilerin tümü üzerinde yapılan araştırmalar quercetin'in en çok sarı piren'in yapraklarında, gövdesinde ve çiçeklerinde bulunduğunu göstermiştir. Yapılan denemelere göre, bu bitkinin toprağın üzerinde kalan kısmı, quercetin'in yanı sıra, boyama sırasında yün elyaf tarafından emilen ve ışığa maruz kaldığında başlangıçtaki şiddetli sarı renk yerine kahverengi üreten diğer maddeleri de içerir. Bu ağaca benzer bitki, yalnızca kıyı bölgelerinde yetişir ve yalnızca bir yerde boya bitkisi olarak kullanıldığı söylenmiştir. Bu bitkinin dal ve yapraklarında bulunan quercetin, çiçeklerinde yoktur. Anadolu'da hâlen quercetin içeren başka bitkiler de vardır.[137]

Yapılan araştırmalara göre küçük bir miktar quercetin ve myricetinin dışında papatyası esas olarak sarı boyar madde isorhamnetin içerir. Boyacı papatyası her ne kadar Anadolu'nun her yanında bulunuyorsa da bu sarı çiçekli papatyanın karakteristik rengi, Batı Anadolu halılarında bulunur.[138] Batı Anadolu'daki düz halıların sarı renklerinde bu üç madde bir arada gözlenmiştir.[139]

[137] Enez, s. 32 - 33.

[138] Enez, s. 35.

[139] Enez, s. 34

3. 3. 3. Beyaz Papatya

Sarı renk elde etmek için kullanılan papatya geçmişten günümüze kadar, ipek ve yün boyamacılıkta oldukça çok kullanılmıştır. Birçok arkeolojik ve tarihsel tekstillerin boyar madde analizlerinde papatyaya ile boyanmış olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca papatya ile birlikte kökboya kullanılarak turuncu, indigo ile birlikte kullanılarak da yeşil renk elde edilmiştir.[140]

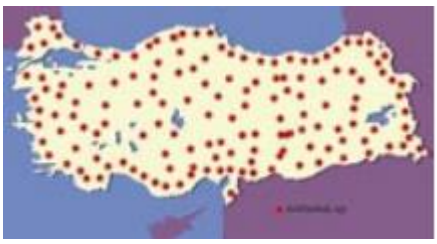
Tek yıllık bir bitki olan beyaz papatya, 30 cm kadar uzayabilen narin yaprakları iki kez bölünmüş olan anthemus tinctoriadan (boyacı papatyası) farklı olarak 3 cm genişliğinde beyaz petalleri bulunan çiçeklere sahip olan bir bitkidir. Ortasındaki sarı renkli beneği (disk) gerçek papatyada olduğu gibi iç bükey değildir ve anthemis chianın (koç papatyası) değişik bir kokusu vardır. Mart ayında Batı ve Güney Anadolu'da bu papatya halılardaki çiçeklere hayat vermektedir. Sarı apigenin boyar maddesi esas olarak çiçeklerde bulunur. Şap ile mordanlanmış yün üzerinde taze çiçeklerden, kuru çiçeklere oranla daha temiz bir sarı renk elde edilir.[141]

Resim 33: Beyaz Papatya.

Kaynak: https://pixabay.com/tr/photos/%C3%A7i%C3%A7ek-papatya-%C3%A7i%C3%A7e%C4%9Fi-papatya-2413649/, 10.08.2021, 14.20.

[140] Karadağ, s. 92.
[141] Enez, s. 43.

Resim 34: Türkiye'de Papatya Bitkisinin Yetiştiği Yerler.

Kaynak: Recep Karadağ, **Doğal Boyacılık**, s. 92.

3. 3. 3. 1. İçerdiği Boyar Madde

Apigenin boyar maddesi, pek çok halıdaki sarı renkte tek veya başka boyar maddelerle birlikte bulunur. Batı Anadolu'ya ait bir kısım halı örneklerinde sarı - turuncu renk, sarı olarak yalnızca apigenin içermekte, az miktardaki kırmızı renk ise kök boyadan gelmektedir. Bunlarda, kökboyanın dışında kullanılan bitki, beyaz papatyadır yapılan araştırmalarda, esas olarak apigenin tespit edilemekte diğer sarı boyar maddelerin ise yalnızca izlerine rastlanmaktadır. Mayıs papatyasının çiçekleri bir miktar apigenin, bunun yanı sıra luteolin ve quercetin içermektedir. Belirli bir bitkideki apigenin/quercetin renk kombinasyonu tayini henüz mümkün olmamıştır.[142]

3. 4. Madensel Kaynaklı Sarı Boyar Maddeler

Madensel kaynaklı sarı pigmentlerden en çok kullanılanların sarı okra (aşıboyası), krom sarısı, kadmiyum sarısı, Napoli sarısı, sarı lak olduğu görülmektedir.[143]

3. 4. 1. Sarı Okra

Avrupa'nın birçok bölgesinde bol miktarda bulunan topraktan yapılmaktadır. En iyi okrayı Fransızlar yapmaktadır. Her zaman çok dayanıklı ve güzel renkli bir boya olduğu görülmektedir. Bütün boyalarla karışmaktadır. Toprağın çeşidine göre az veya çok sıcak tonda veya çok esmer olan cinsleri vardır. Tabii okra, yaldızlı okra, Roma okrası gibi çeşitleri vardır.[144]

---

[142] Nevin Enez, **Doğal Boyamacılık**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1987, s. 31 - 32.
[143] **Büyük Lügat ve Ansiklopedi**, Meydan Yayınevi, 11. Cilt, İstanbul, 1973, s. 7.

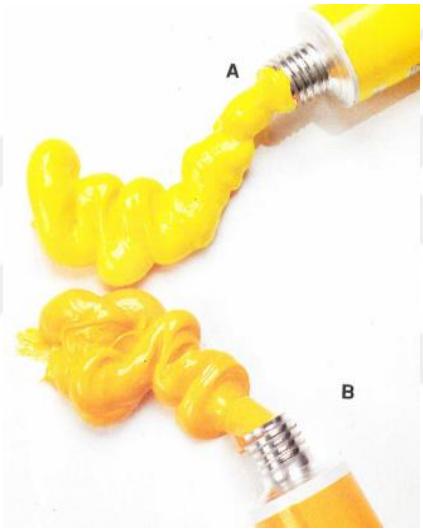
[144] Erdem, s. 55.

3. 4. 2. Krom Sarısı

Kapatıcı, parlak ve dolgun bir renktir. Dayanıklı bir boyadır. Sabit bir renk değildir. Daha çok renklerle karıştırılarak istenen rengin elde edilmesi için kullanılmaktadır. Krom ve kurşundan ve elde edilmektedir. Açık sarıdan, kırmızıya yakın turuncuya kadar renk tonu dereceleri vardır.[145]

3. 4. 3. Kadmiyum Sarısı

Çok dayanıklı ve sabit bir boyadır. Boyalarla iyi karışmaktadır. Özellikle, yeşil ile karıştırıldığında çok güzel yeşil tonları elde edilmektedir. Sülfürden elde edilmektedir. Limon sarısından, kırmızıya yakın turuncuya kadar çeşitli tonları vardır.[146]

Resim 35: Kadmiyum Limon Sarısı.

Kaynak: Jose M. Parramon, **Resimde Renk ve Uygulanışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 64.

Resim 37 A, kadmiyum limon sarısı daha açık bir renktir. Çok hafif yeşilimsi bir tona kaçar. Resim 37 B, kadmiyum limon sarısı daha koyudur ve turuncuya dönüktür. İki sarı renk arasında, belirgin ton farkı vardır.

3. 4. 4. Napoli Sarısı

Napoli sarısı, ışıklı yerlerde kullanılmaktadır. Dayanıklıdır ancak, özenle hazırlanmalıdır. Bu boyanın tonları, kadmiyum sarısıyla elde edilebilmektedir. Kurşun

[145] Erdem, s. 56.
[146] Erdem, s. 56.

karbonat ve amonyaktan elde edilmektedir. Limon sarısından, saman sarısına kadar çeşitli tonları vardır.[147]

3. 4. 5. Sarı Lak

Genellikle laklar saydam boyalıdır. Kapatıcılık özellikleri yoktur. Sarı lak, katrandan elde edilmektedir. Dayanıklıdır fakat sabit olup olmadığı kesin olarak belli değildir. İyi hazırlanmış olanları tercih edilmelidir. Geç kurumaktadır. Bunlardan başka daha birçok sarı boyalar vardır. Örneğin: çinko sarısı, kobalt sarısı, barit sarısı, saydam sarı gösterilebilir. Lakların kuruması, ortalama kırk gün sürer. Bunu önlemek için, laklara kurutucular katılmaktadır. Fakat bu sefer de laklar dayanıklılıklarını kaybederler, zamanla çatlarlar.[148]

4. UŞAK HALILARI

4. 1. Uşak Halıları

Geçmişten günümüze, her bir halı dokumada kullanılan desenler, motifler ve renkler dokuyucuların ifadelerinin birer simgesi olmuştur.[149] Halı sanatı, geometri şekillerine ruh veren, onları bir biçime sokarak bir dokuma üzerine nakşeden ve tabiatın renklerini süzerek onları ipliklerle belirten bir sanat koludur. Halıda bir baharın göz alıcı renklerini görmek mümkündür. Renkler, nakışlar, kıvrımlar arasındaki uygunluk büyük bir kültüre alamettir. Orta Asya'da bol bol yetişen bitkilerden, türlü çiçeklerden rengini ve boyasını alan halıcılık, buraların mahsulüdür.[150]

"Halı" sözünün kökü olan "kalı" kalmak mastarından gelmekte olup çeyizin, uzun zaman kalıcı bir şey olduğu zamanlar "kalı" sözü doğrudan doğruya "çeyiz" yerine kullanıldığı görülmektedir. Halı sözü, evlenen geline verilen çeyiz, çeyizlik anlamlarında kullanılmaktadır.[151] Halının kalitesini, boya ve kullanılan malzemeler belirlemektedir. Halı, dokumakta kullanılacak yünün niteliği bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Her bölge geleneklerine uygun motifleri kullandığı gibi, en çok sevdiği renkleri de

---

[147] Erdem, s. 57.
[148] Erdem, s. 57.

[149] Mehmet, Öztürk, "Türk Destanlarında Geçen Halı Anlatımları, Halılardaki Hayvan Motifleri ve Renklerin Dili" ,**Arış - Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kumaş ve İşleme Sanatları Dergisi**, Atatürk Kültür Merkezi, Sayı 8, Kasım, 2012, s. 94.

[150] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 349.

[151] Doğan Kuban, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Temmuz, 1973, s. 115.

kullanmaktadır. Yünlerin boyanmasında, kök boyalar kullanılmakta, bunlardan elde edilen renkler hiç bozulmadan yüzyıllarca dayanmaktadır. Örneğin, siyah mazı kozalağından, yeşil ham meyvelerin yeşil renginden, sarı safrandan, kırmızı somağın çekirdeğinden, mavi de çivitten elde edilmektedir. Bölgelerin coğrafi bitki örtüsüne bağlı olarak elde edilen renkler halıda ağırlık kazanmaktadır.[152]

Halıcılık tarihi içerisinde geniş bir yer tutan Türk halıları, değişik zamanlarda farklı üslup, renk, malzeme ve desen özellikleriyle kendini gösterir. Pazırık halısıyla başlayan anlayış, Selçuklu halılarında kufi yazılı bordürler ve geometrik motiflerle devam etmiştir. 14. ve 15. yüzyılda ise hayvan figürlerinin sıkça kullanıldığı bir dönemdir. Daha sonra ise hayvan figürlerinin yerini sekizgenlerin, baklavaların, yıldızların ve daha yumuşak hatlara sahip kufilerin aldığı ilk "Osmanlı halıları" ortaya çıkmıştır. 15. yüzyılın sonları, 16. yüzyılın başlarında ise yine geometrik motiflerin hâkim olduğu halılar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fakat 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselmesiyle birlikte, halıcılık sanatında da büyük bir zenginleşme ortaya çıkmıştır.[153]

Türk halısı olarak şöhret kazanan halılar, daha çok Anadolu'nun batısında ve Ege Bölgesi civarında dokunan halılardır. Toplumun ruhunu, kültürünü ve hayat tarzını renklerde desenlerde ve şekillerde işleyen halı sanatının Türklerin yaşadığı her coğrafyada var olduğu görülmektedir. Halı dokuma tekniğini ilk bulanlar Türkler olmuştur. Hayvan yetiştiren Türkler göç ederken kolay nakledilebilen eşya ve çadırlara ihtiyaç duymuşlardır. Çadırların tanziminde en önemli yeri halıların tuttuğu anlaşılmaktadır. Orta Asya'da Türk topluluklarının yaşadıkları bölgelerde ortaya çıkmış olan halı sanatının, zengin motif dünyası, kompozisyon ve renk ölçeği asırlar boyu büyük bir gelişme göstermiştir. Halının, Orta Asya'da yaşayan Türk devletlerinde sadece bir örtü veya süsleme malzemesi olarak değil, taht örtüsü olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle de tarihin ilk çağlarından itibaren halı dokunduğu görülmektedir.[154] Bilinen ilk halı, Orta Asya'da Türkler tarafından dokunmuştur. Halı, Orta Asya'dan çıkıp dünyaya yayılmıştır. Türkler nereye gittiyse, halıyı da birlikte götürmüşlerdir.[155] Halıyı Mısır, Hindistan ve Çin'e de Türklerin götürdüğü anlaşılmaktadır. Halı - kilim ve mezar taşları gibi etnografik damgalar birer sanat eseri

[152] Hamit, Kınaytürk, "I. Milletlerarası Türk Halı Kongresi" , **Sanat Çevresi Dergisi**, Sayı: 2, İstanbul, Ekim, 1984, s. 14 – 15.

[153] Uz. Ahmet Aytaç, "Klasik Devir Osmanlı Halıları" , **İlgi Dergisi**, Shell Yayınları, Sayı: 89, Yaz – 1997, s. 22.

[154] Öztürk, s. 274 - 275.

[155] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 351.

olmaktan öte, bir duygunun, kültürel hayatın en genel anlamıyla sosyal tarihin vesikalarıdır. Rus arkeolog Rudenko başkanlığında, 1947 yılında yapılmış olan kazılar sonucunda bulunmuş olan kurgandaki eşya ile halıyı İskitlere mal ederek M.Ö. 5. - 3. yüzyıla tarihlendirmiştir.[156] Altay bölgesindeki 5. Pazırık kurganında bulunmuş olan Pazırık halısının, dünya üzerinde bilinen en eski halı olduğu ve bu bölgelerin, tarihin bilinen devrinden bugüne kadar Türkler tarafından kullanılan yerleşim yerleri olduğu da kabul edilmektedir.[157] Pazırık halısı, kurganın içine dolan suların donarak buzul haline gelmesiyle korunarak zamanımıza kadar gelebilmiştir. 1,83 x 2 metre boyutlarında ve aynı mezarda sahibi ile beraber gömüldüğü anlaşılan at üzerinde bulunmuştur. Desimetrekaresinde 3600 düğüm bulunduğu, bugünkü Hereke halısı sıklığında olduğu belirtilen bu halının Türk düğümünde dokunduğu fakat düğüm sayısının daha az olduğu ortaya konmuştur. Tamamen yünden dokunan halıda süvari figürlerinden geniş bordür, geyik figürlerinden ikinci geniş bordür, iç ve dış dar bordürler, zeminde 24 kare halinde çiçeklerden, kırmızı zemin üzerine beyaz, sarı ve mavi renklerde dama tahtasına benzer bir örnek görülmektedir. Halı, bugün Hermitage (Ermitaj) müzesindedir.[158]

Halıyı Anadolu'ya Selçukluların getirdiği anlaşılmaktadır. Anadolu'da halıcılık merkezleri kurulduğu ve zamanla buralardan dünyaya yayıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde Türk halıcılığının en önemli gruplarından biri olan Uşak halı grubunun tarihi, 15. yüzyıl sonu, 16. yüzyıl başı olarak ifade edilmektedir. 16. yüzyılda ortaya iki halı grubu ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birisi saray halıları diğeri ise Uşak halılarıdır. Bu halılar Uşak ve çevresinde dokunduğu için "Uşak halıları" olarak adlandırılmışlardır. Uşak halıları, Gördes (Türk) düğümü ile dokunmuş ve tamamen yün iplikten yapılmıştır. Bir el sanatı olarak halıcılık, Uşak'a Orta Asya'dan göçüp gelen yörükler tarafından getirilmiştir. Uşak halıcılığı, Murat Dağı ve Ahır Dağı yaylaları ile Aydın ve Manisa kışlakları (göç eden kavimlerin, yayladan inerek, hayvanlarıyla birlikte kışı geçirdikleri, konakladıkları yer) arasında yer alan bir bölgede etkinlik göstermiştir. Bölgede kaçar, karakeçili, kızıl keçili, tekeli boylarının oluşturduğu bölgede dokumacılık ve halıcılık geleneği yaygın bir şekilde gelişme ortamı bulabilmiştir. Yüzyıllardır Avrupa'ya ihraç edilen Türk halıları, Avrupalıları çok etkilemiş bu halılar saray ve

[156] Mehmet, Özkartal, "Türk Destanlarında Geçen Halı Anlatımları, Halılardaki Hayvan Motifleri ve Renklerin Dili" , **Arış - Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kumaş ve İşleme Sanatları Dergisi**, Atatürk Kültür Merkezi, Sayı 8, Kasım, 2012, s. 92 – 93.

[157] Özkartal, s. 92 – 93.

[158] Çetin Aytaç, **El Dokumacılığı**, Türk Hava Kurumu Basımevi, II. Baskı, Ankara, 1989, s. 86 - 87.

kiliselerde değerli bir örtü malzemesi olarak kullanılmıştır. Batılı saray, kilise liste envanterinde ve 15. ve 16. yüzyılda pek çok Batılı ressamın tablolarında bu halılara çok sık rastlanmaktadır. Anadolu'dan Avrupa'ya ihraç edilen Türk halılarının miktarı, 16. ve 17. yüzyıllarda oldukça artmıştır. Bu halıların çoğu soyluların ve zenginlerin evlerini süslemek üzere Avrupa'ya ihraç edilmiştir. 16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişte olduğu bir dönemdir.[159] 15. yüzyılın ortalarından, 16. yüzyılın sonlarına kadar, bilhassa İtalyan ve Alman ressamların tablolarında Türk halıları görülmeye başlanmaktadır. Bu halılar, 16. yüzyılın en tanınmış halılarından biri olan "Uşak halıları"dır. Bu devirde Uşak ve civarının Anadolu'nun en önemli halı merkezi hâline gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.[160]

Uşak halıları 16. ve 17. yüzyılda Türk halıcılığın en güzel örneklerini vermiştir. Uşak halıcıları, yakın vakte kadar halıya "kaliça" derlerdi. Türkçemizde "k" sesi birtakım bölgelerde "h" sesi olur. Bu değişimden dolayı eski "kalı" kelimesi bizde "halı" şeklini almıştır. Radloff (Rus bilim adamı, Türkoloji'nin kurucusu) Büyük Türkçe Sözlüğü'nün 2. cildinde; kalın kelimesinin "çeyiz" manasına geldiğini yazmaktadır. "Kalı" ve "kalın" kelimeleri eski Türkçede "çeyiz" manasında kullanmıştır.[161] Uşak bölgesindeki her aile kendine ve kızına gerekli olan halıyı, kilimi, sandık ve yün örtüsünü yapmıştır. Bunların atkısı ve çözgü ipi yün olarak evin kadını tarafından hazırlanır boya olarak da kullanılan maddeler, yazın kırlardan çiçek, ot, kök, tohum, kabuk gibi maddeler toplanarak elde edilen renklerle dokunan halılardır.[162]

[159] Berna İleri, **Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde Bulunan Uşak Halılarının İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010, s. 16 – 18.
[160] Gonca Samuk, "Uşak Halılarının Dünü ve Bugünü" , **Türk Araştırmaları**, Sayı: 32, İstanbul, Ekim -1984, s. 110.
[161] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 353.

[162] Samuk, s. 110 – 111.

Resim 36: Uşak Halısı.

Kaynak: "Türk Ansiklopedisi" , Cilt 18, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 352.

Resim 36'da bulunan Uşak Halısı 16. yüzyıla aittir. 226 x 150 cm. ölçülerindedir. Sivas Divriği Ulu Camii'nde bulunmuştur. Çözgü ipliğinde beyaz yün, atkı ipliğinde kırmızı yün kullanılmıştır. Gördes düğümü kullanılmıştır. Desimetrekaresinde boyda 27 ilmek ende 36 ilmek kullanılmıştır. Kullanılan renkler: açık kırmızı, koyu kahverengi, sarı ve mavi kullanılmıştır. Türkler, Şamanizm döneminden günümüze kadar merkezi sarı renkte gösterdikleri için zemindeki desenin sarı renkte kullanıldığı düşünülebilir. Bu halı, Uşak bölgesinde dokunan erken Osmanlı Dönemi halıları grubundandır. İç dolgudaki bölümler tamamen bitkisel hatlarla doldurulmuştur. Palmet ve rumiler birbirine bağlanır. Koyu renk zeminli kenar bordürü, içe ve dışa kıvrımlı, ince çizgilerin birbirine bağlanmasıyla oluşan eşkenar dörtgenler hâlindedir. Holbein 2'nci tip veya Lotto tipi denilen halılar grubundandır. Bu grubun diğer örneklerine göre desenleri bozuk dokunmuş olan bu halı, 16. ve 17. yüzyılda Batı Anadolu'dan doğuya göç etmiş dokuyucular tarafından dokunmuştur.[163]

Uşak kasabasının adı eski belgelerde "Uşşak" olarak geçmekte ve bu kelime iki anlama gelmektedir. 2'ncisi "oğul, çocuk, torun" 2'ncisi ise "aşıklar diyarı" olarak kullanılır. Boya olarak kullanılan maddeler, yazın kırlarda çiçek, ot, kök, tohum ve kabuklardan elde edilmiştir. Uşak halıları, Türk halıcılık tarihinde başlı başına benzeri

[163] Suzan Bayraktaroğlu, Serpil Özçelik, **Halı Müzesi İle Kilim Dokuma Yaygılar Müzesi Kataloğu**, T. C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 15.

bulunmayan bir yer işgal etmektedir. 15. ve 16. yüzyıllarda, Avrupa'ya yayılmış ve Holbein halıları olarak tanınan halıların, genellikle Uşak ve çevresinde imal edilmiş oldukları kabul edilmektedir. 15. yüzyılın başlarında, Holbein halılarında, karakterize edilen geometrik şekiller ve stilize bitkisel motifler hakimdir. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bütün dünyada Uşak halıları olarak tanınan yeni bir desen tarzı meydana çıkmaktadır.[164] Uşak halılarının madalyonlu, yıldızlı ve kuşlu türleri vardır. Teknik özellikleri ve motif sıralamasıyla Holbein halılarına bağlanan üretim yeri olarak Uşak bölgesine bağlanan bu halıların yün malzemeden Gördes (Türk) düğümü ile yapıldığı, geometrik motiflerin yerini bitkisel motiflerin, özellikle madalyonlu grup için madalyonların aldığı görülmektedir.[165] Uşak halılarında, geometrik motif anlayışı yerini bitkisel motiflere ve madalyon şekillerine bırakmıştır. 15. yüzyıldan itibaren sıkça kullanılan madalyonun Osmanlı Devleti'nde de kitap sanatında kullanıldığı ve buradan da halı sanatına geçtiği bilinmektedir.[166] Uşak halıları, İspanya Portekiz, Almanya, Avusturya ve İtalyan kiliselerinde görülmüştür. Uşak halılarında kullanılan başlıca renkler; koyu lacivert, kuvvetli kiremit kırmızısı ve sarıdır. Canlı mavi ve yeşil ikinci derecede kullanılmıştır.[167] Uşak halılarında, motif bakımından, Türk halı sanatı tarihinde ilk kez göbek, madalyon deseni kullanılmıştır. Bu halılar, saray nakkaşlarınca çizilen motiflere bakılarak, ısmarlama yoluyla dokutturulup 19. yüzyıla kadar varlığını sürmüştür.[168] Türk halılarının tarihlendirilmesi bakımından en değerli kaynaklardan biri, şüphesiz erken Rönesans ustalarının eserleridir. Çünkü 14. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya ihraç edilen Türk halıları, Avrupalı ressamları etkilemiş, ressamlar çeşitli fresk ve tablolarında bu halıları resmetmişlerdir.[169]

16. yüzyılda Avrupalı tüccarların aracılığı ile Doğu ve Batı arasındaki halı ticareti birdenbire artmaya ve Uşak halılarının Batı'da kiliseler ve zengin kişiler tarafından satın alınmaya başlandığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda, İzmir'de bulunan İngilizler, Uşak halılarını satın almaya başlamışlar daha sonra Hollandalılar, İtalyan Prensleri, Avusturyalılar ve Almanlar hem sarayları hem de kiliseleri için buralardan halılar satın almışlardır. Bu durumun kanıtı, günümüze ulaşan Avrupa resim sanatıdır. Bu

[164] Zehra Özgür, "Türk Halıcılığının Tarihi Gelişmesi ve Bugünkü Durumu" , **Sümerbank - Halı Semineri Özel Sayısı**, s. 13.
[165] Dr. Aykut Gürçağlar, "Avrupa Resmindeki Türk Halıları: 3: Yansımalar, Gelenekler ve Değişim" , **Antik & Dekor Dergisi**, Sayı: 47, Haziran – Ağustos 1998, s. 142.
[166] Aytaç, s. 23.
[167] Samuk, s. 113 - 115.
[168] Bekir Deniz, "Anadolu - Türk Halı Sanatının Serüveni 1", **Sanat: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, 2005, s. 32.
[169] Şerare Yetkin, "İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Bulunan Bazı Halılar ve Rönesans Ressamlarının Eserleri" , **Türk Kültürü Araştırmaları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 2, Ankara, 1964, 206.

resimlerde halılarla ilgili tarih, desen, renk, ölçü, kalite ve kullanım yerleri ile ilgili bilgiler elde edilmektedir. Genellikle, tablolarda resmedilen Türk halıları masa üzerlerinde yere serili olarak durmakta, mihrabı süslemekte veya balkondan sarkar durumda görülmektedir.[170] Kanuni Süleyman'ın 16. yüzyılda İran'ın Tebriz kentini fethetmesi üzerine oradan getirilen sanatkarlara, Uşak halılarını dokuttuğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyıldan başlayarak özellikle 17. yüzyılda saray ve camiler için üretilen koyu kırmızı ya da lacivert zeminli Uşak halılarında da gene sekiz kollu yıldızla, baklava örgesi (canlı bir gövdenin belirli bir işlevi olan ve sınırları kesin biçimde belirli bulunan bölümü) arası zarif bitkisel kıvrık dallarla kullanılmıştır. Uşak'ta üretim 18. ve 19. yüzyıllarda ihracat amacıyla yapıldığından desenler de Avrupa beğenisi doğrultusunda değişme göstermiştir.[171] Uşak halıları, Türk halıları içinde en tanınmış gruptur. 16. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı ressamların tablolarında Holbein halıları adı altında tanınan grubun ilk iki tipi bunların başlangıcı olarak kabul edilir.[172] 16. yüzyılda klasik Osmanlı halılarının en parlak devri, Uşak ve çevresinde dokunan halılarla başlamıştır. Geçen yüzyılda bu bölgeden, her yıl 250.000 metrekare "Uşak halısı" İngiltere'ye ihraç edilmektedir. 16. yüzyıldan başlayarak Avrupa, Amerika Bileşik Devletleri ve İngiltere'ye halı ihraç edildiği görülmektedir. Bu halılarda: koyu kırmızı, koyu mavi ve parlak sarı en çok kullanılan renklerdir. Ayrıca yeşil ve açık mavi renklere de rastlanmaktadır.[173]

16. yüzyıl, Türk halı sanatında yeni bir desen zenginleşmesinin başladığı devirdir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan geometrik örnekli halılar, varlıklarını 16. yüzyılda sürdürmüşlerdir. Ancak, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişine paralel olarak her sanat sahasında olduğu gibi halı sanatının en parlak devri olan Uşak halılarını ortaya koymuştur.[174] 16. ve 17. yüzyıl büyük gelişim gösteren Uşak halıcılığı, Anadolu'da dokunan Türk halıcılığına, Selçuklulardan sonra 2'nci altın devrini yaşatmıştır.[175]

16. - 17. Uşak halılarının, Batılı ressamların tablolarında da resmedilmiş oldukları görülmektedir. Birinci ve ikinci grup küçük örneklerden, üçüncü grup

[170] Oğuz Sakarya, "Türk Halı Tarihi İçinde Tanınmış 16. Yüzyıl Türk Halıları, **Türk Kültüründe Sanat ve Mimari**, 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 1993, s. 117.
[171] Şakir Eczacıbaşı, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2. Cilt**, Yem Yayın Yapı – Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 744.
[172] Candan Akpınar, "Halıda Tasarım: 16. ve 17. yüzyılda Uşak Halıları" , **Antik Dekor Dergisi**, Sayı: 96 s. 102 – 104.
[173] Kınaytürk, s. 5 - 6.

[174] Yetkin, s. 87.
[175] Prof. İ. Hulusi Güngör, **Türk Halıları**, 1. Cilt, Keskin Color Basımevi, İstanbul, 1984, s. 24.

sekizgenlerle dolu olan büyük karelerden ve bunların üst üste sıralanmasından dördüncü grup ise büyük karelerin altına ve üstüne sekizgenlerin yerleştirilmesiyle oluşmaktadır.[176]

Anadolu'ya gelen Avrupalı ressamların tablolarında Uşak halılarını kullanmaları sonucunda Uşak halıları, 16. yüzyılda Avrupa'da tanınmaya başlanmıştır. Böylece, Avrupalıların bu halılara ilgisi artmıştır. Eski Uşak halılarının en tanınmış tipleri; kitap ciltlerinden esinlenen "madalyonlu" , geometrik bir yerleşime sahip "yıldızlı" , kuş biçimini çağrıştıran yaprak kompozisyonundan ötürü "kuşlu" olarak adlandırılır. Bu tipler, boyut ve kompozisyon açısından bazı değişimlerle 17. yüzyılın sonuna kadar üretilmişlerdir. Türk halıları içinde en büyük ve tanınmış grup olan Uşak halıları, envanter kayıtlarında Türk halıları olarak bilinmektedir. Holbein halıları adı ile tanınan bu grubun ilk iki tipi, bunların kökeni olarak kabul edilir. Bu halılar da geometrik motifler yerine tamamen bitki motifleri ve yine bitki motiflerinden meydana gelen madalyonlar hâkim olmuştur. Uşak halılarına, 16. yüzyılda talep gösteren ülkeler, İngilizler ve Hollandalılar olmuştur. Bu ülkeler İzmir üzerinden Uşak halılarını almaya başlamışlardır. Yüzyılın sonuna doğru da İtalya prenslikleri, Avusturyalılar ve Almanlar saray ve kiliseleri için halı satın almışlardır. Böylece, 16. yüzyılda Uşak halıları, Dünya ticaretinde tanınmaya başlanmıştır. Bu sayede Uşak'ta halıcılık gelişerek ekonomik bir değer haline gelmiştir. Aynı dönemde Uşak halıları ülke içinde de büyük ilgi görmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde bu yüzyılda başta ülkenin merkezi İstanbul olmak üzere birçok yere yapılan saraylar, camiler ve türbelerin dayanıp döşenmesi için gerekli olan halı ve kilimler Uşak'a sipariş edilmiş bu sayede halıcılık gelişmiştir. Süleymaniye, Selimiye ve Fatih camileri için Uşak halıları satın alınmıştır. Eski Uşak halılarındaki renkler, koyu ve derindir. Halıya, üç, dört renk hakimdir. Renklerinde Selçuklu ve Beylikler Dönemi halılarına benzer şekilde kırmızı, mavi ve kahverengi hakimdir. Bu renkler arasında koyu mavi, koyu kırmızı, yeşil, sarı, çok az beyaz ve devetüyü gibi renkler bulunur. Uşak halılarını desen özelliği ve renk bakımından aşağıdaki gibi üç grupta toplayabiliriz:

- Madalyonlu Uşak Halıları,

- Yıldızlı Uşak Halıları,

[176] Çetin Aytaç, **El Dokumacılığı**, Türk Hava Kurumu Basımevi, II. Baskı, Ankara, 1989, s. 115.

• Kuşlu (Beyaz Zeminli) Uşak Halıları.[177]

Resim 37: 16. yüzyıl Uşak Çintemani Desenli Halı (Türk ve İslam Eserleri Müzesi.)

Kaynak: "Sanat Çevresi" , Sayı: 2, İstanbul, Ekim, 1984, s. 28.

Resim 37'deki 16. yüzyıl Uşak çintemani desenli halı beyaz zeminli halıların daha küçük bir grubunda çintemani adı verilen aslında 3 pars benekli ve 2 kaplan çizgili örnek, mavi, kırmızı, sarı renklerle bütün zeminde tekrarlanmaktadır. Çintemani desenindeki iki dalgalı çizgi, bolluğu, bereketi ve enerjiyi temsil ettiğinden dolayı sarı renkte kullanıldığı düşünülebilir. Osmanlı hükümdarlarının 16. ve 17. yüzyıllarda aynı motifli kumaşlardan kaftanları vardır. Bir kısmı büyük ölçüde yapılan bu halılarda İstanbul ve Konya müzelerinde ilgi çekici örnekler olduğu gibi Floransa'da Museo Bardini, New York Metropolitian Museum, Philadelphia Müzesinde ve çeşitli özel koleksiyonlarda da örnekleri bulunmaktadır. Aynı örnekte, fakat kırmızı zemin üzerine sarı kaplan çizgisi ve lacivert pars benekleri ile çok geniş bordürlü büyük bir halı İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde bulunmaktadır.[178]

Saraya yapılan sanat ürünleri işlenecek desenler ve bu desenlerinin kaliteleri bu kurum tarafından yürütülmüştür. Nakkaşhanelerde dönemin en yetenekli nakkaşları kitap

[177] Yasemin Polat, **Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan Belgelere Göre Uşak Halısı**, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos, 2017, s. 66 – 68.

[178] Oktay Aslanapa, **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İnkılap Kitapevi Sanayi ve Ticaret A. Ş. , İstanbul, 2005, s. 194 - 195.

sanatları, hat, tezhip, cilt, minyatür sanatı, çini, kalem işi, kumaş ve halı gibi sanat kolların da bu desenleri uygulamışlardır. Üretilen bu desenler sarayın zevk ve beğenisine uygun olarak hazırlanmaktadır. Bu dönemde halı sanatının altın çağını yaşadığı görülmektedir. Halkın kültür hafızasından beslenerek ürettiği gelenekli halıların yanında, desenleri saray nakkaşhanelerinde hazırlanarak üretilen halılar, Uşak halılarının şöhretini daha da yukarılara taşıdığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda Osmanlı nakkaşhanesinde çizilen halı desenlerinin, Uşak'ta dokunduğu belirtilmektedir. Uşak halılarıyla, saray halılarında görülen ve Hatai üslubu denilen çiçekli desenler, Herat ekolü ile insan ilişkilerin yansıması olduğu anlaşılmaktadır. Uşak halılarında, büyük ölçekli halıların tasarımlarının saray nakkaşları tarafından hazırlanıp dokuma işlemleri için Uşak'a gönderilmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Saray halılarında olduğu gibi Uşak halılarında da görülen bu Hatai üslubuna Osmanlı ekolü hakimdir. Bu nakkaşların hazırladığı halı tasarımlarından, büyük ölçekli cami ve sarayların taban halıları Uşak'taki halı atölyelerine sipariş edilirken, seccade boyutlarında ve saraya sanatı ekolünü daha iyi yansıtan halıların İstanbul'da dokunduğu anlaşılmaktadır. Bu halılar yine Ehl-i Hiref Teşkilatı içindeki saraya halı dokuyanlar cemaati denilen bir teşkilat tarafından üretildiği görülmektedir. Uşak halılarını gerek sanatsal yönden, gerekse ticari yönden değerli kılan sahip olduğu özellikleridir.[179]

Uşak halılarında renkler, koyu ve derindir. Bu halılarda, soluk renkler kullanılmıştır. Halı da üç ve dört renk hakimdir. Bu renkler arasında koyu mavi, koyu kırmızı, yeşil, sarı, pek az beyaz veya devetüyü gibi asil renkler bulunur. Bunlar arasında hakim olan renkler: koyu mavi, koyu kırmızı renklerdir. Bunlardan sonra sıra ile yeşil, sarı, beyaz gelir. Bu halılarda boyalar solmaz, gün geçtikçe daha canlı bir görünüm sergiler.[180]

Uşak halılarının kompozisyon düzeni, sonsuzluk ilkesi doğrultusunda tasarlanmıştır. "Sonsuzluk prensibi" Türk halı sanatının da özünü teşkil etmektedir. Selçuklu halılarından sonra bu özellik, en yoğun olarak Uşak Halılarında karşımıza çıkmaktadır.[181] Gördes düğümü olarak isimlendirilen Türk düğümü, Türk halı sanatında en yaygın kullanılan düğüm çeşididir. Türkler, dayanıklı ve uzun ömürlü olmasından

[179] Polat, s. 78 – 79.
[180] Samuk, s. 117.
[181] Murat Tokat, **Konya Etnografya Müzesi'nde Bulunan Uşak Halıları**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014, s. 311 - 312.

dolayı dokumalarında Gördes düğümünü tercih etmişlerdir. Türk Düğümü: ilme ipliğinin yan yana duran iki çözgü teline bağlanmasıyla oluşturulmaktadır.[182]

Uşak halılarındaki kompozisyon ve motif özellikleri, tarihsel süreç içinde çok az değişiklik gösterir. Halı motifleri genelde geometrik motifler, bitkisel ve bulut gibi gökyüzü motifleri kullanılmıştır.[183] Halılarda Türk kitap cilt kapağı sanatı desenleri, Uşak halılarında madalyonlu halılar olarak anılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde yıldızlı halı desenleri de kullanılmaya başlanmıştır. Uşak halıcılığı bu gelişimle Türk halıcılığının en güzel örneklerini oluşturan Madalyonlu, Yıldızlı ve Kuşlu Uşak halıları kompozisyonlarıyla halıcılık tarihinde en güzel örneklerini vermiştir.[184]

Resim 38: Çintemani Desenli Uşak Halısı, **Envanter No:** 677.

Kaynak: "Türk ve İslam Eserleri Müzesi koleksiyonundan 15. – 17. Yüzyıl Osmanlı Halıları", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1869 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, TİEM, İHİB, Sergi Genel Koordinatörleri: Seracettin Şahin, Ahmet Diler. Fotoğraflar: Müze Arşivi, Katalog, Ömür Matbaacılık, s. 2.

Resim 38'deki Çintemani desenli Uşak halısı, 16. yüzyıl sonlarından kalmaktadır. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bu motifin değişik şeklini gösteren 18. yüzyıldan uzun bir Uşak halısı ise, kahverengi bir zemin üzerine mavi kancalı, kırmızı ve sarı dolgulu tek kaplan çizgisi ile, ortası sarı, kırmızı, üç beyaz benekli bir örnektir. Geniş bordür sarı zemin üzerine mavi renkte, kalın köşeli kıvrık daldan çıkan stilize lale, karanfil, nar figürü görülmektedir. Bordürde zemin rengin sarı renkte olması, sarı rengin

[182] Tokat, , s. 301.
[183] Taylan, s. 80.
[184] Taylan, s. 53 – 54.

canlılığını, mekana aydınlık katması ve gün ışığını vurgulamak için kullanıldığı düşünülebilir.[185]

Resim 39: Halı, Uşak, 17. yüzyıl, 291 x 153 cm. TİEM, **Envanter No:** 587, Galata Mevlevihanesi'nden getirilmiştir.

Kaynak: "Anadolu Dokuma Mirası 2" , Walter Denny and Gönül Tekeli, Uluslararası Halı Kongresi Yayını, Elma Basım, İstanbul, 2007. s. 59.

Resim 39'daki Uşak halısı, Yıldızlı Uşak tipinden gelişen küçük ebatlı bir halıdır. En içteki ince bordür, sarı zemin üzerine küçük kare ve çapraz şekillerin yan yana dizilmesinden oluşur. Dış bordürü kırmızı zemin üzerine sarı, beyaz, mavi ile renklendirilmiş düz akan bitkisel bir yoldur. Bordürler halıyı belirginleştirmek için, madalyon içlerindeki desenler ise soldan sağa sarı rengin koyudan açık tonlarında kullanılması, baharın canlılığını vurgulamak için sarı renkte kullanıldığı düşünülebilir. Ana bordür, koyu kahverengi zemin üzerine dalgalı bir hattın aralarında yer alan sarı, kırmızı renkli hatailerden oluşur. Kırmızı renkli ana zemin, Uşak halılarının yıldız madalyonlarının arasında yer alan, sonsuza doğru giden baklava desenleri ana desen kompozisyonunu oluşturur. Dilimli konturları beyaz renkli, baklava şeklindeki madalyonlar merkezde tam, alt ve üst kenarlarında yarım olmak üzere yerleştirilmiştir. Zeminleri, sarı, kahverengi ve lacivert gibi farklı renklerde olan madalyonlar stilize

[185] Aslanapa, s. 195.

desenlerle dolguludur. Merkezde sarı renk kullanılması, altın ve sarı ilişkisinin bir halıdaki yansıması niteliğindedir.[186]

Uşak halıları, 16. ve 17. yüzyıllar da İngiltere, Hollanda, Almanya, Avusturya ve İtalya gibi birçok Avrupa ülkesine gönderildiği anlaşılmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllarda bu halılara sahip olmanın soylu aileler arasında büyük bir ayrıcalık olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Avrupalı ressamların tablolarında ve bazı özel koleksiyonlardaki halılarda, Avrupalı soylu ailelerinden bazılarının armalarını, halıların bir kenarına dokuttuğu anlaşılmaktadır. Bu durum, halıların sipariş üzerine de dokunduğunu göstermektedir. Ayrıca, Etnografya Müzesi'ndeki envanter kayıtlarına göre, halıların camilerden ve Mevlana Dergahından müzeye getirildiği, bu halıların geniş mekanlı alanlar için dokunduğu anlaşılmaktadır. Halıların önemli bir kısmı, Konya Etnografya Müzesi'nde bulunmaktadır. Halılar, müzeye Mevlana Dergahından, Sultan Selim Camii'nden, Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nden bağış yoluyla getirtilmiştir. 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarının bir kısmında ezilmeler, delikler ve kopmalar gözlemlenmektedir. Halılardaki tarihlendirme, kaynaklardaki bilgiler doğrultusunda yapılmıştır.[187] İstanbul'daki saraylar ve camiler için de Uşak halısı siparişleri verilmiştir. İstanbul camilerine ve saraylarına, Süleymaniye, Selimiye, Fatih camilerine ve türbelerine Uşak'ta üretilmiş olan halılar alınmıştır.[188]

Anadolu halı sanatının ikinci ve en önemli parlak devri 16. yüzyıl ile başlar ve 17. yüzyıl boyunca devam eder. Bu bağlamda, 16. ve 17. yüzyıllar Osmanlı halıcılığının da en parlak dönemini teşkil etmektedir. Uşak, Kula, Bergama, Gördes, Ladik, Milas, Kırşehir halı üreten merkezler olmuştur.[189] 16. yüzyılda kapitülasyonlar sonucu ülkeye gelen tüccarların, halıları yurt dışına çıkardığı anlaşılmaktadır. Avrupa'daki seçkin aileler, ünlü ressamlara tablolarını yaptırmışlardır. Uşak halıları, Kanuni Sultan Süleyman döneminde büyük önem kazandığı görülmektedir. O dönemde Azerbaycan'dan getirilen dokuma ustalarının Uşak ve çevresine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim ve oğlu Süleyman Azerbaycan'dan halı dokuma ustalarını Anadolu'ya ve İstanbul'a

[186] Şahin, Diler, s. 91.

[187] Tokat, s. 313 - 315.
[188] İleri, s. 22 - 23.
[189] Kınaytürk, s. 4.

getirmişlerdir.[190] Bu ustalar, Uşak'a özgü halılara yeni yorumlar ekleyerek dokumaya başlamıştır.[191]

Uşak halılarında ana renkler: kırmızı, lacivert, sarıdır. Bunların yanında yeşil, mavi ve siyahta kullanılır. Halılarda geometrik motiflerle birlikte, bitkisel motifler bulunur. Bu Halılarda, karanfil, sümbül, lale, nar çiçekleri gibi bitkisel motif desenleri kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra hatai, penç, goncagül, kıvrık dallar, yaprak gibi natüralist motifler yoğun olarak kullanılmıştır. Ayrıca, Anadolu halk dokumaların da karşımıza çıkan geometrik formdaki motiflerde yoğun olarak kullanılmıştır.[192]

Holbein halıları, Hans Holbein'in tablolarında resmedilen Uşak halılarıdır. Bu halılarda, orta bölge hayatı ve doğayı sembolize eden motiflerle süslenmiştir. Bordürler ise yaşamı, gökyüzünü temsil eden bulut motifleriyle süslenmiştir. Uşak halılarında İtalyan ressam Lorenzo Lotto'nun tablolarında daha çok kuş ve hayat ağacı motifleri bir arada kullanılmıştır. Bu motifler, ruhun ölümsüzlüğünü simgelemektedir. Hayat Ağacı ile birlikte kullanılan kuş motifi, yaşamı ve ruhu simgelemektedir. Bordürler, çiçeklerle süslenmiştir.[193]

Uşak halılarının kompozisyon ve desenlerinde doğayı temsil eden motifler yer aldığından, renkler de doğayı temsil eder niteliktedir. Kiremit kırmızısı, koyu mavi ve parlak sarı renklerle birlikte, yeşil ve açık mavi renkler de kullanılmıştır.[194]

Uşak halıları aynı zamanda Transilvanya halıları olarak da adı geçen halıların kaynağını oluşturmaktadır. Transilvanya halıları, Uşak'ta dokunup Transivanya'ya ihraç edilen halılardır. Bu yüzyılda Macaristan'a bağlı olan Transilvanya günümüzde Romanya'ya aittir. Yaklaşık 700 yıldan beri ünlerini korumakta olan, Türk halılarını güzel kılan unsurlar, bu halıların santimetrekarelerindeki ilme sayılarından çok, güçlü motifleri ve olağanüstü renkleridir. Türk halıları batıda yüzyıllar boyu güçlü motifleri ve renk bileşimleriyle bilinmiş istenmiş ve kullanılmışlardır.[195]

1889'da İzmir'de Amerikan Konsolosunun ülkesine gönderdiği raporda, Uşak bölgesindeki evlerde halı faaliyetleri anlatılmaktadır. Bu rapora göre, Uşak, Gördes ve

[190] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 357.
[191] Hermann Haack, **Doğu Halıları**, Baylan Matbaası, Ankara, 1975, s. 42.

[192] Tokat, s. 303.
[193] Kınaytürk, , s. 6.
[194] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt 17, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 359.
[195] Kızıltuğ, s. 102.

Kula'da neredeyse her evde dokuma tezgahı bulunmaktadır. Bazılarında ise iki ya da üç tezgah bulunduğundan bahsedilmektedir. Bu tezgahlardan, 800 - 900 civarı Uşak'ta, 300 tezgah Gördes'te ve 200 tezgah Kula'da olduğu söylenmektedir. Bir başka kaynakta ise 1894 yılında Uşak'ta 250.000 metrekare halı dokunduğu ve bunların tamamının Avrupa'ya satıldığı, özellikle Uşak'ın yüksek havlı halılarının İngiltere ve Hollanda tarafından, kısa havlı olanlarının ise Amerikalılar tarafından istendiği belirtilmektedir. Uşak'ta, yılda 250.000 metrekare halı dokunduğu ve bu halıların Avrupalılara satıldığı anlaşılmaktadır. Uşak'ın en eski halıcılarından olan Uşaklıgiller, 1895'te Uşak'ta büyük bir yangın olduğunu ve bu haber Londra da öğrenildiğinde Uşak halılarının fiyatlarının dört misline çıktığını belirten ifadesi kaynak eserde yer almaktadır. Bu dönemde Uşaklıgil ailesine göre 1929 yılına kadar 2500 - 3000 tezgahın çalışması sonucunda Avrupa'ya yapılan halı ihracatı, o günün değeri ile 8.000.000 Türk lirası gibi önemli bir rakam tutarken, o yıllarda Uşak halıcılığının değerini göstermektedir. Batı Anadolu bölgesi, İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticaretin en yoğun olduğu bölgedir. Antik çağlardan beri hem Akdeniz ile Anadolu'yu birleştiren kervan yolu, hem de limanın fırtınalara kapalı oluşu nedeniyle, İzmir, Batı Anadolu'nun, Osmanlı'nın diğer şehirleri ve yabancı ülkelerle ticari ilişkilerinin kolayca yürütüldüğü bir şehirdir. 19. yüzyılda, İngilizler ve diğer Avrupa ülkeleri için önemli bir şehir olmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar halıcılık, Batı Anadolu'da bir ev sanayi olarak devam etmiştir.[196] 15. yüzyılda dokunmuş olan Uşak halılarının her biri, altın para ile 40 - 50 bin liraya satılmıştır. Eski Uşak halıları, birçok İtalyan ve Avusturyalı ressamlara ilham kaynağı olmuştur.[197]

1900'lerde Uşak'tan yapılan halı ihracatı 50 - 60 bin metrekareye ulaşmış ve aynı dönemde Uşak'ta özel hanelerde 1200 tezgah sayılmıştır. 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başlarında, halıcılık konusunda büyük gelişmeler gösteren Uşak'ta zamanla sıkıntılarla karşılaşıldığı görülmektedir. 19. yüzyıldan 1. Dünya Savaşı'na (1914 - 1918) kadar olan zaman içerisinde Uşak'ta halılar dokunduğu kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı (1939 - 1945) sırasında Uşak halıcılığının durma noktasına geldiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde halı satış mağazalarının kapatıldığı kaynaklarda yer almaktadır. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise Uşak'ta 150 kadar halı tezgahının olduğu ve zaman, zaman bu tezgahlarında işsiz olduğu, Avrupa ve Amerika'dan ise hiç sipariş almadığı kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Günümüzde Uşak ve çevresinde Uşak

[196] İleri, s. 25 – 27.
[197] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 359.

halısı olarak tanımlanan halı grubunda dokumalar yapıldığı bazı internet bilgilerinde yer almaktadır. Bu konuda detaylı bilgi için, Uşak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile, Uşak Belediyesine başvuru yapılabilir. Araştırmalar sırasında, Uşak'ta bulunan Palmet Halı Fabrikası'nın el dokuması Uşak halılarının reprodüksiyonlarını yapıp, Avrupa ve Amerika'ya ihraç ettikleri bilgisine ulaşılmıştır.[198]

Uşak bölgesinde 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında dokunan halıların zamanla kalitesini yitirmeye başladığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında, yünle dokunan halılarda bitkisel boya yerine, sentetik boyarmaddeler kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Anadolu'daki pek çok şehirde halı ipliklerini boyama için sentetik boya atölyeleri kurulmaya başlanmıştır. Sentetik boya kullanılması ve artan talebin karşılanması çabası sonucu kalite de düşüşler görülmüştür.[199] Uşak halıcılığının, 20. yüzyıl sonlarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Türk halı sanatı, daima tekstil sanatının kaidelerine bağlı kaldığı için, 18. yüzyılda başlayan gerilemeye rağmen üretimini asırlar boyunca sürdürmüştür. Bugün dahi, eski halı örneklere bağlı yeni halılar üretilerek halı sanatı yaşatılmaya çalışılmaktadır.[200] Son zamanlarda dokunan Uşak halıları, dayanıklılık havların derinliği ve renklerin zenginliği yönünden iyi bir örnek teşkil edebilir.[201]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında halıcılık, Uşak'ta önemli bir geçim kaynağı olmasına rağmen, artık eskisi gibi canlı olmadığı gözlenmektedir. 1940'larda 2. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu ekonomik durgunluk, yerini 1950'lerde halı dokumacılığının canlanmasına bıraksa da, halıcılığın eski önemine bir türlü kavuşamadığı anlaşılmaktadır. 20. yüzyılda Uşak'ta halıcılıkla uğraşan birkaç aile bugün dahi halı dokutarak ticaretle uğraşmaktadır. Günümüzde dokunan Uşak halıları, daha çok Amerika ve İngiltere'den gelen özel sipariş üzerine dokutulmakta, iç pazarda ise günümüz modasında hakim olan minimalizm etkisi ile halı alımının azaldığını ve halı motiflerin ve renklerinin değişim gösterdiğini ifade etmektedir.[202]

Türk halı sanatının gelişimi, 20. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra üretilen halılarda, bitkisel boyalarmaddeler yerine, kimyasal boyarmaddelerin kullanılmasından ortaya çıkan renk bozulmaları, Türk halı sanatın gerilemesine sebep

[198] İleri, s. 30.
[199] Öztürk, s. 64.

[200] Samuk, s. 132 - 133.
[201] Mehmet Ali Mehmetoğlu, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 5 / 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, s. 139 – 140.
[202] Taylan, s. 73 – 77.

olmuştur. Halıcılık, artık bir aile sanatı olmaktan çıkmış, ticari ve iktisadi bir önem kazanmıştır.[203] 20. yüzyılın sonlarına doğru halıcılık eski sanat değerini koruyamamış fakat endüstriyel ve ticari bir özellik almıştır.[204] Sanayileşme konusunda önemli mesafeler kaydeden ülkemizde geleneksel ve kültürel özellikleri olan el sanatları yok olma sürecine girmiştir. Halıcılık konusu da bu yok oluştan nasibini almaktadır. Kaybolmaya yönelmiş olan bu kültürel hazinemizin yaşatılması ve yeniden layık olduğu yere oturtulabilmesi için başta devlet kurumları ve üniversiteler olmak üzere, bu konuya gönül veren her duyarlı kişiye büyük sorumluluklar düşmektedir.[205]

4. 2. Uşak Halılarında Kullanılan Renkler

Her halının, kendine ait bir özelliği vardır. Renklerdeki zenginlik ve canlılık, halıyı dokuyan sanatkarların, doğuştan itibaren ilgili bir sanat duygusuna sahip olmaları ve kendilerini sadece bu renk dünyasına adama olanağını sağlamıştır. Bu suretle, adeta aşık oldukları renk dünyasında birçok yeni gelişmeler olmuş ve renklerde ahenkli bir bütünlük meydana gelmiştir. Bu, üstün duygu sayesinde renkler uygun bir şekilde kullanılmış, göze batan herhangi bir renk çatışması ortaya çıkmadığı gibi, insana çok cazip gelen bir renk armonisi başarılmıştır. Halılara, incelik ve üstünlük sağlayan başlıca özellik renklerdeki zenginlik ile düzenliliğin oluşturduğu olağanüstü etkilerdir.[206] Türk tarihinin en eski dönemlerinden başlayarak birtakım inançlarla birlikte milli ve manevi semboller olarak çeşitli renklerin kullanıldığı görülmektedir. Türklerde renklerin anlamı, renklerle ilgili merasimler, renklerle tabiat ve din ilişkileri, estetik açıdan yön ve renk meselesi, gibi renklerle ilgili konular anlamlar ifade eder. Renkler gerçek niteliklerinin yanı sıra, değer yargısı olarak da kullanılabilmektedir. Bu kültürel aktarımlar değer yargısı ve simgesel anlatımlar, Türk halı sanatına da yansımış, yüzyıllar boyunca kullanımını sürdürmüş günümüz halılarında da sürdürmektedir.[207]

Uşak halılarında kullanılan motif ve renkler arasında, geleneklere bağlı olarak kurallarla uyumlu bir şekilde halılar dokunmaktadır. Dokunan bu halılarda, kırmızı, sarı, mavi, yeşil renklerin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Köylüler, dokudukları bu halılarda, kullandıkları renklerle mutluluklarını coşkularını ya da kederlerini yansıttıkları

[203] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 369.

[204] Aytaç, s. 115.

[205] Sakarya, s. 120.

[206] Haack, s. 54.

[207] Özkartal, s. 97 - 99.

anlaşılmaktadır. Bu durumu, müthiş bir sanatçılıkla, büyük bir estetikle ve zevkle yapmışlardır.[208] Uşak halılarında, açık mavi, koyu mavi, parlak sarı, parlak kırmızı, kontörler için koyu kahverengi, doğal beyaz ve nadiren yeşil renkler kullanılmıştır. Uşak halıları, cami ve saraylar için yapıldığından genellikle büyük boyutlu olarak dokunmuştur. Bu halıların, büyük tezgâhlardan ve usta dokuyucuların elinden çıktığı düşünülmektedir.[209]

Uşak çevresinin doğal boya maddesi bakımından zengin olması, ayrıca boyacılıkta kullanılan şapın bulunduğu Şaphane'ye (Kütahya'nın bir ilçesi) yakın olması dokumacılığın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Halıcılığın değerini artıran etkenlerden biri de boyadır. İkinci devir halıcılığının son zamanlarına kadar, Uşak'ta doğal boyalar kullanılmıştır. Boya için kullanılan bitkiler, dere yolu denilen bağlarda yetiştirilmiş, sarı renk veren boyarmaddeler elde edilmiştir. Bunun dışında yaş ceviz kabuğu, soğan kabuğu, mazı, palamut, sarı ot kökü, çam kabuğu, nar kabuğu gibi bitkiler de boya elde etmede kullanılmıştır. Bu bitkilerin çiçek, kök, yaprak, tohum ve kabukları kullanılarak elde edilen doğal boyarmaddelerle boyanan halıların renkleri daha canlı ve etkileyici olmaktadır. Uşak ili civarında boyama hammaddelerinden, en iyi kalite kök boya ile şapın varlığı, hızlı akan derelerde ham yünü yıkama ve dokunmuş halıların suda son işlemlerini yapma, Gediz Nehri ile de denize ulaştırma olanağı bu ideal koşulları tamamlamaktadır.[210]

Uşak halılarında, atkı, çözgü ve ilmek ipliklerde yün kullanılmıştır. Uşak halılarında farklı renklerle renklendirilen ilmek (düğüm) iplikler yündür. Madalyonlu halılarda ilmek iplikler; lacivert, kırmızı, parlak sarı, yeşil, mavi, siyah ile renklendirilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyaz zeminli halılar da bej ve kahverengi yoğun olarak kullanılmıştır.[211]

[208] Özkartal, s. 97.
[209] İleri, s. 30 – 32.
[210] Polat, s. 79 - 80.
[211] Tokat, s. 302 - 303.

5. 16. - 17. YÜZYIL UŞAK HALILARINDA SARI RENK

Resim 40: Halı (Lotto Tipi), Batı Anadolu - Uşak, 16. yüzyıl 540 x 290 cm Antalya Murat Paşa Camii'nden, **Envanter No:** 702.

Kaynak: "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonu'ndan 15. – 17. Yüzyıl Osmanlı Halıları" , T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1869 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 157.

Resim 40'daki Uşak halısının İtalyan Ressam Lorenzo Lotto'nun tablolarında görülmesinden sonra bu grup halılar, Lotto halısı olarak anılmıştır. Üç bordürlü halının ana bordürü mavi zemin üzerine stilize edilerek, bulut motifleri ve aralarında çiçekler ve yapraklar bulunmaktadır. İç ince bordür, mavi zemin üzerine ince dalgalı motiflidir. Dış bordür, sarı zemin üzerine geometrik bitkisel motiflidir. Zemindeki desen, güneşi, gün ışığını çağrıştırmakta ve mekana aydınlık katması için sarı renk kullanıldığı düşünülebilir. Kırmızı renkli halının zemini, karelere bölünmüş ve içleri stilize edilmiş karşılıklı duran rumi çiftleriyle sekizgenlerle doldurulmuştur. Sonsuzluk anlayışıyla işlenen kompozisyonda bitkisel öğelere ağırlık verilmiş olması dikkat çeker.[212] 16. yüzyıla tarihlendirilen, erken dönem Uşak halısı, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Uşak ve çevresinde dokunduğu için, Uşak halısı olarak adlandırılan bu halılar, kaynaklarda 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir.[213]

[212] Şahin, s. 157.

[213] Adanır, İleri, s. 77.

Resim 41: Halı (Lotto Tipi), Batı Anadolu - Uşak, 17. yüzyıl 195 x 136 cm Konya Alaeddin Keykubat Türbesi'nden, **Envanter No:** 16.

Kaynak: "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonu'ndan 15. - 17. Yüzyıl Osmanlı Halıları" , T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1869 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 43.

Resim 41'deki halı Uşak halılarının seccade boyutlarında olan "Lotto" tipi halıdır. Halının tabanı, ana bordürü renkli ve zengin bir bezemeye sahiptir. Çeşitli stilize insan ve hayvan figürleri ile hayat ağacı motifinin bir arada kullanıldığı desen Lotto tipinin farklı bir örneğidir. Ana bordürü dıştan kırmızı, mavi noktalar ve karelerden oluşan zincir motifli beyaz zeminli, içten ise mavi zeminli dar bir iç bordür halıyı çerçeveler. Kırmızı renkli ana zemindeki desen sarı renkle stilize edilmiş rumi ve palmet motiflerinin ince dallarla birbirine bağlanmasıyla sonsuz kareler oluşturan bir şema gösterir. Bu desenlerin sarı renkte olması, baharı, tabiatın canlanışı, uyanışı ile birlikte motifleri ön plana çıkarmaktadır. Zemindeki desenlerin, vurgulayıcı, belirgin olması, mekana aydınlık etkisi vermesi için sarı renkte kullanıldığı düşünülebilir.[214]

5. 1. Madalyonlu Uşak Halılarında Sarı Renk

Uşak halılarının en tanınmış modellerinden birini, madalyonlu kompozisyonlar oluşturmaktadır. Genellikle, altıgen ya da sekizgenlerden oluşan geometrik madalyonlar 14. ve 15. yüzyılda dokunan "Hayvanlı" ve "Holbein" halılarının zemininde de

[214] Seracettin Şahin, Ahmet Diler, **Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonu'ndan 15. – 17. Yüzyıl Osmanlı Halıları**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1869 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, TİEM, İHİB, Ömür Matbaacılık, s. 43.

kullanılmıştır. Karelere bölünen, zemin üzerinde her kare içerisinde geometrik bir madalyonun yer aldığı görülür.[215] Madalyonlu Uşak halılarında sonsuz örnek halinde sıralanmış madalyonlardan, kesilmiş kompozisyon düzeni görülmektedir. Bu halılarda, genel olarak madalyonların içi kıvrık dallar, bahar çiçekleri, birbirine dolanmış bitkiler, Osmanlı süsleme sanatlarında rastlanılan lale, karanfil, rumi, hatai, penç, gonca ve bulut desenleri ile süslenmiştir. Küçük madalyonlu Uşak halıları, kompozisyon özelliği olarak hem çift mihraplı hem de küçük madalyonlu halılardır. [216]

16. yüzyıl, Osmanlı halı sanatında yeni bir tasarım zenginleşmesinin yaşandığı dönemin başlangıcıdır. Bu döneme özgü modellerden birini "Madalyonlu Uşak" halıları olarak nitelendirilen halılardır. Büyük boyutlu halılarda, orta eksende yuvarlak iki yan eksen, sivri dilimli göbek motiflerinin sıralandığı fark edilmektedir. Önceki yüzyılların geometrik üslubu, 16. yüzyılda yerini natüralist bir üsluba bırakmıştır. Dairesel hatlardan oluşan ana göbek ve onun ortasında yer alan paftalı şemse motifinin içi ve dışı, hatai ve rumi bezemelerle zenginleştirilmiştir.[217] Madalyon şekli, Türk halılarında, ilk defa 16. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Halının tam ortası iri bir madalyonla belirtilmiş, köşeler bordürle kesilmiş çeyrek madalyonla değerlendirilmiştir.[218] Uşak halılarında madalyon motifinin dolgularında kullanılan rumi ve palmetler bordürlerde görülen küfiler daha önceki halı örnekleriyle ilişkisinin kanıtıdır.[219]

Madalyon şeması, 15. ve 16. yüzyıl başında Türk halılarında oldukça sık rastlanan kompozisyon şemalarından biridir. Türk halılarında görülen madalyonlar, büyük madalyonlardır. Bunun nedeni olarak bu dönemde kitap süsleme ve cilt süslemelerinden etkilenmiş olduğu düşünülmektedir. Madalyonlu Uşak halılarında, genel olarak zeminde bir büyük madalyon ve köşelerde çeyrek veya yarım madalyonlar görülür. Bu kompozisyon tarzının, 15. yüzyıl sonlarından başlayıp 18. yüzyıl sonlarına kadar devam ettiği gözlenmektedir.[220] Madalyonlu Uşak halılarında, ortadaki madalyon koyu kırmızı, yanlardakiler açık mavi, ortadaki mavi, sarı ve kırmızı renklidir.[221] Madalyonlu halılar başlıca üç tiptir. Birinci tip; ortada tek madalyon ve dört köşede çeyrek madalyonlar kullanılmıştır. İkinci tip; ortadaki madalyon birçok defa ve yanlarda yarım

[215] Hüseyin Alantar, **Bir Kültürün Dokunuşu**, Sentez A. Ş. , 2006, s. 130.
[216] Adanır, İleri, **Oryantalist Resimlerde Türk Halıları**, Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Yaz - 2013, Sayı: 10, s. 78.
[217] Alantar, s. 132.
[218] Samuk, s. 126 - 127.
[219] Çetin Aytaç, **El Dokumacılığı**, Türk Hava Kurumu Basımevi, II. Baskı, Ankara, 1989, s. 102.
[220] İleri, s. 32.
[221] Polat, s. 69 – 70.

madalyonlar aynı şekilde devam eder. Üçüncü tip; yıldızlı Uşak denen ve biri sekiz köşeli yıldız, iki ayrı madalyon, ende ve boyda tekrarlaması ile meydana gelmiş bir desendir. Başlıca renkler; koyu lacivert, kiremit kırmızısı ve soluk sarı renklerdir. Canlı mavi ve yeşil ikinci derecede kullanılmıştır.[222]

18. yüzyıl ortalarına kadar devam eden Madalyonlu Uşak halılarının en iyi çeşitleri, sarı çiçekler ile doldurulmuş, lacivert zemin üzerine koyu kırmızı ve mavi madalyonlu olanlardır. Kırmızı zeminliler daha zengindir ve madalyonları lacivert renktedir. Madalyonlu Uşak halılarında kırmızı, lacivert ve parlak sarı hakim olup ikinci derecede yeşil, mavi renkler, konturlar da siyah kullanılmış üç asıl, iki yardımcı renklerle zengin renk tasarımı oluşturulmuştur. Yuvarlak madalyonların içinde sarı, kırmızı dolgulu dört palmet ve karşılıklı çift rumilerden oluşan kapalı bir motif yer alır. Uçları birer palmetle taçlanmıştır. Madalyonların iç dolgusundaki bu örnekler iki yan uçtaki çifte rumilerin düz hat üstünde birleşmeleri ile oluşan şekiller, Lotto halısındaki sekizgeni oluşturan palmet ve rumilere benzemektedir. Sivri dilimli madalyonlar ise bir yıldızdan çıkarak gelişen palmet ve rumi çifti ile dolgulanmıştır. Madalyon sıraları arasında kalan zemin ise madalyonlar etrafında çerçeve yapan parlak sarı renkte kıvrık dallar üzerinde irili ufaklı çiçeklerle doldurulmuştur. Bazı Uşak halılarında, Çin bulutları, çifte rumiler, kıvrık dallar ve irili ufaklı çiçeklerle, bitkisel motifli bordür şeritleri görülmektedir.[223]

Madalyonlu Uşak halılarının hepsinde yıldız ve daire formu kullanılmıştır. Halı kompozisyonlarında göbeklerin içleri irice kullanılan rumi motifliyle ayrılmıştır. İrice kullanılan rumi ve tepelik motifleriyle süslenmiştir. Göbekte boşta kalan alanlara hatai, penç, goncagül, yaprak ve kıvrık dallar yerleştirilmiştir. Bu kompozisyon düzeni, göbekli Uşak halıları için karakteristiktir. Göbekli halıların aralarında lale motifi, penç, goncagül, yaprak, bulut, "S", zikzak ve sedef motifleri de kullanılmıştır.[224] Yuvarlak madalyonların içinde mavi, sarı ve kırmızı dolgulu palmet ve çifte rumilerden meydana gelmiş kapalı bir motif yer alır. Uçları bir palmetle taçlanmıştır. Madalyon sıraları arasında kalan zemin ise madalyonlar etrafında çepeçevre olan parlak sarı, kıvrık dallar üzerinde irili ufaklı çiçeklerle doldurulmuştur.[225]

[222] Özgür, s. 13 – 14.
[223] Pakize Nilgün Soysal Kılıç, "Vakıflar Halı – Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesinde Bulunan Madalyonlu Uşak Halıları" , **Antik & Dekor Antika, Dekorasyon ve Sanat Dergisi**, Sayı: 14, 1992, s. 92 – 93.
[224] Tokat, s. 303 - 304.
[225] Candan Akpınar, "Halıda Tasarım: 16. ve 17. yüzyılda Uşak Halıları" , **Antik Dekor Dergisi**, Sayı: 96, s. 105.

Uşak halısındaki madalyon desenini, Osmanlı saray nakkaşları tarafından yapılan tezhipve cilt süslemeşemalarından kaynaklanmaktadır. Madalyonlu Uşak halılarının saray nakkaşları tarafından çizilen motiflere bakılarak, 16. yüzyılın başlarından itibaren dokutturulduğu görülmektedir. Madalyonlu Uşak halıları Yavuz Sultan Selim'in İran seferinden (1514) sonra ortaya çıkmaktadır. Madalyonların içi kıvrık dallar, bahar çiçekleri, birbirine dolanmış bitkiler, 16.yüzyıl Osmanlı süsleme sanatını yansıtan lale, karanfil, rumi, hatai, penç, gonca ve bulut desenleri ile süslenmiştir. Halı da madalyon dışında kalan bölümler bitki motifleriyle bezenmiştir. Halının bordürlerinde zeminde görülen bitki, çiçek ve bulut motifleri kullanılmıştır. Bunların dışında, örgülü kufi yazılar, çifte rumili kıvrık dallar ve çiçek desenlerinin bordürlerde kullanıldığı görülmüştür. Madalyonlu Uşak Halıları örneklerinde sarı çiçekler ile doldurulmuş lacivert zemin üzerine koyu kırmızı ve mavi madalyonlu olan halılardır. Madalyonlu Uşak halılarında nadir olarak lacivert zemin üzerine kırmızı madalyon görülebilmektedir. Kırmızı, lacivert ve parlak sarı ana renkler olup, yeşil, mavi renkler ve kontörlerde siyah renk kullanılan diğer yan renklerdir.[226]

Büyük madalyonlu Uşak halılarının zemini mavidir, ana madalyonlar kırmızı (bazen fildişi ya da sarı) ikinci madalyonlar uçuk mavi renkler görülür. Halıların, kenar bordürleri zemindeki çiçekler, bulut, kufi yazı, çifte rumi kıvrık dallarla süslenmiştir. Bazen ince şerit halinde bitki motifleri bulunmaktadır. Kırmızı zeminli halıların madalyonları laciverttir. Merkezdeki madalyonda ve köşe parçalarda rumiler kullanılmıştır. Madalyonlar arasında, kıvrık dallar üzerinde olan çiçek motifleri parlak sarı, renkli hatai örnekleri ile doldurulmuştur. Yuvarlak madalyonların içinde mavi, sarı ve kırmızı dolgulu dört ayırma rumi ve çifte rumilerden meydana gelmiş kapalı bir motif yer alır. Mavi ana madalyonun içi kırmızı, İkinci madalyonlar da yeşil, mavi ya da kahverengidir. Hemen, hemen bütün örneklerde madalyonu çevreleyen alanda görülen aynı tek renk, çiçekli süsler, mavi zeminli örneklerde genellikle sarı ya da fildişi, kırmızı zeminlerde ise mavi olur. Kırmızı, lacivert, parlak sarı renkler halı kompozisyonuna hakimdir. İkinci derecedeki renkler yeşil, mavi, konturlar siyahtır.[227]

[226] İleri, s. 34 - 36.
[227] Taylan, s. 56 - 58.

Resim 42: Halı (Merkezi Madalyonlu), Orta Anadolu - 17. yüzyıl, 217 x 150 cm TİEM, **Envanter No:** 277. Konya, Alaeddin Keykubat Türbesi'nden getirilmiştir.

Kaynak: "Anadolu Dokuma Mirası 2" , Walter Denny and Gönül Tekeli, s. 96.

Resim 42'deki Uşak halısı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan, küçük boyda kırmızı zeminli halıda, küçük orta madalyon, dört köşesinden birer iri palmet çıkan kare bir çerçeveye alınmış, altta ve üstte yarım baklavalar Uşak halısı için karakteristiktir. Bordür ve madalyon çevreleri, sarı konturlarla belirginleştirilmiştir. Sarı renk kullanıldığı yüzeye canlılık verdiği için, bordür ve madalyon çevrelerinin sarı renkte kullanıldığı düşünülebilir. Bu halı parçalanmış yıldız madalyon ve belirli geometrik hatlara sahiptir.[228]

[228] Aslanapa, s. 176.

Resim 43: Halı (Yıldız Madalyonlu), Orta Anadolu - 17. yüzyıl, 229 x 152 cm TİEM, **Envanter No:** 438. Şeyh Baba Yusuf Camii'nden getirilmiştir.

Kaynak: "Anadolu Dokuma Mirası 2" , Walter Denny and Gönül Tekeli, s. 94.

Resim 43'teki Madalyonlu Uşak halısının renkleri: koyu kırmızı, sarı, koyu yeşil ya da mavi zıtlık, karşıtlık durumu ile düzenlenmiştir. 16. yüzyıl başlarında renk sayısı biraz artmış, karanfil, lale, yabani sümbül, gül, mine asma stilize motifleri yer almaya başlamıştır. Nar, elma, üzüm, çilek motifleri kullanılmıştır.[229] 17. yüzyıla kadar Uşak halılarında madalyonlar görünmekte iken sonraları bu gibi motifler yavaş, yavaş yerlerini çiçeğe, dala, sarmaşığa bırakmıştır. Halının, zemin rengi Türkler merkezi sarı renkte gösterdikleri için ve kullanıldığı mekana sarı rengin enerjisini çağrıştırdığından dolayı kullanıldığı düşünülebilir.[230]

5. 2. Yıldızlı Uşak Halılarında Sarı Renk

Yıldızlı Uşak halıları; Uşak halılarının ikinci büyük grubudur. Yıldızlı Uşak halıları, sayıca daha küçük bir grup olup sekiz kollu yıldızlarla küçük baklava biçimindeki madalyonların kaydırılmış eksenler üzerinde alternatif sırlanmasını göstermektedir. Yıldızlı Uşak halıları, 17. yüzyıl sonuna kadar dokunmuş halılardır. Genellikle, kırmızı zemin üzerine koyu mavi köşeli yıldız, madalyonlar ve küçük baklavalar desenleri oluşturur. Bu halılarda, madalyonun ortası yoktur, madalyonların sonsuz tekrar ettiği görülür. Bu halılarda zemin mavi, madalyonlar ise kırmızı renktedir. Madalyonların içi,

[229] Prof. Beyhan Saldıray, **Akademi Mimarlık ve Sanat Dergisi: 10**, İstanbul, 1981, s. 3.

[230] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 357.

sarı ve kırmızı palmet ve çifte rumilerle bezenmiştir. Zemin, köşeli dallar ve çok renkli çiçeklerle desenlenmiştir.[231] Yıldızlı Uşak halılarının, ilk kez 16. yüzyılın başında, Avrupalı ressamların tablolarında görülmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Yıldızlı Uşak halıları, 16. yüzyılın ilk yarısında üretilmeye başlanıp gelişimini tamamlayarak, 17. yüzyılın sonunda ortadan kalkmışlardır. 17. yüzyıldan itibaren Yıldızlı Uşak halılarının desenlerinde bozulmalar görülmüştür.[232]

Yıldızlı Uşak halıları, ismini yıldız şeklindeki madalyonlardan alan bu Uşak halıları grubunda aynı sıra üzerinde sekiz köşeli yıldız biçimi madalyonlarla, küçük baklava şeklindeki madalyonların alternatif sıralanması görülmektedir. Bu sıralanma, halının boyunca kaydırılmış eksenler üzerinde devam etmektedir. Böylece üst sıradaki yıldız biçimli madalyonlara, alt sıradaki baklava biçimli madalyonlar rastlamaktadır. Yıldızlı Uşak halılarında, Türk halılarına has plan sonsuzluk prensibi görülmektedir. 16. yüzyıl ilk yarısında ortaya çıkmalarına rağmen, gelişmelerini tamamladıkları ve 17. yüzyıl sonunda ortadan kalktıkları görülmektedir. Genellikle kırmızı zemin üzerine koyu mavi veya açık renkte yıldız ve baklava şeklindeki madalyonların sıralanması görülmektedir. İçlerinde sarı ve kırmızı renkte palmet ve rumi çiftleri ile dolgular yapılmıştır.[233] Yıldızlı Uşak halılarında, sekiz köşeli yıldızın etrafına baklava motifi verecek şekilde yerleştirilmiş, bu yıldızların arasında kalan zemin; renkli çiçekler ve dallarla doldurulmuştur. Genellikle kırmızı renkli olan bu halılarda, mavi, kahverengi ve sarı tonlar hakimdir. Yıldızlı Uşak halılarının zemini, genelde kırmızıdır çok az olmasına rağmen mavi örneklerde vardır.[234]

Yıldızlı Uşak Halıları, sekiz kollu, yıldız şekilli küçük bir göbek ve bu göbeğin altında ve üzerinde bulunan kaydırılmış eksenler halindeki yıldıza benzeyen eşkenar dörtgen şekilli motiflerle karakteristiktir.[235] Madalyonların, sekiz köşeli yıldızı andıran bir şekilde resmedilmesinden dolayı ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Halı kompozisyonu, yıldızın kaydırılmış eksenler halinde sıralanmasıyla oluşmaktadır. Zeminde genellikle, sekiz köşeli yıldız biçimli madalyon ile baklava şeklindeki madalyonun alternatif atlamalı olarak sıralanmasıyla devam etmektedir. Sonsuzluk ilkesi, yıldızlı Uşak halılarında daha da belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır. Halıların boyutları madalyonlu halılara göre daha küçüktür. Uzunlukları genelde 4 metre civarındadır. Genellikle kırmızı zemin

[231] Akpınar, s. 106 - 108.
[232] İleri, s. 41.
[233] Samuk, s. 127 - 128.
[234] Taylan, s. 58.
[235] Deniz, s. 32.

üzerine koyu mavi veya açık mavi renkte bazen de mavi zemine kırmızı renkte yıldızların sıralanmasıyla üretilmişlerdir. Yıldızların içlerinde sarı ve kırmızı renkte palmet ve rumi çiftleri ile dolgu motifleri yer alır. Halının başlangıç ve bitiminde yıldızların yarısı resmedilmiştir.[236]

İsmini, yıldız şeklinde madalyonlarından alan Uşak halılarının bu grubunda aynı sıra üzerinde sekiz köşeli yıldız biçimli madalyonların alternatif sıralanması görülmektedir. Bu sıralama, halının boyunca kaydırılmış eksenleri üzerinde devam eder. Böylece, üst sıradaki yıldız biçimli madalyona alt sıradaki baklava biçimli madalyon rastlar. Yıldızlı Uşak halılarında, Türk halılarına has sonsuzluk prensibi daha belirgindir. Yıldızlı Uşak halıları, daha küçük ölçüde halılardır. Dört metreden daha fala uzunlukta olanlar nadirdir.[237]

Yıldızlı Uşak halılarında, sonsuzluk ilkesi daha güçlüdür. Yıldızlı Uşak halıları, Madalyonlu Uşak halılarında olduğu gibi yıldızlı Uşak halıları grubunun büyük bir kısmı da saray siparişlerinin karşılandığı Uşak'taki atölyelerde dokunmuş halılardır. Halı zemininde yer alan, 8 köşeli madalyon motifleri nedeniyle madalyonlu Uşak halılarından ayrı olarak yıldızlı Uşak halıları ismiyle gruplandırılmışlardır. Dünyanın, doğu sanatları ile ilgili pek çok ünlü müzesinde ve koleksiyonerlerin elinde 16. ve 17. yüzyıllara ait çok sayıda madalyonlu ve yıldızlı Uşak halıları koleksiyonu bulunmaktadır.[238]

Yıldız motifi, üretkenliği, barış içinde yaşamı, doğumu, evrenin yenilenmesini ifade etmektedir. Çiçekli Uşak halısında ise çiçek, yaprak ve dallarla bir kompozisyon oluşturmaktadır. Bu desende tabiatın bolluğu ve bereketi ifade edilmektedir. Yıldızlı Uşak halıları, yıldızların içinde yer alan yaprak deseni hayat ağacını simgelemektedir. Yıldızın ortasında kuş motifi ile rumi motifi kullanılmıştır. Yıldızlı Uşak halılarında kuş ve hayat ağacı motifleri beraber kullanılmaktadır.[239]

Yıldız madalyonlu halılarda iç ve dış ince bordürü aynı olup kırmızı zemin üzerine sarı, mavi ve yeşil renkli "S" motiflerin birbirini takip ettiği bir sudur. Ana bordür koyu renk zemin üzerine, kırık hat arasında stilize edilmiş bitkisel motiflidir. Tabanı renkli ana zemin, ortada sekiz kollu bir merkezi madalyon ile köşelerde mavi zeminli köşebentlerin sınırladığı kapalı bir şema gösterir. Köşebentlerden, merkezi madalyona

[236] Aytaç, s. 24.
[237] Gürçağlar, s. 142.
[238] Polat, s. 71.
[239] **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970, s. 359.

doğra uzayan stilize edilmiş iri birer lale yer almaktadır. Aynı laleler, yıldız madalyonun köşelerinde de görülmektedir. Yıldız madalyonun merkezinde yer alan sekizgenden köşelere doğru uzayan bir çiçek dalı madalyonun içini doldurmaktadır. Madalyonun etrafı, ana zemin boşluğu, içleri yıldız dolu sekizgenler stilize edilmiş çiçeklerle doludur.[240]

Resim 44: Halı (Yıldız Madalyonlu), Orta veya Batı Anadolu, 17. yüzyıl 200 x 128 cm Konya Alaeddin Keykubat Türbesi'nden, **Envanter No:** 281.

Kaynak: "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonu'ndan 15. – 17. Yüzyıl Osmanlı Halıları" , T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1869 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 47.

Resim 44'deki Uşak halısı, 17. yüzyılda Yıldızlı Uşak halıları klasik örneklerini devam ettirirken, bunlara ilaveten yeni örneklerde ortaya çıkmıştır. Yıldızlı Uşak halılarıyla renk, teknik ve bordür özelliklerinin benzerliklerinden dolayı Uşak grubuna ait olduğu düşünülen bu halıların, Türk ve İslam Eserleri Müzesi başta olmak üzere pek çok yurt içi ve yurt dışı müzede değişik örnekleri bulunmaktadır. Bu halılarda Yıldızlı Uşak halılarının aksine, sekiz köşeli yıldızlar ve eşkenar dörtgenler köşe noktalarından birbirine bağlanmazlar. Bazılarında köşe uzantıları ortadan kalmıştır. Bu halıda zeminde kullanılan rengin doğayı, tabiatı temsil ettiğinden dolayı sarı renkte kullanıldığı düşünülebilir. Yıldızların dört köşesi kesilerek, sadeleştirilmiş, kalan diyagonal köşeler

[240] Şahin, Diler, s. 47.

düğümlü geçmelerle birleşerek, baklava biçimindeki madalyonlar etrafında bir çerçeve oluşturmuştur. Bu örneklerden New York Metropolitan Museum of Art, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi ve Londra Victoria ve Albert Müzesi'nde bulunmaktadır.[241]

5. 3. Kuşlu (Beyaz Zeminli) Uşak Halılarında Sarı Renk

17. yüzyılda "beyaz zeminli Uşak halıları" veya "Post zeminli Uşak halıları" diye anılan yeni bir halı grubunun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu halılarda zemin genellikle beyaz renklidir. Ancak, halıların içlerinde kırmızı ve mor renkli halılar da vardır. Motiflerinde benek, kaplan postu görünümlü ve kuş şekilli desenler görülmektedir. Kaplan postu desenli halılarda, zemin kaplan beneği denilen dudak benzeri motiflerle süslenmektedir. Padişahın giydiği kaftanlar üzerinde de görülen bu motif, o dönemlerde muhtemelen kumaş desenlerinin halıya da yansıması niteliğindedir. Kaynakların ifadesine göre; padişahın kuvvetli, kudretli olduğunu sembolize etmektedir. Bazı örneklerde bu motiflerin arasına üç benek (çintemani) motifleri işlenir.[242]

Kuşlu halı ismiyle tanınan halılarda, zeminin kuşa benzer desenlerle süslendiği görülmektedir. Halı zemini, çok yapraklı iri çiçeklerle bezenmektedir. Çiçekleri birbirine bağlayan yaprakların kuş şeklinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu halılar kuşlu halılar diye isimlendirilmiştir. Desen; sonsuzluk prensibi içinde tüm halı yüzeyini doldurmaktadır. Kenar sularında ise 17. yüzyıl Uşak halıları için karakteristik bulut (Çin bulutu) motifleri bulunmaktadır.[243]

16. yüzyıl sonunda, Avrupalı ressamların tablolarında kuşlu halılara rastlanıldığı ve bu yüzyılın ilk yarısından beri dokunduğunu kabul edilmektedir. Bu halılarda lotus çiçeği 17. yüzyılın karakteristik kullanımlarından biridir.[244]

Bütün halı yüzeyinde en göze çarpan bitkisel şekiller, kare bölümler meydana getirmektedir. Bu halılardaki sonsuzluk prensibinin halı yüzeyinin bordür tarafından çeşitli büyüklükte kesilmesi ile uygulanmadığı görülmektedir.[245] Beyaz zemin, fildişi,

---

[241] İleri, s. 47.
[242] Deniz, s. 32 – 33.
[243] Delmar L. Roberts, **Washington Tekstil Müzesinde Türk Halıları**, Türkiye'miz Dergisi, Sayı: 16, Haziran – 1975, s. 31
[245] Yrd. Doç. Dr. Öznur Aydın, Çintemani Motifinin Kökeni ve 16. – 17. Yüzyıl Beyaz Zeminli Uşak Halıları, **Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu Süleyman Demirel Üniversitesi 07 – 15 Nisan 2000 SDÜ – Isparta – Türkiye Bildiriler Kitabı**, s. 374 - 375.

kemik beyazı, sedef, bej ve kahverengimsi sarı gibi natürel tonlarla Gördes düğümüyle dokunmuş ve ham yün kullanılmış halılar, beyaz zeminli Uşak halısı olarak adlandırılmaktadır.[246] Beyaz zeminli Uşak halıları, beyaz renkten gelen görünüşleri ile özel bir grup oluşturmaktadır.[247]

Kuşlu Uşak ve çintemani desenli Uşak halıları, yaprak motifleri arasında kalan zemin kuş motifini andırdığı için kuşlu Uşak halıları olarak isimlendirilmektedir. Kuşlu denen bu halıların, İstanbul ve Konya müzelerinde çok önemli örnekleri olduğu gibi, bu halıların Dünya müzelerine ve özel koleksiyonlara da çok miktarda bulunduğu anlaşılmaktır. "Kuşlu Uşak halıları" üç küçük yuvarlak dalgalı çizginin tekrarından oluşan halılardır. Halıların orta zemininde mavi, kırmızı, sarı renkler tekrarlanmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllarda aynı motif kaftanlarda da kullanılmıştır.[248]

15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başında saray sanatçıları "Çin bulutu" motifini kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Budizm'de mutluluk simgesi olan ve üç noktadan oluşan bu motif, 16. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. 17. yüzyıldan itibaren Türk sanatında, Batı etkisi kendini göstermeye başlamaktadır. Çiçek buketleri, devrin en sevilen motifi hâline gelmektedir. Bu dönemde saray halılarına çiçekler üsluplaşmış olarak değil, doğal görünümüyle girmektedir.[249]

Avrupa tablolarına göre, bu halıların başlangıcı, 16. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmakta ve 17. yüzyıl ortalarına kadar devam etmektedir. Bu durumda, kuşlu halıların 16. yüzyılın ilk yarısında başlayıp, 17. yüzyıl ortalarına kadar uzandığını göstermek olanaklı olmaktadır. Uşak halılarının, daha sonraki dönemlerinde de benzer örnekler daha fazla planlanarak dokunmuştur.[250]

Kuşlu halıların bordürleri, genellikle Çin bulutlarından oluşan motiflerle bezenmektedir. Bu halılarda da Yıldızlı ve Madalyonlu Uşak halılarında olduğu gibi, halı yüzeyinin bordür tarafından kesilmesiyle sonsuzluk prensibi uygulanmıştır. Bu halılar, daha sonraki dönemlerde de üretilmeye devam etmiştir. Ancak 20. yüzyılda yapılan

---

[246] Aydın, s. 377.
[247] Samuk, s. 130 – 131.
[248] Akpınar, s. 106 - 109.
[249] Güngör, s. 24.
[250] Yasemin Polat, **Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan Belgelere Göre Uşak Halısı**, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos, 2017, s. 75 – 76.

örneklerinde pamuk ipliği ve sentetik boyar maddelerle boyanmış koyu pembe renkte ipliklere de rastlanmaktadır.[251]

Resim 45: Halı (Kuş ve Yaprak Desenli), Batı Anadolu - Uşak, 16. – 17. yüzyıl, 524 x 263 cm TİEM, **Envanter. No:** 676. İstanbul, Piyale Paşa Camii'nden getirilmiştir.

Kaynak: "Anadolu Dokuma Mirası 2" , Walter Denny and Gönül Tekeli, s. 66.

Resim 45'deki Uşak halısı, Beyaz zeminli Uşak veya kuşlu Uşak denilen halı grubundandır. Ortada bir çiçek motifi, etrafında dört yaprak motifinden oluşan bir kompozisyondur. Yaprakları kuşa benzediği için, kuşlu Uşak denilmektedir. Bu halının çözgüsü ve atkısı beyaz yündür. Gördes düğümü kullanılmıştır. Desimetrekaresinde boyda 30, ende 32 ilmek kullanılmıştır. Bu halıda, sarı, kirli sarı, kırmızı, mavi, beyaz, siyah ve kahverengi kullanılmıştır.[252] Halının zemini; merkezi vurgulamak, kullanıldığı mekâna ışık, aydınlık hissi vermesi için sarı renkte kullanıldığı düşünülebilir.[253] Beyaz zeminli Uşak halıları olarak bilinen bu halıların zeminleri, beyaz ya da açık krem olduğu için bu isimle anılmaktadırlar. Bazılarında zemin renginde kırmızı ve mor renklerin de kullanıldığı görülmektedir.[254]

251 İleri, s. 53 - 54.
252 Bayraktaroğlu, Özçelik, s. 21.
253 Aslanapa, s. 187.
254 İleri, s. 51 - 52.

6. DEĞERLENDİRME

16. ve 17. yüzyıl Uşak halıları, Türk halı sanatının en parlak dönemidir. Halı sanatının, her zaman önceki dönemlerde yapılan çalışmalardan yola çıkarak ilerlediği gözlenmektedir. 15. yüzyıl Holbein halılarının, Uşak halılarına zemin teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Uşak halılarının nakkaşlarca geliştirilen kompozisyon düzeni, göbek fikriyle birleştirilerek yeni bir kompozisyon düzeni oluşturmuştur. 16. yüzyıl Uşak halısı olarak tarihlendirdiğimiz örnekler; kompozisyon düzeni, kullanılan motifler, malzeme ve renk uyumu klasik dönem süsleme anlayışına ve kurallarına göre yapılmıştır. Özellikle göbekler içerisindeki rumi paftanın, göbekli halılar için geliştirildiği anlaşılmaktadır. Bulut motifinin yoğun olarak kullanıldığı beyaz zeminli halılar genel kompozisyon düzeni olarak Selçuklu halılarıyla benzerlik göstermektedir. Zeminde çintemani, benek veya hatai grubu helezonlarının oluşturduğu kuş figürünün kaydırılmış eksenler üzerinde sıralandığını görülmektedir. Bu durum, bir geleneğin devam ettiğini göstermektedir. Bulut motifi ve hatai grubu motifleri bir arada kullanılmıştır. Bu kompozisyon düzeni gelişim sürecinde aynı kalmış sadece bej olan zemin renginde farklılıklar olmuştur. Halıların zemin rengi kırmızı, yeşil, mavi ve kahverengi olan örnekler mevcuttur. Uşak halılarının temel kaidesi haline gelen sonsuzluk prensibi uygulanmıştır. Uşak halıları tarihi süreç içerisinde Türk halı sanatı açısından oldukça önemli bir grubu oluşturmaktadır. Özellikle kompozisyon düzeni ve motif açısından çok zengin örneklere sahiptir. Bu derece önemli bir halı grubunda sarı rengin ve diğer renklerin öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan çalışmalar artırılarak devam ettirilmelidir. Uşak halılarında sarı renk kullanımı, coğrafyada bulunan bitkilerin zorunlu kullanımından ziyade, kompozisyonlar gereği renk seçimi uygulandığı kompozisyonlardan anlaşılmaktadır. Bitkisel motiflerin kullanıldığı kompozisyonlar doğadaki yaşam, enerji ve hareketin halılarda kullanımıyla birlikte, bu yaşam hareket ve enerjinin sarı renkle etkisi arttırılmıştır. Ayrıca mekana hareket ve enerji katmak, doğanın canlılığını mekana yansıtmak ve dolayısıyla mekanda halıyla ilişkili olan insanlara sarı rengin enerjisini yüklemek için, Uşak halılarında sarı renk kullanıldığı düşünülebilir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Işığın kaynağı güneştir. Güneş hayatın kaynağıdır ve sarı rengi temsil etmektir. Sarı renk, yaşamı simgeler. Doğada, tabiatta; yeni başlangıçların, doğuşun, umudun, yaşamın simgesidir.

Renkler, insanların içsel dünyalarında hissettiği duyguların bir ifadesi olarak kullanılmaktadır. Renkler insanların hislerini temsil etmektedir. İnsanları heyecanlandırıp neşelendirip canlandırmaktadırlar. Renkleri, renklerin kullanım nedenlerinin anladığımız takdirde o dönemde yaşayan insanların hangi duygu ve hislerle renkleri kullanarak sanat eserleri ürettiklerini anlamamızı sağlayacaktır. Türk kültüründe de renklerin günümüze kadar üretilen eserlerde bir anlam dahilinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Günlük yaşantıda kullandığımız her eşyanın bir rengi ve insan üzerinde etkisi vardır. Renklerin anlamı, değeri, psikolojik etkileri hakkında bilgi edinildiği takdirde insanlar üzerindeki etkileri de anlaşılmış olacaktır. Türkler tarihin ilk dönemlerinden başlayarak, uzun yıllar göç ederek bir hayat tarzı sürdürmüştür. Farklı coğrafyalarda yaşamaları, farklı kültür, yeryüzü şekli, iklim ve bitki örtüsü ile beraber olmalarını sağlamışlardır. Bu tabiat varlıklarının etkisi ile birçok renk oluşmuştur. Türkler, buna bağlı olarak gerek maddi kültür gerek manevi anlayışla renkleri sembolleştirmişlerdir. Türk milleti için renkler, duygu ve düşüncelerin en iyi şekilde aktarımını sağlayan bir araç olmuştur. Renkler, çağlar boyunca geçmişten günümüze kadar hayatlarımızın her alanının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Türkler, hayatlarının her döneminde renkleri kullanmışlardır. Bu renklere manevi anlamlar yüklemişlerdir.

Tarihi Uşak halıları; Paris Louvre Müzesi, Floransa Bardini Müzesi, New York Metropolitan Sanat Müzesi, Philedelphia Müzesi, Londra da bulunan Victoria ve Albert Müzesi, National Gallery of Art, Budapeşte Milli Müzesi, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Berlin İslam Sanatları Müzesi, Metropolitan Ulusal Kuveyt Müzesi, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi, Konya Mevlana Müzesi gibi birçok müze de sergilenmektedir. Uşak'ın eski halı örnekleri bugün; Viyana, Berlin, Londra, Paris, Peşte müzelerinde bulunmaktadır. Türk halıları, 15. yüzyıldan itibaren Avrupalılar tarafından satın alınmaya başlanmıştır. Kral saraylarına, padişahlar tarafından armağan edilen değerli halılar Avrupa müzelerini süslemektedir. Londra'daki Victoria and Albert Museum bu bakımdan başta gelir. Avrupalı ünlü ve zengin ailelerin Uşak halılarını 16. ve 17. yüzyıllarda uzun süre ilgilendiği anlaşılmaktadır. Bu halıları Osmanlı Devleti'nden ithal etmişlerdir. 18. -

20. yüzyıl arası Avrupa' da sanayi devrinden sonra gelir düzeyi arttığı için, halı siparişleri de artmıştır. 20. yüzyılda siparişlere yetişebilmek adına geleneksel halıcılığın bozularak, Uşak halılarında doğal boyarmaddeler yerine, sentetik boyar maddelerin kullanılmasıyla birlikte, Uşak halılarının kalitesinin bozulduğu anlaşılmaktadır.

Eski Türk halılarında kullanılan motif ve renklerin, sembolik anlamları, manevi birer kültür belgeleridir. Türk halılarında kullanılan motif ve renklerin kabiliyetli sanatkar ellerde modernize edilerek yabancı etkide kalmadan kendi bünyesi içinde yapılması hepimizin ortak kültürel değerimiz olmalıdır.

Bu tezde öncelikle, Uşak halılarının en parlak dönemi olan 16. ve 17. yüzyıl aralığında üretilen halılarda sarı rengin kullanım nedenlerini, Türk mitolojisi ve Türk kültürü ile bağdaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Renklerden, sarı rengin Türk düşüncesinde hissedilen ve davranışları etkileyen durumu anlatılmıştır. Ayrıca, sarı rengin etkileri bakımından farklı değerlendirmeler sunulmuştur. Tezde sarı rengin 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında kullanımı incelenmektedir. Araştırmamızın sonucunda, sarı rengin 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarındaki önemi halı örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında kullanılan sarı rengin önemini anlamak amacıyla yapılan bu araştırmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Uşak halılarında sarı, kırmızı, mavi, beyaz ve yeşil renkleri kullanılmıştır.

2. Sarı renk, içerdiği sembolik anlamlar, duygusal değerler ve sarı renk kullanılan Uşak halıların doğadan desenleriyle insan ve mekan etkileşimindeki enerjisi sağlandığı düşünülmektedir.

3. Araştırmanın sonucuna göre; Türk kültüründe sarı rengin sembolik ve kültürel anlamından dolayı, 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında sarı renge büyük önem verildiği için kullanıldığı görülmüştür.

Araştırmada elde edilen bulgu ve sonuçlardan, 16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında sarı rengin öneminin incelenmesi çalışmaları ile bu konuda yapılacak yeni araştırmalara ilişkin şu öneriler geliştirilmiştir:

Araştırılacak bölgeye gidilerek, daha çok doküman ve belgeye ulaşılarak daha geniş çaplı araştırmalar yapılabilir.

16. ve 17. yüzyıl aralığında dokunan Uşak halılarının diğer bölgelerde dokunan halılarla ilişkisi ortaya koyularak yeni çalışmalar yapılabilir.

16. ve 17. yüzyıl Uşak halılarında kullanılan sarı renk ile kullanılan diğer renklerin sembolik anlamları araştırılarak bir karşılaştırma yapılabilir.

EKLER

EK: 1

MUHABBET ÇİÇEĞİ İLE BOYAMA REÇETESİ:

Boyama bitkisi: Muhabbet Çiçeği.

Elde Edilen Renk: Sarı

Kullanılan maddeler: % 50 çiçek tozu, su karışımı, % 20 şap, % 3 – 5 göztaşı.

1. İşlem: 1: 30 oranındaki banyoya şap ve göztaşı konulur, sıcaklık 75 - 80 dereceye çıkarılır ve karıştırılarak maddeler çözülür. İplikler bu banyoya atılır ve aynı temperatür de bir saat bekletilir.
2. İşlem: Çiçek kuruları bir gün önceden ıslatılır. Banyodaki su oranı tamamlanır ve mordanlanmış iplikler sıkılarak bu banyoya alınırlar. 80 derece de 1,5 saat karıştırılarak bekletilir. Banyo kendi halinde soğumaya bırakılır, iplikler banyodan alınırlar, sıkılarak kurumaya bırakılır.[255]

Muhabbet Çiçeği ile Boyama İşlemi

a) Öncelikle yün (keçe) yıkanıp,
b) Kumaşın % 20' si kadar şap ile beraber sıcak suda eritilir.
c) Kumaşın miktarına göre 10 gr. yün için 1 litre şaplı su da kaynatılıp, 3 - 4 saat bekletilir.
d) Sonra yün sıkılır ve kurutulur.
e) Bir kapta 2 litre su, % 30 - 50 boya bitkisi konarak kaynatılır. 1 saat süzülüp posa atılır.
f) Şaplanmış nemli yün boya kazanında bekletilir.
g) Yün kazandan çıkarılarak durulanır ve gölge de kurutulur.

Mordanlama:

204 gram yün, % 20 şap, çeşme suyu kullanılıp, 1 gün bekletilir.

[255] Çebi, s. 95.

Boyama:

12 gram yün, 2 litre su, 24 gram boyar madde bir gün bekletilir.

Resim 46: Muhabbet Çiçeği ile Boyama Örneği.

EK: 2

PAPATYA İLE BOYAMA REÇETESİ:

Boyama Bitkisi: Papatya

Elde Edilen Renk: Sarı

Kullanılan Maddeler: % 50 kurutulmuş papatya su / karışımı. % 20 şap, % 3 - 5 göztaşı.

1. İşlem: 1: 30 oranındaki banyoya şap ve göztaşı karıştırarak çözülür ve 80 derecede ısıtılır. Banyoya iplik katılır ve aynı ısı derecesinde 1.5 saat bekletilir. Sonra oda sıcaklığında soğumaya bırakılır.

2. İşlem: Kurutulmuş çiçekler bir gün önceden su ile ıslatılır. Gerekli su ilavesi yapılır. Mordanlanmış iplikler sıkılarak bu banyoya alınırlar, 1 saat 80 derecede 1. 5 saat karıştırarak boyanırlar. Banyo kendi halinde soğumaya bırakılır. Sonra iplikler alınır, sıkılarak kurumaya bırakılır.

NOT: Bu boyama mordansız da yapılabilir. Bir kaba papatyalar ve şap belirtilen miktarda konur, şap çözüldükten sonra banyo su katılarak verilen miktara tamamlanmalıdır. İplikler banyoya konulduktan sonra 1 saat 80 derecede bekletilir. Başka bir beherde göztaşı verilen konsantırasyon da çözülür ve önceki kapta bulunan iplikler sıkılarak bu beherde aktarılır. 15 dakika daha 80 derecede bekletilir. Böylece boyama daha kısa zamanda gerçekleşir.[256]

Papatya Çiçeği ile Boyama İşlemi

Muhabbet çiçeği ile yapılan işlemin aynısı uygulanmıştır.

a) 10 gram yün (keçe)

b) 62 gram Papatya çiçeği

c) 1 litre çeşme suyu kaynatılıp, süzülür.

d) 1, 750 litre papatya çiçeğinin suyunda 1 saat kaynatılır.

e) 1 gün bekletilir.

[256] Çebi, s. 95.

Resim 47: Papatya ile Boyama Örneği.

EK: 3

ALTIN OTU İLE BOYAMA

a) 10 gram yün (keçe),
b) 50 gram Altın otu,
c) 1 litre çeşme suyu,
d) 1,750 litre Altın otu suyu ile yün 1 saat kaynatılır.
e) 1 gün bekletilir.

Resim 48: Altın Otu ile Boyama Örneği.

KAYNAKÇA

Bildiriler

ERASLAN, Reyhan Uludağ, **"**İç Mimarlık Eğitiminde Renk Armonisi" , "**İÇMEK İç Mimarlık Eğitimi 3. Ulusal Kongresi / Atölye, 'Kuram ve Uygulama Birlikteliği' Bildiriler Kitabı" ,** 5 - 6 Kasım 2015 İ. K. Ü. , T. C. İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, Ekim - 2015, s. 153 – 166.

AYDIN, Yrd. Doç. Dr. Öznur, "Çintemani Motifinin Kökeni ve 16. - 17. Yüzyıl Beyaz Zeminli Uşak Halıları" , **"Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu Süleyman Demirel Üniversitesi 07 – 15 Nisan 2000 SDÜ – Isparta – Türkiye Bildiriler Kitabı"**, s. 374 - 375.

Kitaplar

ALANTAR, Hüseyin, **"Bir Kültürün Dokunuşu"** , Sentez A. Ş. , 2006.

AMBROSE, Gavin-HARRİS, Paul, **"Grafik Tasarımında Renk 07"**, Literatür Yayınları, İstanbul, Haziran 2013.

ARSEVEN, Celal Esad, **"Sanat Ansiklopedisi"**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt 4, İstanbul, 1952.

ASLANAPA, Oktay, **"Türk Halı Sanatının Bin Yılı"** , İnkılâp Kitapevi Sanayi ve Ticaret A. Ş. , İstanbul, 2005.

AYTAÇ, Çetin, **"El Dokumacılığı"**, Türk Hava Kurumu Basımevi, II. Baskı, Ankara, 1989.

BAYRAKTAROĞLU, Suzan, ÖZÇELİK, Serpil, **"Halı Müzesi İle Kilim Dokuma Yaygılar Müzesi Kataloğu"** , T. C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007.

BERK, Nurullah, **"Resim Bilgisi"**, İstasyon Sanat Akademisi, İstanbul, 2010.

"Büyük Lügat ve Ansiklopedi" , Meydan Yayınevi, 11. Cilt, İstanbul, 1973.

ÇORUHLU, Yaşar, **"Türk Mitolojisinin Anahatları"**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

CÖMERT, Bedrettin, **"Mitoloji ve İkonografi"**, De Ki Basım Yayım Ltd. Şti. , 3. Baskı, Ankara, Kasım, 2010.

ECZACIBAŞI, Şakir, **"Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2. Cilt"** , Yem Yayın Yapı – Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1997.

ERDEM, Mesut, **"Resim Tekniği"**, Hamle Matbaası, İstanbul, 1961.

ENEZ, Nevin, **"Doğal Boyamacılık"**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1987

ERSOY, Necmettin, **"Semboller ve Yorumları"**, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 3. Baskı, İstanbul, 2007.

GARDİN, Nanon - OLORENSHAW, Robert, **"Larousse Semboller Sözlüğü"** , Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014.

GENÇ, Reşat, **"Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil"**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2009.

GÖRGÜNAY, Prof. Dr. Neriman, **"Geleneksel Türk Giyim Tarihi"**, Genel Dağıtım Sergi Kitabevi Yayınevi, İzmir, Eylül 2008.

GÜNGÖR, Prof. İ. Hulusi, **"Türk Halıları"** , 1. Cilt, Keskin Color Basımevi, İstanbul, 1984.
HAACK, Hermann, **"Doğu Halıları"**, Baylan Matbaası, Ankara, 1975.

İBİCİOĞLU, Prof. Dr. Hasan, **"Giyimde Renklerin Uyumu"**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2014.

İNAN, Abdulkadir, **"Tarihte ve Bugün Şamanizm"**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

KARADAĞ, Recep, **"Doğal Boyacılık"**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dösim, Ankara, 200.

KUBAN, Doğan, **"100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi"**, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Temmuz, 1973.

MEHMETOĞLU, Mehmet Ali, **"İslâm Ansiklopedisi"** , Cilt 5 / 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988.
NASKALİ, Emine Gürsoy, **"Renk Kitabı"**, Kitabevi, İstanbul, 2017.

ÖGEL, Prof. Dr. Bahaeddin, **"Türk Mitolojisi"**, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

ÖGEL, Bahaeddin, **"Türk Kültür Tarihine Giriş"**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt: VI, Ankara, 2000.

PARRAMON, Jose M. , **"Resimde Renk ve Uygulanışı"**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

READ, Herbert, **"Sanatın Anlamı"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 87, 2. Baskı, İstanbul, 1974.

SALT, Alpaslan, **"Semboller"**, Ruh ve Madde Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri A.Ş. , İstanbul, 2010.

"Savaş ve Barış: 15 – 19. Yüzyıl Osmanlı – Lehistan İlişkileri" , T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1999.

"Sümerbank Halı Albümü" , Apa Ofset Basımevi, 1965.

TOLSTOY, **"Sanat Nedir?"**, Şule Yayınları, 2. Baskı, Ocak, 2004.

"Türk Ansiklopedisi", Cilt 17, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970.

UĞUR, Gürbüz, **"Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988.

YETKİN, Prof. Dr. Şerare, **"Türk Halı Sanatı"** , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara - 1991.

YETKİN, Suut Kemal, **"Büyük Ressamlar"**, Varlık Yayınları, Sayı 338, İstanbul, Şubat-1955.

Makaleler

ADANIR, Elvan Özkavruk, İLERİ, Berna, "Oryantalist Resimlerde Türk Halıları", **"Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi"**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, Yaz - 2013, Sayı: 10, s. 77 - 80.

AKPINAR, Candan, "Halıda Tasarım: 16 ve 17. Yüzyılda Uşak Halıları" , **"Antik Dekor Dergisi"** , Sayı: 96 s. 102 - 109.

AKYÜZ, Hüseyin, **"Hz. Peygamber'in Hadislerinde Renklerin Dili"** , Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 41, Erzurum, 2014.

AYTAÇ, Uz. Ahmet, "Klasik Devir Osmanlı Halıları" , **"İlgi Dergisi"** , Shell Yayınları, Sayı: 89, Yaz - 1997, s. 22 - 27.

BAYLAV, Naşid, "Türkiye'nin Boya Bitkileri İle Türkiye'de Kullanılmış Olan Yabancı Memleket Boya Bitkileri ve Boyaları" ,**"Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I"**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Berksoy Matbaası, İstanbul, 1963, s. 732 - 744.

BEKLİM, Şükran, "Renklerin Gizemli Dünyası ve Mekâna Etkisi" , **"Hometextile Dergisi"**, Tetsiad, İstanbul, Kasım 2016, Sayı 93, s. 72 - 75.

DENİZ, Bekir, "Anadolu - Türk Halı Sanatının Serüveni 1", **"Sanat: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi"**, Sayı: 7, 2005, s. 24 - 46.

DENİZ, Prof. Dr. Bekir, "Kozak (Bergama) Yöresi Halıları" , **"Arış Üç Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi"**, Mayıs & Mayıs A. Ş. Yayıncılık Grubu, Yıl: 1 Sayı: 2, Ağustos – 1997, s. 18 - 50.

GÖNÜL, Macide "Türk Halı ve Kilimlerinin Teknik Hususiyetleri" , **"Türk Etnografya Dergisi"**, Sayı II, Maarif Basımevi, Ankara, 1957, s. 69 - 85.

GÜRÇAĞLAR, Dr. Aykut, "Avrupa Resmindeki Türk Halıları: 3: Yansımalar, Gelenekler ve Değişim" , **"Antik & Dekor Dergisi Antika, Dekorasyon ve Sanat Dergisi"** , Sayı: 47, Haziran – Ağustos 1998, s. 140 - 146.

İNANCIK, Prof. Dr. Halil, MİLLS, Dr. John, KİRCHHEİM, H. , ROGERS, Dr. Michael, ELDEM, Dr. Ethem, "13. – 18. Yüzyıl Türk Halıları Sergisinde Önemli Bir Uşak Halı Koleksiyonu da Yer Alıyor" , **"Vizyon Dekorasyon Dergisi"**, Ekim – 1996, Sayı: 21, s. 86 - 87.

KINAYTÜRK, Hamit, "I. Milletlerarası Türk Halı Kongresi" , **"Sanat Çevresi Dergisi"** , Sayı: 2, İstanbul, Ekim, 1984, s. 3 - 42.

KILIÇ, Pakize Nilgün Soysal, "Vakıflar Halı – Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesinde Bulunan Madalyonlu Uşak Halıları" , **"Antik & Dekor Antika, Dekorasyon ve Sanat Dergisi"** , Sayı: 14, 1992, s. 92 - 93.

KIZILTUĞ, Doç. Dr. Nevin Enez, "Dobag Halıları ve Doğal Boyamacılık" , **"Antik & Dekor Antika, Dekorasyon ve Sanat Dergisi"**, Sayı: 10, İstanbul, 1991, s. 102 - 105.

KÜÇÜKÇALIK, Yaşar, "Dekorasyonda Renkler Ne Anlatıyor", **"Hometextile Dergisi"**, 2Film Reklam Basın ve Halkla İlişkiler, İstanbul, Mayıs 2012, Sayı 71, s. 130 - 138.

OĞUZTÖRELİ, Arş. Gör. Alemtaç, "Kumaş Seçiminde Renklerin İnsan Üzerindeki Psikolojik Etkileri" **, "Tekstil ve Konfeksiyon"**, E. Ü. Tekstil ve Konfeksiyon Araştırma – Uygulama Merkezi Yayını, Eylül, 1995, Yıl: 5, Sayı: 5, s. 396 - 400

ÖZÇELİK, Serpil, "Süleymaniye Camisinin Halı Hazineleri" , **Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi**, Sayı: 3, 2011, s. 49 - 61.

ÖZGÜR, Zehra, "Türk Halıcılığının Tarihi Gelişmesi ve Bugünkü Durumu" , **"Sümerbank - Halı Semineri Özel Sayısı"** , s. 9 - 15.

ÖZKARTAL, Mehmet, "Türk Destanlarında Geçen Halı Anlatımları, Halılardaki Hayvan Motifleri ve Renklerin Dili", **"Arış - Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kumaş ve İşleme Sanatları Dergisi"**, Atatürk Kültür Merkezi, Sayı 8, Kasım, 2012, s. 92 - 101.

ÖZTÜRK, İsmail, "Bitki Boyaları Üzerine Birkaç Not", **"Ev Tekstili Dergisi"**, Yıl: 6, Sayı: 20, Mart, 1999, s. 49 - 52.

ÖZTÜRK, İsmail, "Bitki Boyaları Üzerine Birkaç Not ve Yeni kent Köyünden Boyama Örnekleri" , **"Türk Etnografya Dergisi"** , Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Sayı: XVII, Ankara, 1982, s. 49 - 58.

ROBERTS, Delmar L. , "Washington Tekstil Müzesinde Türk Halıları", **"Türkiye'miz Dergisi"** , Sayı: 16, Haziran – 1975, s. 28 - 33.

SAKARYA, Oğuz, "Türk Halı Tarihi İçinde Tanınmış 16. Yüzyıl Türk Halıları", **"Türk Kültüründe Sanat ve Mimari"**, 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 1993, s. 113 - 120.

SAMUK, Gonca, "Uşak Halılarının Dünü ve Bugünü" , **"Türk Araştırmaları"**, Sayı: 32, İstanbul, Ekim -1984, s. 107 - 133.

SALDIRAY, Prof. Beyhan, "Türk Halı Sanatında Kompozisyon Özellikleri" , **"Akademi Mimarlık ve Sanat Dergisi: 10"**, İstanbul, 1981, s. 1 - 6.

SÜMER, Rukiye, "Türkiye'de Yetişen Boya Bitkileri", **"Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi"**, Matbaa Sanat Enstitüsü, Yıl: 17, Sayı:198, Ankara, Ağustos, 1969, s. 30 - 31.

TEZCAN, Prof. Dr. İnci, SUYUNU, Ali, "İpek Halılarda Doğal Boyar maddeler" **"Tekstil ve Mühendis"**, Maya Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti. , Sayı: 26, Yıl: 5, Bursa, Nisan, s. 88 - 97.

YETKİN, Şerare, "İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Bulunan Bazı Halılar ve Rönesans Ressamlarının Eserleri" , **"Türk Kültürü Araştırmaları"**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 2, Ankara, 1964, 206 – 222.

YILDIZ, Akın, "Renklerden Nasıl Etkileniriz? " , **"İç Mimar, İç mimari, Tasarım ve Yaşam Kültürü Dergisi"**, Yıl 3, Sayı 11, Kış, 2009 s. 86 - 94.

Tezler

AHBAP, Birsen Öztürk, **"Renklerin Pazarlama Üzerindeki Etkisi"**, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs, 2014.

AHMETOĞLU, Ülkü, **"Soyut Dışavurumculukta Anlam ve Renk Zenginliği"**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2011.

ALICI, Nedim, **"İç Mekanda Renk ve Renklerin İnsan Psikolojisine Etkileri"**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

BANKOĞLU, Duygu Tong, **"Kumaş ve Giyimin Gizli Dili"** , Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

ÇELİK, Merve, **"Giysi Renklerinin İmaj Oluşturmadaki Rolü"**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

ERBAŞ, Zülfü, **"Ülkemizde Çok Satan Kitapların Kapak Tasarımlarında Kullanılan Renklerin Grafik Tasarım Açısından Analizi"**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

ERASLAN, Kürşat, **"Renklerin Kişi ve Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi"**, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

GÜLER, Ceyda, **"Işığın Simgesi Olarak Sarı Rengin Kavramsal Etkinliği ve Sanat Eğitimindeki Yeri"**, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

İLERİ, Berna, **"Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Bulunan Uşak Halılarının İncelenmesi"** , Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010.

İPEK, Betül, **"Çocuklardaki Yalnızlık Duygusunun Resimlerinde Kullandıkları Renklere Yansıması"** , Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

İŞLER, Ayten, **"Giyim Ürünlerinin Satın Alınmasında Kişilik Renklerinin Etkisi"** , Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2016.

KARATAŞ, Sevilay, **"Türk Kültüründe Renkler ve Karahüseyinli Köyü Örneği"** , Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2017.

KARAKULAK, Nigar, **"Renklerde Adlandırma"**, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos, 2015.

OTYZBAY, Zhazira, **"Türk Kavram Sisteminde Renkler"**, Doktora Tezi, Ankara, 2016.

ÖZEN, Mustafa Nihat, **"Osmanlıca - Türkçe Sözlük"**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1959.

ÖZTÜRK, Şükrü, **"Türk Kültüründe Renk Kavramı ve Renklerin Maddi Kültür Unsurlarına Yansıması"** , Doktora Tezi, Kayseri, 2015.

POLAT, Yasemin, **"Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan Belgelere Göre Uşak Halısı"**, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos, 2017.

TAYLAN, Fatma Nur, **"Uşak Halı Motiflerinin Seramik Yüzeylerde Uygulanabilirliği ve Kişisel Uygulamalar"**, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, Nisan, 2013.

TAYLAN, Mine, **"Bir Geleneğe Dönüş Projesi Olarak Dobag ve Ötesi"** , Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2018.

TEKİNARSLAN, Nisan Gül, **"Tüketici Davranışlarında Renklerin Rolü: Bir Uygulama"** , Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2018.

TOKAT, Murat, **"Konya Etnografya Müzesinde Bulunan Uşak Halıları"** , Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.

TUTUMLU, Raziye, **"Okul Öncesi Çocuklarda Renklerin Kullanımı ve Uygulanması Üzerine Bir Çalışma"** , Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

UĞUR, Efsun Yılmaz, **"Klasik Türk Şiirinde Renkler"** , Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2009.

USTAOĞLU, Eda, **"Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri"** , Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Nisan – 2007.

UZUNER, Emel, **"Renklerin Ürün Kimliğine Etkisi ve Çözümleri"** , Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

YAZICI, Elif, **"Renk Etkileri, Tekstilde Görsellik ve Kültürlerle İlişkileri Üzerine Bir Araştırma"** , Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

YILDIRIM, Elvin, **"Türk Kültüründe Renkler ve İfade Ettikleri Anlamlar"**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

YILMAZ, Fırat Şahin, **"Pazarlama İletişiminde Renklerin Kullanımı: Karşılaştırmalı Bir İnceleme"** , Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

İnternet Kaynakları

https://burcinisitetik.wordpress.com/2017/04/01/renk-cemberi-sunum/ 07.08.2021

https://blog.biletall.com/dunya-bayraklarinda-en-cok-kullanilan-renkler-ve-anlamlari/ 07.02.2023

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-69/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 13.03.2023

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/hadid-suresi-57/ayet-20/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 13.03.2023

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/rum-suresi-30/ayet-51/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 13.03.2023

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zumer-suresi-39/ayet-21/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 13.03.2023

http://earlyworldhistory.blogspot.com/2012/01/yellow-emperor-huangdi-or-huang-ti.html 14.02.2022

https://edebistan.com/deneme/sordu-dervis-dedi-cicek 14.01.2023

https://ekstrembilgi.com/din/krisna-savas-meydaninda/ 03.03.2022

https://www.egedesonsoz.com/haber_resim/gun-isigi-neden-cok-onemli-977759.jpg 03.02.2022

https://fahrenheitmagazine.com/life-style/la-historia-del-color-de-la-felicidad-el-amarillo 16.02.2022

https://guneybayrak.net/eski-turk-devlet-bayraklari/ 18.02.2022

https://www.haberler.com/el-yazmasi-altin-islemeli-kur-an-i-kerim-i-camiye-5521565-haberi/ 18.02.2022

https://www.herkesebilimteknoloji.com/wp-content/uploads/2020/01/gunisigi-800x500.jpg 03.02.2022

https://www.iienstitu.com/blog/sari-renk-ve-anlami, 03.02.2022

https://www.kadinlarduysun.com/2-renkli-renk-fali/sari-mor/ 03.02.2022

https://www.kalitecicek.com/blog/sari-lale-anlami-nedir 14.01.2023

https://pixabay.com/tr/photos/iri-susan-%C3%A7i%C3%A7ek-sar%C4%B1-papatya-yaz-2645253/ 03.02.2022

https://www.star.com.tr/guncel/ayasofyadaki-mozaikler-ne-zaman-yapildi-ayasofya-zoe-mozaigi-ne-anlama-geliyor-haber-1560475/ 18.02.2022

https://steemit.com/tr/@feryuse/konfuecyues-uen-felsefe-tasi 18.02.2022

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sar%C4%B1_Ev#/media/Dosya:Vincent_van_Gogh_-_The_yellow_house_('The_street').jpg 03.02.2022

https://www.yasemin.com/moda/haber/2856702-sari-renk-kombinlemenin-tuyolari 03.02.2022

SÖZLÜK

Altın Ordu Devleti: 1242 yılında Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından kurulan bir Türk - Moğol hanlığıdır.

Apigenin: Bitkilerde doğal olarak bulunan bir antioksidan bileşiktir.

Armoni: Uyum, ahenk. Müzikte armoni, bireysel seslerin kompozisyonun veya seslerin üst üste bindirilmesinden işitme yoluyla analiz edildiği süreçtir. Genellikle bu, aynı anda meydana gelen frekanslar, perdeler veya akorlar anlamına gelir.

Aura: Aura, para normal veya tinsel anlamda kullanılan bir terim olup, canlıların bedenlerinden yayıldığı varsayılan ışınımla oluşan ve gitgide yayılan tesir kuşakları tarzında kendini gösterdiği iddia edilen elektromanyetik alana verilen addır.

Aztek İmparatorluğu: Bugünkü orta Meksika bölgesinde 14. ve 16. yüzyıllar arasında yaşamış bir Orta Amerika halkıdır.

Bergama halıları: 16. - 19. yüzyıllar arası Bergama yöresinde el tezgahlarında, yünle, Gördes Düğümü tekniğiyle dokunan parlak, canlı renkli halılardır.

Budapeşte Uygulamalı Sanatlar Müzesi: Budapeşte'de Kahramanlar Meydanı'nın kuzeyinde bulunan 1900 - 1906 yıllarında kurulan müzedir.

Budizm: Bugün, Dünya üzerinde yaklaşık 500 milyonu aşkın inananı bulunan bir dindir. İlk önce Hindistan'da ortaya çıkmış, daha sonra zaman içinde Güneydoğu ve Doğu Asya'da (Çin, Japonya, Kore, Moğolistan, Nepal, Sri Lanka, Tayland ve Tibet gibi ülkelerde) yayılmıştır.

Bulut Motifi: Türk Süsleme Sanatlarında önemli bir yeri olan ve asırlardır kullanılan bir motif çeşididir. Çin Sanatına ilişkin eserlere ve belgelere göre "bulut motifi"; mitolojik varlıklardan olan ejderha ve Simurg'un boğuşmaları esnasında öfke ve hırs ile burunlarından çıkan ateşi ve buharı simgelemektedir.

Cilt Süsleme: El yazması ya da baskı ürünü bir yapıtın sayfalarını, hem kullanımını kolaylaştırmak, hem dış etkilerden korumak, hem de süslemek amacıyla bir araya toplayıp kapak geçirmek için yapılan işlemlerin tümünü kapsayan sanat dalıdır.

Çin Bulutu Motifi: Bulut motifinin çıkış yerinin Çin olduğu düşünüldüğü için bu motife Çin Bulutu Motifi Denilmiştir.

Çintemani Motifi: İkisi altta biri üstte olacak şekilde üç daireden ve iki dalgalı çizgiden meydana gelir. Orta Asya kaynaklı olan motifte üç yuvarlak benek bazen yalnız olarak da kullanılır. Bu beneklerin içerisine çizilen daireler motife hilal şeklini verir. Osmanlı sanatkârları bu motifi güç, kuvvet, kudret, bolluk ve saltanat sembolü olarak kabul etmişlerdir. Üç yuvarlak, pars postundaki beneklere, iki dalgalı çizgi ise kaplan postuna benzetilmiştir. Türk halı ve düz dokuma yaygılarda ise yine 16. yüzyılda. karşımıza çıkmaktadır. Uşak halılarında, çintemani motifi, hem zeminde hem de kenarsuyunda; zeminde baklavalar oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

Dede Korkut Hikayeleri: 14. veya 15. yüzyılda anonim bir yazar tarafından yazılan, Oğuz Türklerinin bilinen en eski epik destansı hikâyeleridir.

Doru: Gövdesi kızıl, bacaklarıyla yelesi kara olan at.

Ehl - i Hiref Teşkilatı: "Sanat Ehli" olan sanatkar ve zanaatkârlarla, hizmet veren çeşitli uzman kişilerin mensubu oldukları bölüklerden oluşan sarayın eğitimli üretim teşkilatıdır.

Envanter: Bir durumu gösteren çizelgedir.

Eşrefoğlu Camii: Eşrefoğlu Camii, Anadolu'daki ahşap direkli camilerin en büyüğü ve orijinalidir. Konya'nın Beyşehir ilçesinin kuzeyinde İçeri şehir Mahallesi'nde yer alır.

Etnografya: Kavimleri karşılaştırarak inceleyen, kültür oluşumlarını araştıran, kültür bilimidir.

Etnografya Müzesi: Konya Etnografya Müzesi, ilkin eğitim amaçlı olarak inşa edilen bina, 1975 yılında Etnografya Müzesi olarak hizmete açılmıştır.

Gökçe Göl: Dede Korkut Hikayelerinde Gökçe Göl olarak geçen, bugün Ermenistan Devleti sınırlarında yer alan, Kafkasya'nın en büyük gölüdür. Bugünkü adı: Sevan Gölüdür.

Hatai Üslubu: Asırlar öncesine uzanan köklü geçmişi ile hatai, doğada bulunan çiçeklerin dikine kesitinin üsluplaştırılmasıyla oluşturulan ve çoğunlukla simetrik biçimde çizilen bir motiftir. Hatai motifi; Türk Cilt Sanatında, özellikle de yazma eser ciltlerinde önemli bir süsleme öğesi olarak kullanılmıştır.

Hayat Ağacı: Türk kültüründe ölümsüzlüğü, sonsuzluğu sembolize eden ağaçtır. Türklerde bu ağaç kutsal kabul edilir. Güç, kuvveti simgelemektedir.

Hayır İlahı Ülgen: Türk mitolojisinde iyilik tanrısı olduğu düşünülen koruyucu ruh.

Helenistik Dönem: Büyük İskender'in komutanlığında Grek etkisinin zirveye ulaştığı dönemdir.

Herat Ekolü: Osmanlı Devleti'nde minyatür sanatında manzaralarda kayaların ve tepelerin resmedilişinde Herat üslubu etkileri görülmektedir. Bu manzaralarda Çınar ağacı motifi kullanılmaktadır.

Hereke Halısı sıklığı: Hereke halısı, pamuk iplik üzerine yün ve ipek üzerine ipek olarak iki türlü dokunur. Yün halıların desimetrekaresinde 3600 ilmek bulunur. İpek halılarda ise desimetrekaresinde 10.000 ilmek olur.

Hermitaj Müzesi: Rusya'nın Petersburg şehrinde yer alan bir sanat ve kültür müzesidir

Holbein Halıları: Holbein halısı, adını Alman ressam Hans Holbein'dan alan bir erken dönem Osmanlı - Türk halısı türüdür. Bu tip halılar, en çok Holbein'ın resimlerinde görüldüğünden, bu tip halılar, literatürde; "Holbein halısı" olarak geçmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren üretilmeye başlanan geometrik motifleriyle üsluplaştırılmış çiçek figürleri karışık olarak kullanılmıştır.herat

Huang Di (Sarı İmparator): Eski Çin'in mitolojik imparatorlarından üçüncüsüdür. Aynı zamanda bir kültür kahramanı ve Taoculuğun koruyucu azizidir.

Işık Haslığı Değerlendirmesi: Işık haslığı değerlendirmesinde mavi skala kullanılmaktadır. Bu skala da ışık haslığı değerleri 1'den 8'e kadar değişmektedir. Bu değerler şu anlama gelmektedir: 1 = Çok az, 2 = Az, 3 = Orta, 4 = Oldukça iyi, 5 = İyi, 6 = Çok iyi, 7 = Mükemmel, 8 = Harikulade.

İkonografi: Dini bir konunun sanata aktarılması sonucu ortaya çıkarılan sanat eserlerini inceleyen ve dini simge bilimin tarihsel gelişimini gözlemleyen bir bilim dalıdır.

İndigo: Çivit mavisi.

İskitler: M.Ö. 8. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıl arasında Avrupa'nın Doğusu ile Orta Asya Bölgelerinde yaşamış bir Türk kavmidir.

İstanbul Vakıflar Halı Müzesi: Sultanahmet Camii ile birlikte 1609 - 1617 yılları arasında yaptırılan Hünkâr Kasrı'nda yer alan bölüm, 1960'lı yıllarda 14. - 19. yüzyıl arasında değişen halı ve kilimlere ev sahipliği yapmıştır. Uşak, Bergama ve Konya yörelerine ait yaklaşık 500 halının sergilendiği müzedir. Restorasyon dolayısıyla ziyarete kapalıdır.

Kadmiyum: Gümüş beyazı renkte olan metal elementtir. Doğada kadmiyum sülfür biçiminde ve çinko cevherleri arasında bulunur. Birçok bileşiği, boyalarda sarı ve kırmızı renk olarak kullanılır.

Kanuni Sultan Süleyman: Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahıdır.

Kapitülasyon: Kapitülasyon, bir devletin bir anlaşmaya bağlı olarak başka devletlere tanıdığı iktisadi ve sosyal ayrıcalıklara denir. Müslüman hükümdarların Avrupalı tacirlere vermiş olduğu ticari faaliyet iznidir.

Keir Koleksiyonu: Koleksiyonuna adını veren, Keir House da İslami eserler koleksiyonunu oluşturan Edmund de Unger, 8. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar pek çok İslami eser ile evini müzeye çevirmiştir. Halı, kumaş, seramik, metal ve minyatürlü el yazmaları gibi el sanatlarından üretilen pek çok eserin koleksiyonunu yapmıştır.

Keşiş: Hristiyanlık da evlenmemiş, manastırda yaşayan rahip ve rahibeye denir.

Kışlak: Göç eden kavimlerin, yayladan inerek, hayvanlarıyla birlikte kışı geçirdikleri, konakladıkları yer.

Konfüçyüs: Çinli filozof, eğitimci ve yazar. M.Ö. 551 - M.Ö. 479 tarihleri arasında yaşadığı düşünülmektedir. Çin uygarlığının en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir.

Koleksiyoner: Çeşitli ürün, eşya, nesne ve objeleri sistemli ve düzenli olarak bilinçli şekilde biriktirme eylemine "koleksiyonculuk" denir. Koleksiyon ya da koleksiyonculuk yapan kişilere koleksiyoner denir.

Krişna: Hint geleneğine göre sayılan, efsanevi Hint Tanrısı.

Kula halısı: Atkıları ve çözgüleri yün olan, Gördes Düğümü adı verilen teknikle dokunan Kula halıları genellikle seccade tarzındadır. Ana renk sarı ve mavinin tonlarıdır. Sade üçgen formlardan oluşan mihrap, kendisini taşır durumdaki çiçek buketleri ve sarmaşık dallarından oluşan sütunlarla desteklenmiştir.

Kutadgu Bilig: 11. yüzyıl Karahanlı Türklerinden, Yusuf Has Hacip'in, Doğu Karahanlı hükümdarı ve Kaşgar Prensi Tabgaç Uluğ Buğra Kara Han'a atfen yazdığı ve takdim ettiği Orta Türkçe eserdir.

Kült: Tapınma, tapma demektir. Kült popüler kültür ve akademide çok çeşitli tanımları olan, tartışmalı bir terim olup birçok disiplinden bilim insanı arasında devam eden bir tartışma konusudur.

Küp Boyama: Bir mordanlama çeşididir. Selülozik elyafın boyanmasında, bu yöntem kullanılır. Küp Boyamada; İndigo boyar maddesi kullanılır.

Lauto: Fransız otomobil dergisi.

Lotto Halıları: 16. yüzyılda Ressam Lorenzo Lotto (1480 - 1557) bazı eserlerinde Uşak halılarını resmetmiştir. Bu nedenle Batılı kaynaklarda bitkisel tarzda olan Uşak Halıları, Lotto Halısı olarak adlandırılmıştır. Hans Holbein, ikinci Tip Holbein halılarını resmetmediğinden dolayı, bu tip halılar, onları resmeden İtalyan ressam Lorenzo Lotto'dan dolayı artık "Lotto halısı" olarak anılmaktadır. Ayrıca halılara, bitki motifleri eklenmiştir. 16. ve 17. yüzyıl İtalyan ressamların eserlerinde sık sık bu halıya rastlanır. Bu yüzden bu tip halılara, İtalyan sanatçısı ressam Lotto'nun adı verilir ve "Lotto halısı" denir. Aslında halının Lotto ile hiçbir ilişkisi yoktur. Nasıl ki, Batılılar önce Hans Holbein'in resimlerinde gördükleri için bir tip Türk halısı da Holbein tipi diye sınıflandırılmıştır.

Londra Victoria ve Albert Müzesi: 1852'de Londra'da bulunan müze en büyük uygulamalı sanatlar, dekoratif sanatlar ve tasarım müzesidir. Kraliçe Victoria ve Prens Albert'in adını aldı.

Lotus Çiçeği: Geçmişte, Hinduizm ve Budizm gibi dinlerde iç dünyanı temizleme ve kendini bulmayı simgeleyen lotus çiçeği, nilüfer çiçeği ile de benzerlik gösterir. Kutsal sayılan bu çiçek, sonsuz yaşamın simgesi olarak da bilinir.

Mayalar: Günümüzdeki Guatemala, Güney Meksika, El Salvador ve Batı Honduras'ta yaşayan ve 7 milyon nüfusa sahip olan Orta Amerika'nın en tanınmış yerli Kızılderili halkıdır

Melatonin: İnsan vücudunda doğal olarak bulunan ve uyku - uyanıklık döngüsünü düzenleyen bir hormondur. Beynin hemen altında bulunan epifiz bezi tarafından salgılanır.

Mevlana Dergahı: Konya da bulunan, eskiden Mevlana'nın dergâhı olan yapı olan 1926 yılından beri faaliyet gösteren müzedir. "Mevlana Türbesi" olarak da anılır.

Minimalizm: Modern sanat ve müzikte, kökeni 1960'lara giden, sadelik ve nesnelliği ön plana çıkaran bir akımdır.

Mithra: Pers Mitolojisinde Güneş tanrısı.

Mordan: Boyar maddelerin, liflere bağlanmasını sağlayan maddelerdir. Boyama işleminde renk sabitleştirici olarak kullanılır. Anadolu' da kullanılan en yaygın mordan: şaptır.

Mordanlama: Bazı boyar maddelerin liflere bağlanmasını sağlamak için boyamadan önce ya da boyamadan sonra yapılan işleme denir. Boyanın iyi tutması için iplik ya da kumaşlar önce mordan çözeltisine, sonra boyaya batırılır.

Mütemmim: Tamamlayan, bütünleyen, bitiren demektir.

Nakkaşhane: Osmanlı Devleti Dönemi'nde özellikle, 16. yüzyıl sonrasında saray dışı ve saray içinde bulunan ressam, musavvir, müzehip, mücellit, kitap bezemecileri, işlemeciler, camcılar ve taş ustalarının bulunduğu atölyelerdir.

Neolitik Dönem: Cilalı taş devridir.

Nevruz Bayramı: Nevruz Bayramı ya da kısaca Nevruz, Dünya çapında çeşitli halklar tarafından kutlanan geleneksel yeni yıl ya da doğanın uyanışı ve bahar bayramıdır.

New York Metropolitan Museum of Art: Metropolitan Sanat Müzesi, halk dilinde "The Met", dünyanın en büyük ve en önemli müzelerinden biridir. New York'taki Central Park'ın yanında yer alan müze, Orta Çağ sanatını barındıran bölümü bünyesinde barındırır.

Okra (Aşıboyası): Aşıboyası, sarı ya da kırmızı demir cevherinden elde edilen doğal boyadır. Cevherin niteliğine göre; kırmızıdan turuncuya, kahverengiden sarı renge kadar çeşitlilik gösteren pigmentlerden oluşur. Hem su içinde hem de yağda erime özelliğine sahiptir.

Orhun Yazıtları: Türklerin bilinen ilk Alfabesi olan Orhun alfabesi ile Göktürkler tarafından yazılmış yapıtlardır.

Pafta: Büyük bir haritayı, planı ya da modeli oluşturan ayrı parçalardan her birine denir.

Palmet: Palmiye yaprağı biçiminde üslup haline getirilmiş motif, bezeme. Zafer alameti olarak bilinen palmet, İslamiyet ile birlikte yeni bir boyut kazanarak, hurma ağacına dönüşmüştür. Türk sanatında, bazen yalnız bazen de rumi ve lotusla birlikte kullanılmıştır. Ayrıca Helenistik ve Roma mimarlığında da görülmüştür.

Petal: Çiçekli bitkilerde göze hoş gelen değişik renklerde olan ve çiçeğin dıştan içe doğru ikinci halkasını oluşturan yapraklardır.

Renk Haslığı (Işık Haslığı): Işık haslığı, bir rengin ya da rengi oluşturan ham maddelerin ışığın ultraviyole etkisi karşısında uğrayacağı zararın derecesidir. Ultraviyole ışın, renk bileşenlerinin yapısını bozabilecek güçtedir. Halk dilinde rengi soldurabilmektedir.

Röprodüksiyon: Bir sanat eserinin aslına uygun kopyasıdır. Bu işlem genelde basım yöntemleri kullanılarak yapılır. Bir sanat eserinin bu anlamda çoğaltılması ve röprodüksiyon sayılabilmesi için, özgün yapıtın gerçekte tek nüsha olarak yapılmış olması gerekir.

Rumi: Rumi süslemesi Anadolu'ya ait anlamına gelir. Çerçeve, kenar süslemeleri, kemer kenarları sarmaşık gibi kanat şeklinde yapılır. Rumi, üslup hâline getirilmiş, hayvan süslemelerinin yaprağa dönüştürülmüş halidir.

Saint – Remy: Fransa'da bulunan bir yerleşim yeridir. Ressam; Vincent Van Gogh, 1889 - 1890 yılların burada bulunan Saint - Paul de Mausole akıl hastanesinde tedavi görmüştür.

Salbek: Eski kitap ciltlerinde şemsenin (Güneş biçiminde olan süs) iki ucunda uzantı süse verilen ad.

Sarı Albastı veya Sarı Albıs: Türk mitolojisinde inanılan bir çeşit kötü ruh. Bebeklere sarılık hastalığı getirdiğine inanılır.

Sarı Saltuk: Anadolu alp - erenlerinden olan 13. yüzyıla ait bir Türk kahramanıdır.

Skala: Çeşitli olmak, ölçü aletlerinde kullanılan gösterge çizelgesi, gam, bir bestede yer alan aynı türden olan ses kümesine denilmektedir.

Sultan Selim Camii: Yavuz Selim Camii, Kanuni Sultan Süleyman tarafından babası Yavuz Sultan Selim adına yaptırılan cami Fatih Fener'de Yavuz Selim'de Yavuz Selim caddesinde Tabak Yunus sokağının solundadır. İstanbul'un 7 tepesindeki 7 selatin camilerinden biridir. Haliç'e en yakın olan tepede inşa edilmiştir.

Şamanizm: Varlığı tüm insanların tarihinde Erken Taş Devri'ne ve daha da geriye kadar kanıtlanabilen, bir trans tekniğidir.

Tablet: Antik Yakın Doğu'da, Tunç Çağı ve Demir Çağı boyunca, çivi yazısıyla taşlara yazmak için kullanılan bir yazı aracı.

Transilvanya halıları: 15. ve 17. yüzyıllar arasında, Batı Anadolu bölgesinde dokunmuş, fakat Transilvanya kiliselerinde bulundukları için Transilvanya halıları olarak adlandırılmış halılardır.

Tuğ: Türk Devletlerinde kullanılan hükümranlık sembolüdür. Sancağın tepesine takılır.

Türk Düğümü: Gördes düğümü, çift düğüm, simetrik düğüm ya da kapalı ilme, adını Manisa'nın Gördes kazasından alan, Türk halılarında kullanılan düğüm çeşididir. Türk düğümü de denir.

Türk ve İslam Eserleri Müzesi: Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan, Türk ve İslam sanatı eserlerini topluca kapsayan ilk Türk müzesidir.

Ultraviyole: Morötesi ışınım. Dalga boyu 100 ile 400 nm arasında değişen ışına denir

Uşaklıgiller: 1800'lü yılların sonlarından itibaren, yedi kuşak, Uşak halısı üretimi konusunda çalışmış bir ailedir. Aile üyeleri arasında; Memduh Uşaklıgil ve oğlu Sadık Uşaklıgil yer almaktadır. 1980'li yıllara kadar Uşak Halısı ürettikleri bilinmektedir.

Yavuz Sultan Selim: Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahıdır. Kanuni Sultan Süleyman'ın babasıdır

Yörük: Anadolu ve Rumeli de göç ederek yaşayan, geçimlerini hayvancılıkla sağlayan ve mevsimlere göre ova ve yaylalarda kurdukları çadırlarda kalan Oğuz Türklerine verilen addır.

Zerdüştlük: Günümüzden 3500 yıl önce Zerdüşt tarafından İran'da kurulan, yaklaşık M.Ö. 6. yüzyıldan M.S. 7. yüzyıla kadar Pers İmparatorluğu'nun dini olan, dünyanın en eski tek tanrıcı vahiy dinidir.